

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Věra Mitscherlingová

Analýza záškoláctví v regionu Ústí nad Labem z hlediska sociálně pedagogického

Analysis of truancy in the region Ústí nad Labem in terms of socio-pedagogical

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za odbornou metodickou pomoc, poskytování cenných rad, vstřícnost a ochotu při zpracovávání této práce.

Dále bych ráda poděkovala své rodině za podporu a kolegům za užitečné informace a zajímavé postřehy z praxe.

.....
Věra Mitscherlingová

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 13. června 2014

.....
Věra Mitscherlingová

Abstrakt

Diplomová práce pojednává o problematice záškoláctví u žáků základních škol v regionu Ústí nad Labem z hlediska sociálně pedagogického. Teoretickou část práce tvoří osm kapitol. V úvodu jsou uvedeny definice sociální pedagogiky, školy, povinné školní docházky a záškoláctví. Poté je popsáno dělení, příčiny a faktory ovlivňující záškoláctví. Práce se dále zabývá školním prostředím, rodinným prostředím, vrstevnickými skupinami, oblastí prevence a způsoby řešení záškoláctví. V praktické části práce jsou uvedeny kazuistiky deseti rodin s dětmi, u kterých bylo záškoláctví řešeno. Analýza kazuistik byla zaměřena na zjištění faktorů v rodině na záškoláctví, obvyklý způsob řešení záškoláctví v Ústí nad Labem, úspěšnost intervencí a současný stav. Následně bylo vypracováno doporučení pro praxi.

Abstract:

This diploma thesis discusses the issue of truancy of the primary schools' pupils in the region Ústí nad Labem from the socio-pedagogical point of view. The theoretical part is divided into eight chapters. In the introduction, there are definitions of social pedagogy, schools, compulsory school attendance and truancy. After this, thesis describes division, causes and factors which influence truancy. The thesis also discusses the school environment, family environment, peer groups, prevention and ways of dealing with truancy. In practical part, there are case studies of ten families presented in which their children dealt with truancy. The analysis of case studies is focused on identifying some factors in the families that influenced the truancy and the common way how to deal with it in Ústí nad Labem, the success of interventions and present situation. Subsequently, recommendations for practice were made.

Klíčová slova:

sociální pedagogika, záškoláctví, školní prostředí, vrstevnická skupina, rodina, prevence

Klíčová slova:

social Pedagogy, truancy, school environment, peer group, family, prevention

Seznam zkratk

CV – město Chomutov

DC – město Děčín

LT – město Litoměřice

MO – město Most

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Om – ochrana mládeže

OSPOD – orgán sociálně právní ochrany dětí

PPP – pedagogicko- psychologická poradna

RCH – rizikové chování

SVP – středisko výchovné péče

SPC – speciálně pedagogické centrum

ÚL – město Ústí nad Labem

ÚP – úřad práce

TP – město Teplice

ZŠ – základní škol

Obsah

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	12
1. Vymezení tématu a základních pojmů.....	12
1.1. Definice sociální pedagogiky	14
1.2 Škola.....	15
1.2.1 Zahájení školní docházky	19
1.2.2 Povinná školní docházka.....	20
1.3 Záškoláctví - definice	21
1.3.1 Školní fobie	23
2. Záškoláctví – dělení, příčiny a vlivy.....	25
2.1 Dělení záškoláctví.....	25
2.2 Příčiny a faktory ovlivňující záškoláctví.....	26
3. Školní prostředí a záškoláctví	30
3.1 Sociální klima školy a třídy.....	30
3.2 Osobnost pedagoga	35
3.3 Vztahy mezi spolužáky	36
3.4 Spolupráce školy a rodiny	37
4. Determinanty záškoláctví v rodině	39
4.1 Typologie rodin z hlediska jejich funkčnosti	40
4.2 Styly rodičovské výchovy	41
5. Vliv vrstevnické skupiny na záškoláctví	47
6. Prevence záškoláctví.....	51
6.1 Prevence ve školství.....	52
6.2 Prevence záškoláctví v rodině	56
6.3 Volný čas jako prevence	57
7. Řešení záškoláctví.....	60
7.1 Řešení záškoláctví ve školské praxi z legislativního hlediska	62
7.2 Instituce podílející se na řešení záškoláctví.....	66
7.2.1 Orgán sociálně právní ochrany dětí.....	66
7.2.2 Pedagogicko-psychologická poradna a Středisko výchovné péče	69
8. Závěrečné shrnutí teoretické části	72
PRAKTICKÁ ČÁST	76

9. Vymezení problému.....	76
9.1 Formulace cílů	76
9.2 Informační zdroje.....	76
9.2.1 Etická problematika	77
9.3 Použité metody	78
9.3.1 Kazuistická metoda.....	78
9.4 Průběh zpracování kazuistik	79
10. Kazuistiky rodin	81
10. 1 Celkové shrnutí kazuistik	101
11. Zjištění ke stanoveným dílčím cílům.....	104
11. 1 Zjištění k prvnímu dílčímu cíli	104
11. 2 Zjištění k druhému dílčímu cíli.....	105
11. 3 Zjištění ke třetímu dílčímu cíli.....	109
12. Doporučení pro praxi	112
ZÁVĚR	115
SEZNAM LITERATURY	117
Seznam tabulek a schémat	122
Seznam příloh	123

ÚVOD

Diplomová práce se zaměřuje na problematiku záškoláctví u dětí základních škol plnicích povinnou školní docházkou ve městě Ústí nad Labem. Krajské město Ústí nad Labem je jedním ze sedmi okresů Ústeckého kraje a nachází se v severozápadních Čechách v blízkosti hranic se Spolkovou republikou Německo. Okres Ústí nad Labem tvoří 23 obcí z toho 3 města – Ústí nad Labem, Chabařovice a Trmice. V okrese Ústí nad Labem žije cca 119 519 obyvatel, jejichž průměrný věk je 40, 6 let. Okres je známý svou vysokou nezaměstnaností, která se nyní pohybuje kolem 12, 72 %. Ke konci roku 2012 navštěvovalo základní ústecké školy kolem 10 500 žáků (zdroj: Český statistický úřad). Ve městě Ústí nad Labem je celkem 19 základních škol, 2 školy praktické a jedna škola speciální. Z počtu řešených případů záškoláctví řešených na odboru kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem je patrné, že tato problematika je ve městě celkem velkým problémem. Za posledních pět let je navíc patrná tendence k nárůstu počtu případů záškoláctví. Kromě roku 2010 a 2011, kdy došlo k mírnému poklesu. V roce 2009 bylo odborem kontroly řešeno 489 případů záškoláctví, v roce 2010 došlo k poklesu na 402 případů, v roce 2011 došlo k mírnému nárůstu na 447 případů, v roce 2012 bylo opět řešeno více případů a to celkem 539. I v roce 2013 lze sledovat nárůst záškoláctví, kdy za celý rok bylo řešeno 563 případů. Z rozhovoru s vedoucí odboru kontroly paní Janou Perneroovou vyplynulo, že tato čísla jsou jedny z nejvyšších v celé České republice.

Záškoláctví představuje problém současné společnosti. Problém, který je do jisté míry podceňovaný, bagatelizovaný a přehlížený. Je rušivým elementem ve vzdělávacím procesu. Pro pedagoga může být neustálé opakované řešení absence žáků zatěžující. Odvádí pozornost učitele od jeho hlavní činnosti – vychovávat a vzdělávat. Představuje problém i pro žáka, který díky časté absenci nezvládá probírané učivo a hrozí i zhoršení vztahů se spolužáky. Záškoláctví tedy často vede ke zhoršenému prospěchu, opakování ročníků a tím i ukončení povinné školní docházky v nižších ročnících. Problematické může být záškoláctví z hlediska motivace k dalšímu vzdělávání, jelikož nedojde k zvnitřnění vztahu k povinnostem a přijetí sociálních norem. Hrozí, že vzdělání nebude představovat důležité místo v hodnotovém žebříčku jedince.

Téma záškoláctví jsem si zvolila především s ohledem na mé zaměstnání. Pracuji již šestým rokem jako sociální pracovnice na oddělení sociálně právní ochrany dětí Magistrátu města Ústí nad Labem. Během výkonu své profese mohu pozorovat, že záškoláctví je řešeno dnes a

denně. Každý den je v příchozí poště minimálně jeden návrh na projednání záškoláctví, někdy se však jedná o mnohem větší počty návrhů (odhadem 3 – 5). Jedná se o žádosti odboru kontroly o spolupráci, pokud rodina s jejich odborem při řešení záškoláctví nespolupracuje. Dalším motivem pro zvolené téma bylo zjištění, že i v dnešní době je mnoho dětí, které nechodí do školy, protože jim rodiče nemohou koupit svačinu. Často se stává, že špatná finanční situace rodiny je způsobena tím, že rodiče dlouhou dobu nevyřídí ani sociální dávky, na které by rodina měla nárok. Během dopoledních sociálních šetření v rodinách je častým jevem to, že dítě školou povinné, je zastíženo doma společně se svými rodiči. Někdy bývají zastíženy starší děti hlídající své mladší sourozence. Rodiče obvykle uvádí, že děti jsou nemocné, něco snědly a bolí je břicho apod. Pozorováním je však patrné, že dítě je zdravé, nejeví žádné známky nemoci, běhá a skáče. V takových situacích je namístě sdělit rodičům, že dítě je evidentně zdravé a trvat na tom, aby dítě odešlo do školy. Někdy se to podaří, někdy ne, vždy záleží na okolnostech.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretickou část práce tvoří celkem osm kapitol. První kapitola je zaměřena na vymezení tématu a základních pojmů sociální pedagogiky, školy a povinné školní docházky. V závěru první kapitoly jsou popsány definice záškoláctví a nastíněna problematika školní fobie, jelikož při řešení záškoláctví je tyto dvě skutečnosti rozlišovat, ačkoliv určit hranici mezi nimi je značně obtížné. Ve druhé kapitole je pojednáno o obvyklém dělení záškoláctví včetně popisu kategorií záškoláctví, se kterými je možné setkat se v praxi. Součástí druhé kapitoly je vymezení příčin a faktorů podílejících se na vzniku záškoláctví. Třetí kapitola se soustředí na problematiku školního prostředí včetně školního a třídního klimatu, jelikož se jedná o jeden důležitý faktor, který se může velkou měrou na vzniku záškoláctví podílet. Příznivé školní klima, vztahy mezi spolužáky, vztah pedagoga k dětem stejně tak jako jeho osobnost a profesionalita jsou okolnosti, které se mohou podílet na vztahu dítěte ke škole.

Velmi důležitou roli sehrává v případě záškoláctví rodina, která představuje pro dítě to nejdůležitější životní prostředí, kde probíhá proces socializace. Determinantami záškoláctví v rodině se zabývá čtvrtá kapitola. V úvodu je uvedena definice rodiny, dále jsou pak zmíněna rizika v rodině mající vliv na vznik poruchového chování dětí. Zahrnuto je i dělení rodin z hlediska plnění funkcí, dělení dle výchovných postojů rodičů ve vztahu k dětem a výchovné styly v rodině. Závěrem je nastíněna problematika, týkající se nastavení pravidel ve škole a v rodině a problémy plynoucí z rozdílnosti v nastavení těchto pravidel. V životě dítěte představuje, především v období adolescence, velmi důležitou hodnotu skupina vrstevníků,

oblíbenost v kolektivu, vztahy s vrstevníky. Každé dítě chce být oblíbené, mít svého kamaráda nebo kamarády, žádné dítě nechce zůstat osamocené, na okraji skupiny. Dítě se může z různých důvodů stát členem problematické nebo asociální skupiny, která může negativně ovlivňovat jeho chování a jednání. Vlivem vrstevnické skupiny na záškoláctví se zabývá pátá kapitola.

Šestá kapitola je zaměřena na prevenci záškoláctví. V úvodu jsou popsány základní formy prevence sociálně patologických jevů. Dále kapitola pojednává o prevenci záškoláctví ve školství, v rodině a v neposlední řadě rovněž o oblasti volného času ve vztahu k prevenci. Poslední kapitola se zabývá samotným řešením záškoláctví. Zahrnuje doporučené postupy při řešení záškoláctví pro učitele i rodiče. Část kapitoly se věnuje řešení záškoláctví ve školské praxi z hlediska legislativního. Kapitola je zakončena charakteristikou institucí, které se nejčastěji na řešení záškoláctví podílejí.

Praktická část diplomové práce navazuje na teoretickou část a doplňuje ji případovými kazuistikami deseti rodin s dětmi, u kterých se záškoláctví objevilo a následně bylo řešeno Magistrátem města Ústí nad Labem, oddělením sociálně právní ochrany dětí nebo oddělením sociální prevence. Při zpracovávání kazuistik byla využita analýza dokumentů ze spisové dokumentace vedené na OSPOD. Za cíl praktické části práce jsem si stanovila provedení analýzy faktorů záškoláctví u žáků základních škol v Ústí nad Labem a dále následné vyvození doporučení pro praxi.

Cílem předkládané práce je proniknutí do problematiky záškoláctví v regionu Ústí nad Labem a provedení analýzy faktorů záškoláctví prostřednictvím případových kazuistik rodin, ve kterých bylo záškoláctví řešeno u dětí plnících povinnou školní docházku. Ve vztahu k tématu a hlavnímu cíli práce byly stanoveny tři dílčí cíle. Prvním dílčím cílem je poukázat na faktory záškoláctví v rodině, druhým dílčím cílem je zjistit, jaký způsob řešení záškoláctví je v regionu Ústí nad Labem volen a třetím dílčím cílem je zjistit úspěšnost intervencí a současný stav v rodinách.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení tématu a základních pojmů

Ucelená knižní publikace, která by se věnovala tématu záškoláctví, dosud pravděpodobně vydána nebyla. Problematika záškoláctví je většinou zahrnuta jako kapitola nebo část kapitoly v knihách zabývajících se sociálně patologickými jevy (Jedlička, R, Kořa, J, 1998) speciální pedagogikou (Fischer, Škoda, 2008; Martínek, 2009). Z psychologického hlediska se problematice záškoláctví věnuje M. Vágnerová (2004, 2005), Z. Matějček (1991) nebo D. Fontana (2003). Za přínosnou je možné považovat publikaci Ch. Kyriacou s názvem Řešení výchovných problémů ve škole (2003), kde je o záškoláctví pojednáno. Kniha obsahuje mnoho zahraničních studií, statistiky o výskytu záškoláctví, intervenční programy i školní strategie ke zlepšení docházky. Z hlediska sociálně pedagogického pojednává o záškoláctví z českých autorek např. S. Klapilová (1996, 2000). Ze slovenské literatury je možné uvést řadu publikací Z. Bakošové o sociální pedagogice (1994, 2005, 2008), přičemž v poslední uvedené knize autorka uvádí i výzkum záškoláctví uskutečněný na Slovensku. Autoři J. Elliot a M. Place (2002) se ve své publikaci věnují problematice záškoláctví velmi blízké, tedy odmítání školy. Z internetových zdrojů pojednává o záškoláctví internetový portál Šance dětem, kde jsou uvedeny odborné články věnující se záškoláctví autorek A. Petrišcové a M. Novákové, které byly publikovány roku 2012.

Výzkumná studie věnující se problematice záškoláctví nebyla pravděpodobně realizována. Krajský úřad Ústeckého kraje provedl v roce 2012 analýzu rizikového chování ve školství, zahrnující záškoláctví. Podrobněji je tato analýza popsána v kapitole 6.1. Vzhledem ke statistickým údajům lze podotknout, že téma záškoláctví by si jistě zasloužilo celorepublikový i regionální výzkum, čímž by došlo k hlubšímu proniknutí do problému. Na základě výzkumných zjištění by mohly být navrženy možnosti prevence, způsoby řešení i efektivní sankce záškoláctví, které je v současné době upraveno pouze Metodickým pokynem MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Za jistou kompenzaci chybějících výzkumů záškoláctví lze považovat vysokoškolské kvalifikační práce zabývajících se touto problematikou. Výzkumnou studii zaměřenou na žáky druhého stupně základních škol, uskutečněnou na třech základních školách (ve městě Brno, Bechyně, Opařany) s cílem zjistit faktory vedoucí k záškoláctví uskutečnila I. Rebrová (2013). Kvalitativní analýzu záškoláctví prostřednictvím rozhovorů

záškoláků na druhém stupni pěti základních škol v Opavě provedla D. Tellingarová (2010). Příčinami záškoláctví se zaměřením na žáky druhého stupně s uvedením kazuistik záškoláků v evidenci kurátorů pro mládež ve městě Prostějov se věnuje A. Navarová (2013). Závěrečná kvalifikační práce týkající se záškoláctví v regionu Ústí nad Labem nebyla dosud vypracována.

Záškoláctví vzniká vždy za určitých okolností, z nějakých důvodů, přičemž z hlediska sociálně pedagogického je vhodné uvažovat zejména o vlivu prostředí a jeho roli při výchovném procesu, při socializaci a rozvoji osobnosti dítěte. Prvním a nejdůležitějším životním prostředím dítěte je rodina. Typ rodiny, způsob života, uplatňovaný výchovný styl při výchově dítěte jsou podstatné faktory, které se mohou podílet na vzniku záškoláctví. Při vzniklém záškoláctví pak velmi záleží na tom, jak rodina spolupracuje při řešení se školou, jak se snaží o nápravu situace. Škola totiž představuje druhé, velmi podstatné, prostředí v životě dítěte. Nedostatečná adaptace dítěte na školní prostředí může být jedním z důvodů podílejících se na vzniku záškoláctví. Škola je otevřená vlivům vnějšího prostředí. Z hlediska lokálního prostředí je podstatné, zda se jedná o školu na venkově nebo ve městě. S tímto souvisí i způsob využívání volného času dětí a mládeže, jelikož jsou odlišné možnosti trávení volného času na venkově, ve městě nebo například v sociálně vyloučených lokalitách. Pro zdárný vývoj dítěte a úspěšnou socializaci jsou důležité vrstevnické skupiny, jejichž význam stoupá zejména v období dospívání. Jako rizikové se pro jedince jeví neorganizované trávení volného času v asociálních partách, experimentujících s alkoholem a drogami, nacházejících se především na sídlištích. Z hlediska preventivního může sociální pedagogika působit výchovným ovlivňováním rodiny v přirozeném prostředí při utváření zdravého způsobu života. Ve vztahu k záškoláctví se jedná především o poskytování informací týkající se povinností rodičů v souvislosti se školní docházkou, seznámení s možnými důsledky záškoláctví. Neméně důležitou roli sehrává sociální pedagogika svou nabídkou pomoci při samotném řešení záškoláctví, spočívající v motivaci rodičů k aktivitě při řešení problému a spolupráci se školou, zprostředkováním informací o institucích, které mohou pomoci, snahou o zapojení dítěte do efektivního trávení volného času.

V první kapitole je vymezena sociální pedagogika pohledem různých autorů, jsou popsány funkce, cíle a předmět sociální pedagogiky včetně forem pomoci, které nabízí. Dále je uvedena definice školy jako instituce se zaměřením na její úlohu a funkce včetně popisu školy jako jednoho z nejvýznamnějších socializačních činitelů ve výchově. Se školou souvisí i problematika zahájení povinné školní docházky a její legislativní ukotvení ve školském

zákoně. V neposlední řadě jsou součástí první kapitoly uvedeny definice záškoláctví a nastíněna problematika školní fobie.

1.1. Definice sociální pedagogiky

Sociální pedagogika se věnuje studiu pedagogických jevů a procesů v rámci socializace jedince. Zabývá se jak výchovou z makrosociálního hlediska (povaha a kulturní i politický stav společnosti, hodnotové systémy), tak výchovou z hlediska mikrosociálního (nejbližší životní prostředí jedince). Zajímá se tedy o možnosti výchovy a také o působení sociálních podnětů na jedince, jelikož zahrnuje i psychosociální jevy, jako jsou potřeby, zájmy, aspirace fungování skupiny, skupinové normy, komunikace apod. (Hradečná M. a kol., 1995, s. 7).

M. Špánik hovoří o sociální pedagogice, jako o pedagogické disciplíně zkoumající vliv sociálního prostředí na výchovný a vzdělávací proces (Špánik, M., 1994, s. 17). P. Klíma¹ toto považuje za zúžené hledisko a pojímá sociální pedagogiku jako aplikovanou disciplínu, která uplatňuje pedagogické metody v situacích, kdy selhávají běžné způsoby příznivého ovlivňování přirozeného psychosociálního vývoje, nebo je určitým způsobem narušeno psychosociální zrání a výchovné působení doprovází problémy a obtíže.

Z širšího hlediska se o pojetí sociální pedagogiky zmiňuje B. Kraus, který uvádí, že sociální pedagogika se zabývá každodenností života jedince, zvládnutím životních situací a ochranou jedince před rizikovými vlivy. Zároveň sociální pedagogika podporuje změny v sociálním prostředí a snaží se o soulad individuálních potřeb a zájmů jedince a s možností společnosti. Autor dále uvádí, že sociální pedagogika plní dvě základní funkce:

1. preventivní (profylaktickou) – v oblasti prevence se vychází z teoretické analýzy oblastí rozvoje osobnosti, kde je hlavním faktorem působení prostředí, rodiny, vrstevnických skupin atd. Provedením analýzy lze navrhnout takové pedagogické zásahy, jež budou přispívat k neutralizaci ohrožujících činitelů. V rámci primární prevence se jedná o utváření životního způsobu zdravé populace, v rámci sekundární prevence pak o vyhledávání lidí s potenciálně sociálně patologickým jednáním.
2. terapeutickou (kompenzační) – jde o výchovné nebo převýchovné působení v oblasti uspokojování potřeb člověka tak, aby byly vyrovnávány nedostatky způsobené

¹ Klíma, P. in Jedlička, R. a kol. Děti a mládež v obtížných životních situacích. Praha: Themis, 2004, s. 360

negativním vlivem prostředí. Jsou to specifické přístupy k lidem, kteří pro společnost z hlediska jejího fungování znamenají vážný problém (trestaní, nepřizpůsobiví jedinci), a dále k lidem společensky znevýhodněným např. nezaměstnaností, zdravotním postižením apod. (Kraus, B., 2008, s. 46-47)

Dle Z. Bakošové je cílem sociální pedagogiky přeměna dětí, mládeže a dospělých prostřednictvím výchovy a dále pak výchovné působení na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny dětí, mládeže a dospělých (Bakošová, Z., 2005). Za předmět sociální pedagogiky považuje Z. Bakošová² prostředí, jeho organizování ve smyslu utváření výchovných vlivů v souladu s integrační pomocí. Sociální pedagogika má své místo tam, kde rodina a škola ztratily svou funkci. Jedná se o pomoc osobnosti, o péči o ní při různých sociálních problémech.

Pomoc v sociální pedagogice je možné chápat jako výchovnou pomoc ke zvládnutí nároků potřebných pro sociální fungování, řešení obtížných životních situací a jako pomoc ke svépomoci. Pomoc v tomto smyslu zahrnuje aktivity:

- vedoucí k socializaci, osvojení si sociálních norem a porozumění sociální skutečnosti;
- uvádějící do kulturních obsahů a způsobů poznávání a hodnocení reality;
- podporující individuaci vedoucí k rozvoji autentické osobnosti a sebedůvěry;
- utvářející aktivní životní styl a humanistickou hodnotovou orientaci;
- vedoucí ke schopnosti orientace ve společenské realitě a občanské angažovanosti;
- rozvíjející porozumění životním, náročným a krizovým situacím včetně podpory a utváření kompetencí k jejich zvládnutí;
- chránící děti a mládež před rozvojem sociálních deviací a vlivy ohrožujícími zvnějšku (Lorenzová, J. in Krykorková, H., Váňová, R. a kol., 2010, s. 87).

1.2 Škola

Škola je institucí, ve které dítě stráví podstatnou část svého života. Představuje prostředí, ve kterém probíhá proces vzdělávání, osvojování si rolí, hodnot, norem a vzorů. Škola je rovněž prostorem pro setkávání, navazování vztahů a utváření přátelství, získávání společných zážitků při různých akcích. V případě nepravidelné docházky do školy dochází k narušení procesu vzdělávání, kdy dochází k zameškání probírané látky. Nedoplnění učiva vede ke

² Bakošová, Z. Sociální pedagogika (Vybrané problémy). Bratislava: UK, 1994, s. 13

zhoršenému prospěchu, a to může být dalším důvodem k prohloubení záškoláctví či odporu ke škole. Záškoláctví může rovněž vést k narušení vztahů mezi dětmi ve třídě. Záškolák se v důsledku zhoršených vztahů se spolužáky může snadno ocitnout na okraji kolektivu, může být kolektivem vrstevníků odmítán. Pravidelná docházka do školy je tedy jedním z předpokladů pro zdravý vývoj dítěte a jeho úspěšnou socializaci.

Původ slova škola pochází z řeckého schole, zprvu překládaného jako „prázdeň“. Od druhé poloviny 20. století se ujal více výraz „volná chvíle“ nebo „volný čas.“ Význam obou slov spočívá v tom, že svobodní občané antické obce se na rozdíl od otroků mohli věnovat svému vzdělávání (Kot'a, J., 2007, s. 118)³.

Ve slovníku sociální práce definuje O. Matoušek školu jako instituci, která primárně slouží k výchově a vzdělávání. Škola slouží společenské integraci, jelikož formuje způsoby komunikace a umožňuje úzký kontakt mezi příslušníky různých společenských skupin. Ve škole dochází zároveň i k selekci a to tím, že některé školy a vzdělávací programy jsou dostupné jen žákům s určitým sociálním kapitálem. S tímto souvisí i ve škole probíhající sociální alokace. Jedná se o umístování jedinců do systému společenské stratifikace. Škola může znamenat místo, kde dochází k deprivaci potřeb dítěte, a také místo resocializace u dětí žijících v nepříznivých sociálních podmínkách (Matoušek, O., 2008, s. 224).

Dle J. Hroncové a kol. je škola společenská instituce, jejíž primární úlohou je zajišťovat na profesionální úrovni výchovu a vzdělávání mladé generace. Škola je považována za realizátora „modelu výchovy“ společnosti a zároveň za prostředek sociálního ovlivňování mladé generace (Hroncová, J. a kol., 2000, s. 97.).

Základním úkolem školy, jako sociální, účelově vytvořené instituce, je zajišťování řízené a systematické edukace. Škola rovněž plní různé edukační funkce, jejíž taxonomii dle Huséna, Tuijnmana, Hallse (1992) popsaných v knize *Schooling in Modern European Society*, uvádí J. Průcha:

- Škola jako instituce přispívá k celkovému rozvoji jednotlivce tím, že mu poskytuje poznatky a speciální dovednosti, které by zkušenostmi ze svého prostředí získat nemohl.

³ Havlík, R., Kot'a, J., *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007.

- Škola jako ochranné zařízení vede mládež k hodnotám a ideálům, které jsou ve společnosti zastíněny špatnými příklady dospělých. Škola garantuje příznivé prostředí pro mladé lidi a to až do doby, než jsou schopni postavit se na vlastní nohy.
- Škola je formovatel lidských bytostí. Úkolem školy je formování mladé generace podle určitých norem a hodnot.
- Škola je nástrojem sociální politiky. Společnost žádá po škole, aby připravila mladé lidi na jejich fungování na trhu práce a také pro další vzdělávání potřebné k výkonu profesí. Na druhé straně je úkolem školy potlačování určitých návyků, které jsou ve společnosti přítomny a z hlediska sociální politiky jsou nepřijatelné (např. závislost na drogách, kouření apod.).
- Škola představuje součást životního prostředí dětí, jelikož děti tráví ve škole značnou část každodenního času po dobu několika let. Děti zde vyrůstají a vyvíjejí se. Škola by tedy měla být jak profesionálně dokonalým zařízením pro edukaci, tak místem, kde děti nacházejí příjemné prostředí k životu (Průcha, J., 1997, s. 398).

Škola je, po rodině, druhou nejdůležitější institucí, ve které se odehrává proces socializace jedince. Zároveň škola představuje místo pro interakce, sociální styk a setkávání, což má vliv na utváření postojů k druhým lidem. J. Kořa uvádí následující funkce školy:

1. **Výchovná funkce** – je součástí procesů socializace, jedná se o přenos kulturních vzorců chování z generace na generaci. Jde o formování vlastností osobnosti projevující se v jednání či chování.
2. **Vzdělávací funkce** – souvisí s procesy, během kterých lidé přejímají obsahy kultury (jazyk, vědu, umění). Vzdělání by nemělo být namířeno pouze na osvojení vědomostí, ale rovněž na získání dovednosti k používání naučených dovedností a k naučení se získávat a užívat nabyté vědomosti.
3. **Kvalifikační funkce** – spočívá v získání takové míry znalostí, schopností a dovedností, které jsou požadovány pro výkon v zaměstnání. Je naplňována spíše na středních a vysokých školách.
4. **Integrační funkce** – je v rámci školy naplňována podporou vytváření takových postojů a dovedností, které umožňují sociální styk uvnitř školy, ale i v sociálním životě širšího společenství. Souvisí i s tím, že jsou žáci vedeni k respektu k odlišnostem a individualitě lidí. Škola také rozvíjí některé ctnosti a návyky potřebné k integraci do občanského života. K nejvýznamnějším předpokladům úspěšné integrace patří vytvoření aktivního postoje k životu a rozvinutí dispozice

k racionálním inovacím a sebekázní. Nelze opomíjet to, že žák je ovlivněn nejrozmanitějšími sociálními vlivy.

5. **Selektivní funkce** – selekce je realizována na mnoha úrovních. Některým jedincům může usnadňovat další kariéru, jiným ji zase naopak znesnadnit či znemožnit. Tím, že škola poskytuje výchovu a vzdělávání a oceňuje výsledky vysvědčením či diplomem, dochází k tzv. alokaci, tedy k situování jedinců do systému společenské stratifikace.
6. **Ochranná funkce** – je ustanovena zákonem, u nezletilých je považována za samozřejmou. K ochraně se vztahuje zachování tajemství a zneprístupnění důvěrných informací o studujících, ochrana před sociálně patologickým vlivy apod. Škola je podrobována sociální kontrole.
7. **Resocializační funkce** - je plněna speciálními školskými zařízeními, která vznikají při vězeních pro mladistvé, při nemocnicích apod.

Poslední dvě uvedené funkce jsou považovány za speciální. Kombinace obou těchto funkcí je vyžadována i u některých základních škol, které jsou zakládány pro nezletilé vrahy, zloděje, žháře kteří často pocházejí z rozvrácených rodinných poměrů či z nepříznivého sociálního prostředí (Kot'a, J., 2007, s. 97 – 103).

Škola patří k nejvýznamnějším socializačním činitelům. Socializační funkce spočívá v sekundární socializaci žáků ve škole a přirozeně navazuje na socializační proces v rodině. Socializační funkcí se žáci připravují na vstup do společnosti, a proto souvisí se základními funkcemi školy. V rámci výchovné funkce dochází k interiorizaci společenských hodnot a norem chování. Vzdělávací funkce souvisí s procesem akulturace, selektivní funkce se společenskou diferenciací, kvalifikační funkce s profesionální rolí a integrační funkce s rolí „občana“. Socializační funkce školy silně ovlivňuje i proces personalizace, tedy celkového utváření osobnosti žáka prostřednictvím zprostředkovaných vzorů chování. Socializační proces ve škole ovlivňuje několik činitelů, mezi které lze řadit samotný výchovně – vzdělávací proces, sociální vztahy ve škole a ve třídě a v neposlední řadě věcná a prostorová stránka školy. Tyto faktory se podílí na klimatu školy a mohou dítě ovlivňovat jak pozitivním způsobem, kdy se dítě do školy těší, tak negativním způsobem, kdy dítě může mít ze školy strach nebo může školu považovat za nutné zlo. Klima školy se podílí i na ovlivňování výsledků žáků ve škole, působí na vytváření mezilidských vztahů, vztahů dětí ke škole a také ovlivňuje určité tendence v jejich sociálním vývoji (Hroncová, J. a kol., 2000, s. 99 – 104).

1.2.1 Zahájení školní docházky

Příchod do školy je pro dítě novým prvkem v životě. Zároveň znamená přechod do světa práce, jelikož učení představuje pro dítě první setkání s veřejným prostorem. Dítě vstupuje jak do formálních vztahů daných školním řádem, tak do neformálních, spontánně vznikajících vztahů, vyplývajících ze školní práce, z interakcí učitele a žáka i mezi žáky samotnými. Škola se stává každodenností dítěte, vyžaduje plnění povinností, žádá si nový typ konformity. Dítě se začleňuje mezi vrstevníky, prosazuje se a obhazuje svou pozici ve skupinových vztazích. Školu lze pojímat jako předobraz společnosti dospělých (Kot'a, J., 2007, s. 52).

Nástup do školy představuje důležitý sociální mezník. Dítě se stává školákem a tím získává novou roli, kterou si nemůže vybrat, získává jí automaticky dosažením věku a odpovídající vývojovou úroveň. Zahájení povinné školní docházky představuje pro dítě zásadní změnu životního stylu, zvýšení nároků i větší důraz na jejich plnění. Význam role žáka může do značné míry souviset s názory a postoji rodičů, kteří mohou do svého dítěte projíkat své vlastní zkušenosti, naděje i obavy, které si se školou spojili. Škola je rodiči chápána především jako místo učení nebo výkonu, který potvrzuje pozitivní efekt učení (Vágnerová, M., 2000, s. 134 – 135).

Školní vzdělání má pro rodiče určitou hodnotu projevující se v jejich postoji ve škole. Tento postoj je přejímán dětmi a pod jeho vlivem se rozvíjí jejich motivace ke školní práci. Škola může znamenat místo konfrontace rozdílného hodnotového systému rodiny a společnosti, kterou škola zastupuje. To by se mohlo projevit např. u dětí z nižších sociokulturních vrstev nebo u minoritního etnika. Děti přejímají především postoje, které se nějakým způsobem projevují v reálném životě rodiny. Rodiny z nižších sociálních vrstev nemusí popírat význam vzdělání, ale v jejich reálném životě spíše uplatňují vlastnosti a dovednosti, které nejsou závislé na vzdělání a nejsou důležité pro školní úspěšnost. Problém nastává, pokud dítě cítí rozpor mezi verbálními prohlášeními rodičů a jejich reálným chováním. Dítě totiž přejímá spíše hodnoty, podle kterých rodina skutečně žije, než ty o kterých jen mluví. Pro děti nechápou smysl vzdělání, stává se škola zbytečnou povinností, kterou respektuje pouze formálně. Těmto dětem chybí základní motivace k činnosti, která pro ně nemá osobní hodnotu. Sociokulturní úroveň rodiny ovlivňuje získané zkušenosti dítěte, jeho osvojené hodnoty a strategie chování. Nedostatek nebo odlišnost základní kulturní zkušenosti vede k selhání označovanému jako sociokulturní handicap. Odlišnost výchovy způsobí, že dítě

nestačí nárokům školy, protože jeho získané kompetence k tomu nedostačují (Vágnerová, M., 2000, s. 141-143).

Škola je jedinou institucí, která může systematicky spolupracovat zároveň s dítětem i jeho rodinou. Chování žáka a jeho výkony ve škole souvisí s rodinným prostředím. Charakter tohoto vlivu souvisí s mnoha faktory. Rodiče vědí víc o vývoji svého dítěte, o jeho povahových vlastnostech a učitel na druhou stranu má více informací o schopnostech dítěte a na základě jednotlivých norem hodnocení ho může porovnávat s jinými dětmi (Gáborová, 2003, s. 90 in Klein, V., Rosinský, R., 2010, s. 46).

1.2.2 Povinná školní docházka

Plnění povinné školní docházky je ustanoveno zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále školský zákon). Zákonem č. 49/2009 došlo k jeho novelizaci. Zákonem je dána doba povinné školní docházky po dobu devíti let. Nejdéle však lze plnit povinnou školní docházku do konce školního roku, kdy žák dosáhne sedmnáctého roku věku. Počátek školní docházky je stanoven dosažením šestého roku dítěte. Dítě může být ke vzdělávání přijato k plnění povinné školní docházky i dříve, pokud je přiměřeně tělesně i duševně vyspělé a zákonný zástupce o přijetí požádá a doloží doporučení z vyšetření ve školském poradenském zařízení. Z důvodu nedostatečné tělesné a psychické vyspělosti dítěte může zákonný zástupce požádat ředitele školy o odklad povinné školní docházky. K žádosti musí doložit posouzení dítěte ze školského poradenského zařízení. Ředitel školy může začátek povinné školní docházky odložit o jeden rok. Nejdéle lze povinnou školní docházku odložit do zahájení školního roku, v němž dítě dovrší osmý rok věku.

Dle § 22 školského zákona je povinností žáků řádně docházet do školy, řádně se vzdělávat, dodržovat školní a vnitřní řád školy, plnit pokyny pedagogických pracovníků škol v souladu s právními předpisy a školním a vnitřním řádem. Zákonní zástupci jsou povinni zajistit, aby dítě do školy docházelo. Na vyzvání ředitele se mají zákonní zástupci osobně zúčastnit projednání závažných otázek týkajících se vzdělávání dítěte, informovat školu o podstatných změnách, který by mohly ovlivňovat průběh vzdělávání, dokládat důvody nepřítomnosti žáka ve vyučování v souladu s podmínkami stanovenými školním řádem.

Povinnou školní docházku lze dle školského zákona plnit i ve škole mimo území České republiky. Žák je však nadále zároveň žákem spádové školy nebo školy jiné, kterou zvolil jeho zákonný zástupce. Zákonný zástupce žáka je povinen oznámit řediteli spádové školy předpokládanou dobu plnění povinné školní docházky v zahraničí, adresu místa pobytu a případně i adresu školy. Dále je zákonný zástupce povinen přihlásit žáka do školy v zahraničí nejpozději do dvou týdnů po příjezdu do země pobytu. Pokud žák žije v zahraničí a nemůže zde plnit povinnou školní docházku, plní jí formou individuální výuky. Prováděcím právním předpisem stanoví ministerstvo výčet předmětů, podmínky pro konání, způsob, obsah a náležitosti zkoušek a způsob doložení povinné školní docházky.

1.3 Záškoláctví - definice

Záškoláctví bývá většinou řazeno do kategorie poruch chování, které lze označit jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku nebo úrovni jeho rozumových schopností (Vágnerová, M., 2004, s. 779).

O záškoláctví lze hovořit v případě neomluvené absence žáka ve škole. U záškoláctví je možno hovořit o přestupku proti školskému zákonu a zároveň o přestupku proti školnímu řádu, který si škola stanovuje sama.

Omluvená nepřítomnost ve škole je taková, kterou dovolil učitel nebo jiný oprávněný zástupce školy. Jedná se o uspokojivě vysvětlené absence, kdy bylo dítě např. nemocné. Neomluvená nepřítomnost znamená, že učitel nebo jiný oprávněný zástupce školy své svolení k nepřítomnosti nedal. Lze sem zařadit veškeré nevysvětlené a neoprávněné absence. Záškolákem lze označit žáka, který nemá pro absenci legální důvod. Záškoláctví ovlivňuje nejen samotného jedince, ale i celou společnost, jelikož důsledkem jsou špatné studijní výsledky žáků, horší uplatnění v životě i možná kriminální činnost. Míra záškoláctví je také ukazatelem správné funkce vzdělávacího systému. Pokud žáci nechodí do školy, protože pocítují, že pro ně školní vzdělání nemá smysl, je třeba hledat způsoby a intervenční prostředky, kterými lze proti tomu bojovat. Odpovědná společnost by měla využitím veškerých prostředků, usilovat o to, aby nespokojení žáci nebo žáci se slabými výsledky, neocitli stranou zájmu (Kyriacou, Ch., 2003, s. 44).

V širším smyslu je záškoláctví považováno za vyhýbání se školní docházce. Jde o neomluvenou absenci žáka ve škole bez ohledu na motiv a počet absencí. V užším smyslu je záškoláctví jednou z poruch chování, jejímž základem je vážněji narušený vztah dítěte ke škole a k učení (Bakošová, Z., 2008, s. 143).

Blíže specifikuje pojem záškoláctví S. Klapilová, která uvádí, že záškoláctví je jevem, který může vést k závažným společenským i osobnostním deviacím. Zpravidla je příčinou narušený morální vývoj dítěte projevující se ve špatném vztahu k práci a povinnosti. Může se však jednat i o únik před tíživou životní situací plynoucí z neschopnosti dítěte adaptovat se na nové prostředí, nebo z nemožnosti vyhovět příliš náročným požadavkům rodiny nebo školy. Potřeba úniku může být způsobena i nepříznivým sociálním klimatem školy nebo třídy (Klapilová, S., 1996, s. 42).

Dle M. Vágnerové je obecným znakem záškoláctví, útěků a toulání tendence k útěku. Toto lze charakterizovat jako jednu z variant obranného, únikového jednání. Dítě utíká z prostředí, které pocítuje jako ohrožující nebo nějakým způsobem nepřijatelné. Dítě není schopné jinak než útekem řešit tuto situaci. Záškoláctví souvisí s negativním postojem dítěte ke škole, s nepřijetím normy pozitivního hodnocení vzdělávání. Může být rovněž reakcí na prospěchové selhání. Někdy je záškoláctví charakterizováno jako komplex obranného jednání s cílem vyhnout se nepříjemnosti plynoucí z konfrontace neúspěšného dítěte s lépe prosperujícími spolužáky nebo z požadavků učitele na práci dítěte. Pro hodnocení záškoláctví je potřebné zjistit příčinu, která vedla k útěku dítěte ze školy a postoj dítěte ke škole. Důležitá je také četnost takového jednání, míra plánovitosti a způsob provedení. Pokud se jedná o opakované a plánované záškoláctví, může to souviset s odlišným socializačním vývojem, určitým postojem k autoritě a normě povinnosti, kterou dítě není ochotné či schopné akceptovat. V důsledku dysfunkční rodinné výchovy může být vztah dítěte k běžným hodnotám a normám pozměněn (Vágnerová, M., 2004, s. 793 -794).

Vlastních motivací vedoucích dítě k záškoláctví může být velmi mnoho. Může se jednat o strach ze zkoušení, vyhnutí se nepříjemnostem, pocíťovaný odpor k učiteli, chuť pomstít se za školní nespravedlnost, o vzdorovitost, pocit ublížení, nejistotu a tíseň ve společnosti dětí, strach z vrstevníků. Nelze opominout také příslušnost k dětské skupině, která povyšuje záškoláctví za normu chování. Záškoláctví většinou začíná jako impulsivní akt, který se však může prodloužit až na několik týdnů a to bez povšimnutí rodičů i učitelů. Původní motiv, který vedl k záškoláctví, už třeba ztratil smysl a místo toho se objevil strach z prozrazení, z návratu atd. Vzhledem k tomu, že dítě v době, kdy by mělo být ve škole, musí něco dělat,

vzniká nebezpečí přidružení se dalších přestupků, např. lží, podvodů s omluvenkami, krádeže nebo toulání. Vážněji je posuzováno záškoláctví, které se vyskytuje opakovaně. Pokud není motivací k záškoláctví nátlak dětské party, pravděpodobně se jedná o určitou povahovou slabost dítěte, malou odolnost vůči zátěžím, sníženou frustrační toleranci. Ve vztahu k věku dítěte platí, že čím mladší dítě inklinuje k záškoláctví, tím spíše se jedná o příznak vážnější psychopatologie (Matějček, Z., 1991, s. 307-308).

1.3.1 Školní fobie

V praxi je zapotřebí rozlišovat mezi pravým záškoláctvím a školní fobií. Obě skupiny je zapotřebí odlišovat, ačkoliv určit hranici mezi opravdovými záškoláky a žáky, kteří odmítají školu, bývá obtížné. Strach ze školy se může objevit u žáků, kteří k němu mají reálné důvody, jelikož se stali obětmi šikany nebo se snaží vyhnout opakovanému neúspěchu. Žáci, u kterých se objevuje iracionální a nevysvětlitelný strach, může souviset se separační úzkostí, která se projevuje přehnanými obavami z toho, co se stane, když nebudou se svými rodiči nebo se školní fobií, charakterizovanou iracionálním strachem ze školy či z některých jevů ve škole. Pro žáky odmítající školu je typické, že svými emocemi a chováním prudce reagují na představu jít do školy. Mohou se u nich objevit příznaky, jako je zvracení, nejrůznější bolesti, krajní rozčilení a křik, že nikam nepůjdou, když mají odejít do školy. Heyene a Rollings (2002) uvádí čtyři způsoby, kterými lze odlišit děti odmítající školu od pravých záškoláků:

- děti se nesnaží skrývat absenci před svými rodiči;
- jedná se spíše o absence trvající delší dobu, nebývají střednědobé;
- ve škole dosahují dobrých výsledků a mají profesionální cíle, které vyžadují školní vzdělávání;
- jejich chování není většinou problémové (Kyriacou, Ch., 2003, s. 52).

O rozdílech mezi záškoláctvím a odmítáním školy pojednávají rovněž J. Elliot a M. Place, kteří shledávají, že u záškoláků není obvykle patrný žádný psychologický problém. Oproti tomu žáci odmítající školu, by do školy chodili rádi, ale něco jim v tom brání. Autoři dále uvádějí, že záškoláctví je obecně chápáno jako jedna varianta agování, obvykle spojeného s delikvencí a narušeným způsobem chování. Odmítání školy je spíše vnímáno jako druh neurózy charakterizované úzkostí a obavami. Pro rozlišení mezi záškoláky a žáky odmítajícími školu popisují následující rysy (Berg a kol. 1969):

- při navštěvování školy vzniknou závažné obtíže, které obvykle vedou k dlouhodobé absenci;
- emoční rozlada, která se může projevat nadměrnou bázlivostí, výbuchy vzteku, nevolností nebo poukazováním dítěte na nemoc, když má jít do školy, ačkoliv není zjevná žádná organická příčina nemoci;
- dítě zůstává v době vyučování doma s vědomím rodičů;
- nejsou shledávány asociální poruchy, jako např. delikventní chování, disociální jednání a sexuální aktivita (Elliot, J., Place, M., 2002, s. 40 – 41).

2. Záškoláctví – dělení, příčiny a vlivy

Druhá kapitola se zaměřuje na obvyklé dělení záškoláctví a jsou popsány kategorie záškoláctví, se kterými je možné setkat se v praxi. Podstatnou část kapitoly tvoří popis příčin a faktorů, které záškoláctví ovlivňují a podílejí se na jeho vzniku.

2.1 Dělení záškoláctví

Záškoláctví objevující se ve středním školním věku může mít charakter impulzivní obranné reakce, kdy dítě utíká ze školy, protože z jeho pohledu mu tam hrozí nějaké nebezpečí (špatná známka, šikana atd.) anebo se může jednat o projev odmítnutí povinnosti chodit do školy. V tom případě se jedná o odmítnutí důležité společenské normy, škola je považována za bezvýznamnou instituci, kam není nutné pravidelně docházet. Obvykle se jedná o projevy postojů, které dítě sdílí se svou rodinou, která nepovažuje školní úspěšnost dítěte za významnou hodnotu. Chopení za školu nebývá pro takovou rodinu ničím neobvyklým a záškoláctví proto nebývá trestáno (Vágnerová, M., 2001, s. 292).

Ch. Kyriacou uvádí pět hlavních kategorií záškoláctví:

1. Pravé záškoláctví – je typickým záškoláctvím, kdy žák se ve škole neukazuje, ale rodiče se domnívají, že do školy chodí.
2. Záškoláctví s vědomím rodičů – rodiče jsou si vědomi toho, že dítě do školy nechodí a nemá k tomu jakýkoliv důvod. Žák v době školní výuky může pomáhat s nějakou prací, s péčí o nemocného nebo s péčí o sourozence. Tento typ záškoláctví se obvykle objevuje u rodičů, kteří mají ke vzdělání negativní a nepřátelský postoj, nebo u rodičů, kteří plní veškerá přání svého dítěte a také u rodičů, kteří dítě potřebují mít doma, protože potřebují jeho pomoc.
3. Záškoláctví s klamáním rodičů – nastává tehdy, když žáci dokáží přesvědčit své rodiče o nevolnosti či nemoci, i když jim fakticky nic není. Rodiče pak dítěti absenci ve škole omluví.
4. Útěky ze školy – žáci do školy chodí, během dne však na hodinu či více hodin odchází ze školy, nebo ze třídy a zdržují se v prostorách školy.
5. Odmítání školy – vyskytuje se u žáků, kteří mají psychické potíže v souvislosti se školní docházkou. Tyto potíže mohou plynout z různých problémů ve škole, např.

z pocitu nezvladatelnosti učiva, strachu ze šikanování, ze školní fobie či deprese. Rozpoznat hranici mezi žáky psychicky narušenými a žáky, kteří do školy prostě chodit nechtějí, je velmi obtížné (Kyriacou, Ch., 2003, s. 45).

Záškoláctví může mít mnoho podob, proto lze hovořit o různých typech záškoláctví:

- záškoláctví jako porušení sociální normy – povinnost dítěte chodit do školy je považováno za normu, za docházení dítěte do školy jsou zodpovědní jeho rodiče;
- záškoláctví jako únik – před nějakou nepříjemnou situací, jako je např. výsměch či strach z neúspěchu;
- záškoláctví jako výbuch – reakce žáka na dlouhodobou frustraci, která nastává, pokud učitel nezná názory žáka nebo jeho prožívání, výbuch je pak reakcí na zamlčenou, neřešenou situaci;
- záškoláctví jako zábava – objevuje se často pod vlivem kamarádů, kteří se v době vyučování baví např. v klubech, restauracích a domnívají se, že jejich neúčast na vyučování nějak dopadne;
- záškoláctví jako reakce na složitou životní situaci – různé situace jako prožívání prvních lásek, rozvod rodičů, smrt nebo ztráta blízkého člověka, změna školy či změna bydliště se mohou odrážet na změně zájmu o školu;
- záškoláctví jako motiv prožít něco příjemného – nastává tehdy, pokud učitel předem oznámí zkoušení a žák se mu chce vyhnout; předstírá pak nemoc, aby prožil příjemnější situaci než zkoušení;
- záškoláctví jako individualizující úzkost – souvisí se školní fobií, projevující se psychosomatickými i psychickými příznaky (Bakošová, Z., 2005, s. 69 - 70).

2.2 Příčiny a faktory ovlivňující záškoláctví

Z hlediska klasifikace dle nebezpečnosti pro společnost bývá záškoláctví většinou autorů přiřazováno do kategorie asociálních poruch chování, které se vyznačuje již výraznými odchylkami od normy, kdy důsledky takového jednání jsou nebezpečné především pro nositele než pro společnost. Příčiny vzniku a rozvoje poruch chování jsou multifaktoriální. Ve vzájemné interakci na rozvoj poruch chování mají vliv faktory biologické, psychické a sociální.

Záškoláctví se převážně vyskytuje u celkově problémových dětí, u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí, ale i u dětí z úplných rodin. Příčiny záškoláctví mohou mít původ v rodině, ve škole, v učitelích, v samotných dětech, v jejich přátelích, v rozdílných nabídkách vnějšího světa i v interakci uvedených faktorů (Bakošová, Z., 2005, s. 70).

M. Vágnerová hovoří o tom, že příčina záškoláctví může spočívat v odlišném socializačním vývoji. Povinnost chodit do školy je v naší společnosti normou a dítě tuto povinnost neakceptuje. Příčiny záškoláctví se mohou rovněž odvíjet od odlišného normativního a hodnotového systému, kdy dítě není za záškoláctví trestáno, jelikož pro rodinu škola nepředstavuje významnou hodnotu, není pro ně přestupkem proti normě. (Vágnerová, M., 2004, s. 73)

Celkově je možné příčiny záškoláctví rozdělit do dvou základních kategorií – příčiny vnější a příčiny vnitřní. Vnější příčiny mohou být dále členěny do tří hlavních skupin. První skupinu vnějších příčin souvisejících s rodinným prostředím představují především romské rodiny, rodiny s více dětmi nebo rodiny s nižší sociální a kulturní úrovní. Dále do této skupiny patří rodiče, kteří přenášejí své rodičovské povinnosti na dítě, které v době, kdy by mělo být ve škole, zajišťuje například péči o mladšího sourozence. Neméně důležitým faktorem spadajícím do této oblasti je nezájem rodičů o výchovu dětí a rodiče, kteří zaujímají nezodpovědný postoj k povinnostem i ke vzdělávání.

Druhá skupina vnějších příčin záškoláctví souvisí se školním prostředím. Zde se příčiny vedoucí k záškoláctví mohou objevit u dětí méně nadaných, které nezvládají plnit požadavky školy nebo naopak u dětí nadprůměrně nadaných, které se ve škole nudí. Nelze opominout ani jednání učitele vůči žákům, spočívající v přísném nebo neobjektivním vztahu, v nespravedlivém hodnocení nebo přetěžování školními požadavky. Třetí skupina vnějších příčin záškoláctví souvisí s vlivem vrstevnických skupin. Zde lze předpokládat zvýšené riziko záškoláctví především v období puberty, kdy sociální skupina může do velké míry ovlivňovat proces rozhodování žáka, zda jít či nejít do školy.

Za vnitřní příčiny záškoláctví jsou považovány ty, které vycházejí z osobnosti žáka. Jde např. o projevy související s labilitou nervové soustavy, psychosociální nezralostí, sníženou adaptabilitou, emoční labilitou, poruchami chování nebo zvýšenou agresivitou (Bakošová, Z., 2008, s. 144).

Dle D. Fontany, děti chybějící ve škole bez dobrého důvodu, signalizují to, že nepříznivé následky chození do školy jsou silnější, než nepříznivé následky vyhýbání se škole. Je

zapotřebí se nejprve ptát, proč tomu tak je. Mezi nejčastější příčiny záškoláctví dle tohoto autora patří následující:

- dítě může být obětí šikany;
- obava z některého učitele nebo z nějakého trestu;
- selhávání ve škole;
- rodinné problémy, hlídání sourozence, pomoc rodině v pracovních záležitostech; obava z fyzického násilí mezi rodiči nebo z toho, že jeden z rodičů opustí rodinu, když nebude doma;
- rodiče si bráněním docházení dítěte do školy mohou vyřizovat své účty se společností;
- dítě může užívat drogy, alkohol;
- dítě může být zapleteno do nějaké trestné činnosti;
- dítě se může nudit a hledat něco, co mu přinese více vzrušení (Fontana, D., 2003, s. 359).

Z početných studií (Malcolm a kol., 1995; Reid, 1999) vyplývá, že mezi nejčastější důvody absence ve škole, které uvedli sami záškoláci, patří následující:

- Hodiny byly nudné.
- Práce v hodinách byla moc těžká.
- Atmosféra ve škole byla příliš přísná.
- Měli problémy s některými učiteli.
- Měli pocit, že je škola odmítá.
- Škola se jim dostatečně nevěnovala.
- Byli šikanováni.
- Chtěli trávit čas s kamarády nebo chtěli být sami.
- Nelíbili se jim učební osnovy školy (Kyriacou, Ch., 2005, s. 49).

Výzkumem, který na Slovensku realizoval Ústav informací a prognóz školství (Bieliková, 2002) byly zjištěny jako nejčastější příčiny záškoláctví nezájem o vyučování, přizpůsobení se kamarádům, strach z následků nesplnění školních povinností, využití vhodné situace a jiné důvody, kdy žáci uváděli např. situace, že zmeškali autobus, neměli vhodné školní pomůcky (Bakošová, Z., 2008, s. 145).

Z dotazníkového šetření uskutečněného I. Rebrovou (2013) vyplývá, že záškoláci mají oproti žákům chodícím do školy pravidelně, větší zkušenosti s alkoholem a kouřením, častěji

pocházejí z rodin, v nichž byl jeden z rodičů ve vězení, objevují se častěji problémy v rodině, mají horší studijní prospěch, jsou častěji obětí šikany, častěji utíkají z domova a tráví méně volného času se svými rodiči (Rebrová, I., 2013, s. 104).

V praxi řešených případů záškoláctví v ústeckých základních školách se lze se shora uvedenými faktory a příčinami záškoláctví setkávat velmi často. Z praxe však vyplývají i další příčiny a faktory ovlivňující záškoláctví, které výše uvedení autoři nepopisují. Tyto příčiny převážně souvisí s rodiči dětí, kteří mohou trpět určitým psychickým či psychiatrickým onemocněním, Problém může představovat např. Münchausenův syndrom by proxy, kdy je rodič přesvědčen, že je dítě nemocné a absolvuje s ním v době školní docházky různá vyšetření, nebo nechává dítě doma. V těchto případech bývá těžké záškoláctví diagnostikovat. Z hlediska rodičů představuje rovněž velký problém drogová závislost a nadměrné užívání alkoholu.

Ve výčtu rovněž není jako příčina možného záškoláctví uvedena situace, kdy rodiče ze sociálně slabých rodin, neposílají své děti do školy, protože nemají peníze na svačiny. V případě, že rodiče své dítě z různých důvodů do školy neposílají, hovoří se v praxi o tzv. skrytém záškoláctví. Během praxe se lze rovněž setkat s mnoha případy, kdy rodiče s dítětem, které plní povinnou školní docházku, odcestují nebo se odstěhují do ciziny, neohlásí to ve škole a neoznámí ani, na jaké škole v cizině dítě povinnou školní docházku plní. V ČR pak dítěti ve škole narůstá velký počet neomluvených hodin.

3. Školní prostředí a záškoláctví

Třetí kapitola vymezuje problematiku školního prostředí jako jeden z důležitých faktorů ovlivňující vztah dítěte ke škole. Příznivé školní a třídní klima, kladný vztah dítěte k učiteli a dobré vztahy mezi dětmi ve třídě lze považovat za okolnosti určující, zda dítě bude do školy chodit rádo. Špatné třídní klima, šikana mezi spolužáky, ale rovněž např. velmi přísné hodnocení žáka učitelem může v důsledku vést k nekázní, různým poruchám chování, potažmo k záškoláctví.

Na počátku školní docházky je školní třída vnitřně nediferencovaná sociální skupina, jejíž složení je náhodné. Dítě si své spolužáky nevybírá, je členem skupiny se stejnými právy a povinnostmi jako mají ostatní. Školní třída jako referenční skupina slouží k porovnávání výkonů i ostatních dětských projevů, vytváří jakousi normu (Klein, V., Rosinský, R., 2010, s. 74). Během posledních let je v praxi běžné, že při zápisu dítěte do školy může rodič požádat o to, aby dítě bylo zařazeno do jedné třídy s dětmi, s nimiž navštěvovalo mateřskou školu.

3.1 Sociální klima školy a třídy

Na otázku, co je to škola, odpovídá R. Grecmanová (2008) tím, že škola je především prostředí tvořené několika dimenzemi:

- * ekologickou, zahrnující materiální a estetické aspekty školy,
- * demografickou, včetně osob a skupin osob, které mají se školou něco společného, jejich kvality a kompetence,
- * sociální, týkající se způsobu komunikace a kooperace mezi skupinami a uvnitř skupin osob, které patří do školy,
- * kulturní, pojímající hodnotové vzory a normy, systém víry, poznávací a hodnotící postupy, veřejné mínění, odborné kompetence a symboly, které ve škole existují (R. Tagiuri, 1968 a M. Havlínová et. al., 1994, s. 29 in Grecmanová, R., 2008, s. 31).

Je mnoho faktorů ovlivňujících klima školy. R. Seebauer (2005) in Grecmanová (2008, s. 52) popisuje jako faktory klimatu školy: velikost školy včetně její organizační a kulturní danosti, rozsah požadavků kladených na výkon žáků a učitelů, trvání a intenzita mezilidských

vztahů v rámci školy, realizace výuky, čas na aktivity mimo výuku, osobní vztahy, chápání rolí a chování učitelů, představitelů školy, žáků, rodičů atd.

Grecmanová (2008) uvádí poznatky zahraničních i českých výzkumných studií mnoha autorů, kteří se zabývali vlivem faktorů na školní klima. Dle autorky ovlivňuje klima školy region, architektura a fyzické prostředí, forma školy, organizační znaky, obsah výuky, samotný vyučovací předmět a dále pak osobnost učitele, žáka a vedení školy. Studie z USA (E. J. Trickett, 1978; E. J. Trickett a D. M. Quinlan, 1979) dokládají důkazy o rozdílech klimatu třídy v souvislosti s umístěním školy v určitém regionu. V České republice (P. Němcová, 2006) byl rovněž zaznamenán rozdíl v klimatu při srovnání 13 městských škol, kde bylo klima méně příznivé než na 11 školách vesnických. Je možné se domnívat, že poloha školy má souvislost se sociálním složením obyvatelstva a společně působí na její klima. Architekturu a fyzické prostředí do jisté míry ovlivňuje geografické a meteorologické prostředí. Dle Ch. Kyriacou (1996, s. 90) čistá, upravená, útulná, světlá třída s potřebnými pomůckami podporuje kladný přístup žáků k výuce, ovlivňuje vzájemné chování učitelů a žáků, podporuje důvěryhodné klima. Svou roli při ovlivňování klimatu školy může sehrát forma školy a rozdílná organizace procesů učení. V souvislosti s tímto bylo v 70. letech 20. století v USA uskutečněno výzkumné šetření (H. Dreesmann, 1982, s. 126 - 127), ve kterém byly porovnávány různé typy a formy škol. Z výsledků vyplynulo, že ve srovnání s ostatními školami, byli žáci alternativních škol více angažovaní ve výuce, kamarádské vztahy byly více rozvinuté, chování učitele bylo více podporující. Mezi organizační znaky školy je možné řadit především velikost školy a tříd (počet žáků ve třídě), výkonnostní kurzy a ročníky. Ačkoliv se výsledky vztahu mezi velikostí školy a jejím organizačním klimatem ukázaly jako nejednotné, poukazuje např. K. Horváthová (2005) na fakt, že v malých slovenských školách bylo klima pozitivnější než na školách velkých. J. T. Flagg (1965) shledal u větších škol častěji uzavřené klima. Nejednotná zjištění vyplynuly i při zkoumání vlivu velikosti třídy na sociální klima. Více soudržnosti a solidarity mezi žáky a méně obtíží v menších třídách, více jasnosti v pravidlech a formalismu ve velkých třídách shledal G. J. Anderson a H. J. Walberg (1972). Rozdíly v klimatu byly shledány ve výuce, pokud byli žáci ve třídách rozdělení podle výkonu. Klima může být rozdílně vnímáno s ohledem na ročník, který žáci navštěvují. Žáci vyšších tříd vnímají výuku formálněji, více orientovanou na cíl a výkon. Vnímání klimatu může být rovněž ovlivněno i samotným vyučovacím předmětem a obsahem výuky. J. Maňák (1992) uvádí, že vyučovací předměty mají velký vliv jak na dynamizování vědomí žáků, tak i na to, jak žáci prožívají výuku a její klima. Značně zde působí i samotný učitel, který svou osobností, stylem výuky, hodnocením a komunikací působí na to, jak žáci vnímají jednotlivé

vyučovací předměty. V neposlední řadě působí na klima vedení školy. A. Knapp (1985) uvádí, že pokud učitelé vnímají chování svých nadřízených jako nepříznivé a zatěžující, zhoršuje se to, jak žáci vnímají chování učitelů. Je možné se domnívat, že jak učitelé hodnotí vedení školy, se odráží v tom, jak žáci hodnotí své učitele (Grecmanová, R., 2008, s. 51 – 62, 73).

Veškeré výše uvedené faktory ovlivňují klima školy do větší či menší míry. Zásadní úlohu však hraje osobnost učitele. Jeho věk, pohlaví, motivy, hodnoty, zájmy, postoje k výuce apod. Zatímco demografické znaky učitelů (věk, pohlaví) se jeví jako méně významné pro klima školy, postoje učitelů ve vztahu k jejich profesi patří k více významným. Mezi důležité se řadí učitelova senzibilita, schopnost empatie, akceptování žáků a respekt k nim, svobodné jednání. I. Plevová a P. Kusák (2006) v souvislosti s tímto vyzdvihují zejména kongruenci, empatii, bezpodmínečné pozitivní přijetí a konzistenci. V. Spousta (2003) k tomu doplňuje angažovanost, prosociálnost a toleranci. Za rozhodující při utváření postojů učitele k výuce je možné považovat jeho všeobecné, odborné a profesionální znalosti. Dle H. Fenda (1968) je především individuální chování učitelů významným faktorem při ovlivňování klimatu. Učitelé, kteří prosazují svou moc, vytvářejí formální a hierarchické klima, objevuje se odstup mezi žákem a učitelem, izolace žáků od spolužáků, ctižádostivé soutěžení mezi jednotlivci nebo opoziční postoje (Grecmanová, R., 2008, s. 63 – 67).

Rovněž samotní žáci mají důležitou roli při ovlivňování klimatu školy. Během zkoumání souvislostí mezi pohlavím a vnímáním klimatu dospěl F. Eder (1996) k závěru, že třídy s větším počtem dívek vykazují pozitivnější hodnoty v oblasti sociálního tlaku, tlaku na výkon a soudržnosti než třídy, ve kterých je více chlapců. Zkoumán byl i význam kognitivních schopností žáků na klima. Žáci s problémy ve výkonu dle B. Fischer (2003) vnímali klima méně pozitivně. Důvodem může být to, že tito žáci mohou vnímat svou sociální pozici jako vyloučení z kolektivu třídy, cítí se méně spjatí se sociálním kontextem třídy a nemají tolik příležitostí zažít úspěch, což může podlamovat jejich sebedůvěru. U žáků, kteří mají lepší známky lze předpokládat, že se budou více zapojovat do výuky, spolupracovat s učitelem a se spolužáky a ochotněji respektovat pokyny učitele. Souvislosti mezi motivací ke škole, zájmy žáků a vnímání klimatu uvádí F. Eder (1996). Příznivěji prožívají klima žáci, kteří se zajímají o školu. Prostředí školy zejména v oblasti vztahů k učitelům a spolužákům vnímají negativně žáci, kteří nebývají často ve škole a také záškoláci (M. Saldern, 1987). Vnímání klimatu je ovlivňováno i postoji žáků ke svým spolužákům. Kooperativní žáci posuzují znaky výuky spíše pozitivně, zatímco kompetitivní žáci spíše negativně (K. E.

Littig, M. Saldern, 1986). Svou roli při vnímání klimatu může sehrát i sociální původ žáka. Odlišování bohatých žáků od chudých se sává velkým problémem. Dítě z nižší sociální vrstvy se snadno může stát ve třídě terčem posměchu např. kvůli zastaralému oblečení. S. Holecová a I. Lesková (1999) uvádí, že v důsledku toho si dítě přestane věřit, klesne jeho sebevědomí, bude se cítit méněcenné, začne se stranit kolektivu (Grecmanová, R., 2008, s. 68 – 71).

Sociální klima je multifaktoriální jev, který odráží vztahy mezi členy skupiny, atmosféru, pravidla ve skupině, práva a povinnosti všech členů, vztah k práci a způsob hodnocení činnosti a výkonů. Pro dobré sociální klima ve škole jsou důležité především sociální vztahy, pro které je podstatné vytvoření demokratických, humanistických, pomáhajících vztahů vedením školy. Neméně důležitý je rovněž respekt, disciplína mezi učiteli a pedagogickými pracovníky, spravedlivé hodnocení, citlivé zacházení s pochvalou a spravedlivé odměňování. Sociální klima třídy zahrnuje několik hledisek, mezi které patří především zaujetí žáka školní prací, vztahy mezi žáky ve třídě, pomoc učitele žákům, orientaci žáků na úkoly, pořádek a organizovanost, jasnost pravidel. Sociální klima třídy se dá měřit dotazníkem, kterým se zjišťuje, jak žáci prožívají a vnímají jednotlivé předměty, jak vnímají klima učitelé a jak žáci (Bakošová, Z., 2005, s. 62 - 63).

S. Klapilová dále uvádí, že vedle sociálních vztahů jsou dále pro sociální klima školy významné materiální podmínky. K těmto patří budovy včetně jejich vybavení, učební pomůcky, tepelné a světelné podmínky, zařízení pro stravování, zařízení pro relaxaci žáků i učitelů a další složky zvyšující komfort školního prostředí, např. bazén, knihovna, hřiště apod. K celkovému klimatu školy přispívají i vztahy se subjekty mimo školu. Jedná se o vztahy k nadřízeným školským orgánům a jiným orgánům státu, ke správě obce, v níž se škola nachází, k rodičům žáků, k institucím poskytujícím služby školám, ke sponzorským a nadačním subjektům (Klapilová, S., 1996, s. 40).

Tématem sociálního klimatu školy a školní třídy zabývá rovněž J. Mareš (Čáp, Mareš, 2001), podle nějž sociální klima z hlediska časového označuje jevy dlouhodobé, zatímco atmosféra třídy je spíše jevem krátkodobým a situačně podmíněným. Termín klima školy z hlediska obsahu zahrnuje ustálené postupy, vnímání, prožívání, hodnocení a reagování aktérů na to, co se ve třídě událo, děje nebo teprve může nastat. Důraz je přitom kladen na subjektivní aspekty klimatu, tedy na tom, jak klima vidí a interpretují sami aktéři. Každá třída má své zvláštnosti a vytváří specifické klima. Učitel vytváří specifické klima pro žákovské učení a chování. Může se jednat o klima pohody a chuti do práce, ale také o klima napětí, strachu, přetěžování nebo dokonce lhostejnosti ke všemu. Klima třídy může mít také

charakter tvrdého soutěžení, bezohlednosti, nepřátelství až nenávisti. Žáci v každé třídě se vůči sobě navzájem chovají jinak před vyučováním, během vyučování, o přestávkách a po skončení vyučování. Pokud se žáci ve třídě cítí dobře, tak se do školy těší. Existují však třídy, kde žáci od svých spolužáků zažívají posměch, jsou slovně či fyzicky napadáni nebo i systematicky šikanováni. Pokud taková situace zůstane neodhalena, jak ze strany školy, tak v rodině dítěte, může to dítě vést k nějakému zoufalému činu (Čáp, Mareš, 2001, s. 566).

Dlouhodobé konflikty vzájemných vztahů učitele a žáků způsobují napětí, stresy a neurózy. U žáků se může postupně vytvářet negativní vztah ke škole, což obvykle vede k záškoláctví nebo jiným negativním jevům (Hroncová, J., a kol., 2000, s. 101-102).

Z výše uvedeného je patrné, že školní klima je ovlivňováno mnoha různými faktory, z nichž některé mohou představovat zvýšené riziko pro záškoláctví. Z hlediska velikosti školy a třídy lze vyšší riziko záškoláctví předpokládat ve velkých školách s uzavřeným klimatem a velkým počtem žáků ve třídách. V menších školách či školách alternativních s menším počtem žáků ve třídě bude pravděpodobně příznivější klima, více možností věnovat se žákům individuálně, více prostoru pro spolupráci, komunikaci, vřelejší vztahy apod. Důležitou roli v případě rizika záškoláctví sehrává samotný pedagog. Nastává tak zejména, pokud učitel svým přístupem a chováním neprojevuje k žákům patřičný respekt, jeho přístup je vůči žákům netolerantní, nerovný a postavení vůči žákům je mocenské. Svůj podíl na problematickém vztahu žáků vůči učiteli může mít přísné a nespravedlivé hodnocení jejich výkonu. Ohodnocení žáka špatnou známkou může způsobit problémy a začarovaný kruh spočívající v tom, že žák nemá možnost zažít ve škole úspěch a v důsledku toho přestane usilovat o zlepšení a dosažení lepší známky. Celá situace může vyústit v negativní postoj žáka ke škole, snaze vyhýbat se vyučovacím předmětům, ve kterém se nedaří dosáhnout úspěchu nebo k odmítání školy. Nebezpečí záškoláctví může tedy spočívat v nedostačujícím výkonu žáka, slabším prospěchu a v nadměrném přetěžování ze strany učitele. Riziko mohou dále představovat negativní vztahy mezi spolužáky v kolektivu třídy. Problémy ve školním klimatu lze sledovat tam, kde se objevuje soutěžení namísto spolupráce, bezohlednost, nepřátelství, posměch od spolužáků z důvodu slabého prospěchu, nějakého hendikepu, odlišnosti nebo v nejhorším případě šikana.

3.2 Osobnost pedagoga

Vedení evidence přítomnosti žáků ve škole je v kompetenci třídního učitele, který rovněž v případě pochybností rozhoduje o tom, zda absence žáka bude považována za omluvenou či neomluvenou.

Vlastnosti učitele, jeho osobnost, postoje k žákům a jeho humánní vztah k dětem je určující pro postoj žáků k učiteli, k učení a výsledkům pedagogického působení. Podstatné jsou i učitelovi didaktické dovednosti a jeho odbornost (Čáp, J., 1993, s. 326).

Kvalitu managementu třídy i podstatnou část kvality výuky ovlivňuje osobnost pedagoga a jeho lidské i profesní kompetence. Učitel má významný podíl na pozitivních výsledcích žáků, ale také svůj díl na jejich problémech, neúspěších, slabších výsledcích a nevhodném chování. V. Mertin považuje uvádění vlastností ideálního učitele za nefunkční konstrukci, která obsahuje výčet různých charakteristik bez opory v empirických výzkumech i bez věrohodné psychologické soudržnosti. Běžné vlastnosti ideálního učitele se nezkoumají, protože jde o komplikované a neuchopitelné kategorie. Konstrukt „ideální učitel“ je možné považovat za zbytečný, neboť pro žáky, rodiče, ředitele školy je tím „ideálním“ trochu jiný učitel (Mertin, V., Krejčová, L. a kol., 2013, s. 31 – 32).

M. Vágnerová⁴ hovoří o tom, že učitel určuje, kdo je problémovým žákem. Se svými žáky je v každodenním kontaktu a v souvislosti s tímto žákem určitým způsobem vnímá a hodnotí. Sociální percepce i hodnocení žáků se odvíjí od profesní zkušenosti i osobnostních vlastností učitele. Učitel je rovněž ovlivňován jeho konkrétní pedagogickou zkušeností s určitým typem žáků. Dítě je označováno za problémového žáka na základě subjektivního názoru učitele a přisouzení této role je vždy výsledkem interakce mezi určitým dítětem a učitelem. Je mnoho faktorů ovlivňujících hodnocení žáka učitelem, ke kterým patří např. zkušenosti učitele, jeho osobnostní vlastnosti, typ temperamentu, zdravotní stav, věk i situací faktory. Nelze opomenout i osobní citlivost na některé projevy, které učiteli vadí, dráždí ho a vyčerpávají.

Autoritativní učitel bude trvat na dodržování stanovených norem a bude preferovat stereotyp přesně vymezeného chování. Nejspíš nebude tolerantní k jakýmkoliv odchýlkám, bude mu vadit samostatný projev dítěte, bude vyžadovat striktní plnění povinností. Nejistý učitel pod vlivem vlastní nejistoty může vykládat dětské chování vztahovačně, jako projev naschválu nebo negativismu. Z tohoto důvodu bude trvat na formálních znacích žádoucího

⁴ Vágnerová, M., Školní poradenská psychologie pro pedagogy. Praha. Karolinum: 2005, s. 17 – 21.

chování žáků k nadřazené autoritě. Na druhou stranu bude více tolerantní k pomalému a úzkostnému dítěti. Pro živého a temperamentního učitele bude charakteristická netrpělivost s bázlivým a úzkostným dítětem. Přijatelnější pro něj budou živější až neklidné děti. Starší a unavený učitel se může vyznačovat menší tolerancí ke všem rušivým projevům. Jeho zkušenosti většinou přináší rigiditu a stereotyp v přístupu k dětem a tendenci k jejich značkování. Tím může dojít k nepřesné klasifikaci a přisouzení role problémového dítěte žákovi, který ani větší problémy nevytváří (Vágnerová, M., 2004, s. 7-8).

3.3 Vztahy mezi spolužáky

Během školních let dochází k formování kamarádských či přátelských vztahů. V pozdějším věku ve škole děti zažívají své první lásky i první zklamání. R. Čapek (2010, s. 79) píše o tom, že vztahy mezi žáky ve třídě, především u starších dětí, mohou být tou největší motivací, proč ráno vstávat z postele a jít do školy.

Pozice žáka ve třídě a míra jeho oblíbenosti ovlivňuje jeho sociální vývoj a to jak v pozitivním, tak i negativním směru. Dovedností učitele by mělo být působení na žáky a výchovná regulace sociálních vztahů ve třídě. Z hlediska socializace dítěte představují problém třídy s vysokým počtem žáků, protože ztěžují individuální přístup k žákům i práci učitele. V takových třídách se lze mnohem častěji setkávat s neprospívajícími dětmi a výchovnými problémy u žáků (Hroncová, J. a kol., 2000, s. 103).

Většina skupin, včetně školní třídy, má většinou sklon dělit se na menší podskupiny, které si vytvářejí své vlastní normy. Podskupiny se oddělují nejčastěji dle pohlaví, mohou se však tvořit podskupiny dětí schopnějších v oblasti výkonu a naopak dětí s nižším výkonem. Rovněž mají děti sklon vytvářet si podskupiny dle zájmů a postojů. Členství v podskupině dává pocit bezpečí, sounáležitosti, společenského přijetí a prestiže. Problém může nastat u dětí, které se ve třídě nestanou členem žádné z utvořených podskupin. Takové děti jsou odmítané, zůstávají izolované a osamělé. Učitel může napomoci tím, že u těchto dětí buduje cit jejich vlastní hodnoty a poskytuje jim výcvik v sociálních dovednostech. Prvním krokem ze strany učitele by mělo být vyjádření skutečnosti, že v jeho očích má stejnou hodnotu jako kdokoli jiný ve třídě. Dítě bez přátel může trpět pocitem osamělosti, deprese a sebeodmítání (Fontana, D., 2003, s. 299 – 302).

Dítě odmítané svými spolužáky se snadno může stát obětí šikany. Šikánování lze chápat jako násilné a ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže se situace uniknout a není se schopen bránit. Šikanující agresor mívá zvýšenou potřebu sebeprosazení, bývá fyzicky zdatný, neukázněný a jeho zvykem je řešit svoje problémy násilím. Obětí šikany se většinou stávají sociálně neatraktivní jedinci, neoblíbení ve skupině, bezbranní s nízkým sebehodnocením (Vágnerová, M., 2004, s. 82 – 83). Šikanu může provázet zvláštní jev, který R. Čapek (2008, s. 75 - 76) nazývá identifikace. Jde o vztah mezi agresorem a obětí, který spočívá v tom, že oběť sama vyhledává agresora a plní jeho přání, považuje ho za kamaráda. Motivací k takovému jednání může být radost oběti z toho, že se jí dostalo pozornosti od ostatních, radost z nových sociálních vztahů, ačkoliv mohou být pokřivené nebo také objevená schopnost rozesmát třídu, ačkoliv spíše jako terč útoků. Šikana je podrobněji popisována v mnoha publikacích různých autorů, na které lze v případě zájmu o tuto problematiku odkázat. Jedná se např. o knihy PhDr. Michala Koláře.

3.4 Spolupráce školy a rodiny

Škola i rodina hrají nezastupitelnou roli při výchově dítěte, které většinu svého času tráví buď ve škole, nebo v rodině. Předností školy při výchovném působení je to, že na děti působí kvalifikovaní odborníci. Předností rodiny je dlouhodobé působení na dítě při výchovném procesu, protože rodina a především rodiče ovlivňují děti po celý život. Vztahy v rodině se vyznačují hlubokým emocionálním vztahem a individuálním přístupem k dítěti. Základním cílem pedagogických pracovníků a rodičů by mělo být spojení svých sil. Dobré vztahy a kooperace mezi školou a rodiči jsou cestou k úspěšnému vzdělávání žáků.

Znalost rodinného prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a které významně ovlivňuje jeho celkový vývoj, chování a jednání je důležité pro správné působení na žáka ze strany školy. Z výzkumných studií je však značné, že tento fenomén ve školách chybí. V. Klein a R. Rosinský (2010) uvádějí výzkumnou studii Luptákové (2004) ze které vyplývá, že z hlediska školy chybí efektivní formy komunikace, zpětná vazba rodičů je nedostačující, škola nezná rodiče svých žáků, rodiče jsou vůči škole málo otevření nebo se škola stydí požádat rodiče o pomoc. Z hlediska situace rodiny ve vztahu ke škole lze shledat problémy v situacích, kdy rodiče nemají na kontaktování školy čas, což může souviset se silným ekonomickým tlakem na mnoho rodin nebo škola nemůže přinutit rodiče ke spolupráci, rodiče neocenují význam školy a vzdělání, rodiče mohou mít rovněž málo informací o škole a práci učitele nebo se

rodičům dostává zkrácených informací. Význam spolupráce rodiny a školy spočívá ve sjednocení požadavků, odstranění rozporů a protirečení ve výchově. Mezi nejčastější formy individuální spolupráce rodiny a školy patří pozvání rodičů do školy, individuální rozhovor, písemná komunikace prostřednictvím žákovské knížky. Mezi kolektivní formy spolupráce lze zařadit třídní schůzky, dny otevřených dveří, konference a besedy organizované školou (Klein, V., Rosinský, R., 2010, s. 53 – 57).

Vágnerová (2004) uvádí, že v oblasti vzájemných vztahů a charakteru spolupráce mezi učitelem, rodiči a dítětem se mohou vytvořit tři následující koalice:

1. Koalice učitele a rodičů proti dítěti. Dítě je označeno za viníka a společná aktivita učitele a rodičů se soustředí na změnu jeho chování. Spolupráce rodičů může vést ke zlepšení postoje učitele k dítěti. Problém může nastat tehdy, když rodiče nejsou ochotni přiznat, že dítě nějaký problém má. Takové jednání vyplývá z potřeby rodičů chránit své dítě.

2. Koalice rodičů a dítěte proti učiteli. V tomto případě rodiče nepřijímají názor učitele a odmítají spolupracovat. Následkem je to, že učitel identifikuje dítě s rodinou, nemá možnosti k manipulaci s dítětem nebo mu nemůže nabídnout patřičnou pomoc. Tím může dojít ještě k dalšímu zhoršení postoje učitele k dítěti. Vztahy rodičů a učitele jsou tak ohroženy konfliktem nebo latentním konfliktem, což na dítě velmi nepříznivě působí, v situaci se nevyzná a neví si s ní rady. V konečné fázi může takový konflikt způsobit to, že dítě ztrácí jistotu v oblasti školy a pod vlivem rodičů se dítě odmítne identifikovat s rolí školáka. V případě nedořešeného konfliktu mezi rodiči a učitelem se lze setkat s tím, že si dospělí vyrovnávají své účty prostřednictvím dítěte. Žák se stává prostředkem k manipulaci s rodiči a naopak. Pokud taková situace nastane, mělo by být dítě co nejdříve přeřazeno do jiné třídy nebo do jiné školy a problém by měl být řešen na profesionální úrovni. Špatná spolupráce rodiny v souvislosti s nedostatečnými kompetencemi rodičů vede učitele obvykle k přijetí kompromisu. V takových případech projevují rodiče zájem o školy pouze formálně, přijdou za učitelem s cílem zjistit, co mají dělat, ale doma pak nic neučiní. Učitel se po čase přestane snažit, protože nevidí žádný efekt.

3. Koalice učitele a dítěte proti rodičům. Tato situace nastává v případech velmi problematických rodin, které se o své děti nestarají, zanedbávají je nebo týrají a problémy těchto dětí plynou právě z nedostatků rodiny. Učitel začne žáka chránit, je mu ho líto a tím, že mu věnuje více péče, dochází částečně k přebírání rodičovské role včetně povinností z ní plynoucích (Vágnerová, M., 2004, s. 12 – 14).

4. Determinanty záškoláctví v rodině

V úvodu čtvrté kapitoly je uvedena definice rodiny, je zmíněna důležitost rodiny jakožto primárního prostředí socializace a možná rizika v rodině, která mají vliv na vznik poruch chování. Dále se tato kapitola zaměřuje na typologii rodin z hlediska funkcí, které plní. Jsou popsány výchovné styly v rodinách a rozdělení rodin s ohledem na výchovné postoje rodičů ve vztahu k dětem. V závěru kapitoly je nastíněna problematika rozdílných pravidel ve škole a v rodině.

Podle J. Dunovského je obtížné definovat rodinu, jelikož existuje mnoho jejích podob, variant i způsobů soužití v prostoru, čase i formě. Při charakteristice rodiny je možné hledat jen nejdůležitější znaky. Z tohoto hlediska je možné o rodině uvažovat jako o malé primární společenské skupině, která je založená na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí nebo na vztahu jej nahrazujícím (osvojení), na společné domácnosti. Členové rodiny plní společensky uznané role, které vyplývají ze soužití. Rodina se dále vyznačuje souhrnem funkcí, které podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i celé společnosti (Dunovský, J., 1999, s. 91 – 92).

Rodina představuje nejdůležitější životní prostředí dítěte. V rodině probíhá tzv. primární socializace. Rodina již od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby. Prostřednictvím základní stupnice hodnot, kterou jedinec získává v rodině, se připravuje na společenský život. V rodině dochází k uspokojování biologických potřeb dítěte, k zajišťování podmínek pro zrání a růst, k přijetí rolí, vzorů a jednání. Od tohoto se dále odvíjí řízená výchova, zahrnující vytváření návyků, sebekontrolu, učení, přijetí disciplinovaných forem jednání, očekávání odměn nebo trestů apod. (Kot'a, J. in Jedlička, R. a kol, 2004, s. 38).

Výchova v rodině by měla děti vést k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, tolerance, přátelství, solidarity, dobra. Měla by tedy rozvíjet vztah k sobě samému, vztah ke společnosti, k lidem, k rodině a vztah k přírodě. V širším smyslu představuje výchovné prostředí rodiny nezáměrné výchovné prostředí, které vzniká bez cílevědomého působení. Zahrnuje demografické, psychologické, kulturní a ekonomické podmínky, životní styl, hodnotovou orientaci a modely výchovy v rodině. Z užšího hlediska jde ve výchovném prostředí o podnětnost uvedených podmínek v interakci s výchovným procesem, cíli rodinné výchovy a styly výchovy (Bakošová, Z., 2008, s. 94 – 95).

Rizika působení rodinného prostředí na vznik poruch chování uvádí M. Vágnerová (2004, s. 782 - 783). Jako problematictí se jeví rodiče s anomální osobností, kteří nejsou schopni uspokojivě plnit rodičovskou roli. Jedná se o rodiny, kde některý z jedinců trpí poruchou osobnosti, je závislý na alkoholu nebo je vůči dítěti emočně chladný. Zvýšené riziko představují i rodiny s osamělým rodičem. Zde je pravděpodobné, že dítěti z důvodu absence jednoho z rodičů, nebude poskytována dostatečná podpora a patřičné vzorce chování. Velká část dětí s poruchami chování vyrůstá jen jedním z rodičů, většinou s matkou. Další problém mohou představovat rodiny, které neplní všechny své funkce. Lze hovořit o subdeprivačním působení rodiny, kdy se dítěti nedostává pocitu jistoty a nejsou vymezeny žádoucí hodnoty a normy chování. Nepodnětnost rodin, které se scházejí pouze večer, nemají žádnou společnou náplň a volný čas tráví nejčastěji sledováním televize, může způsobit, že děti si hledají zábavu a vzrušení někde jinde, někdy až za hranicí normy přijatelného chování.

4.1 Typologie rodin z hlediska jejich funkčnosti

Je mnoho funkcí, které rodina plní. Jedná se zejména o funkci:

- a) biologickou a reprodukční,
- b) emocionální včetně tvorby domova,
- c) ekonomickou,
- d) socializační a výchovnou (Havlík, R., 2007, s. 68).

Pokud rodina některé z výše uvedených funkcí neplní, hovoří se o rodině dysfunkční nebo afunkční. Pro jedince se pak může stát zdrojem negativního vývoje, poruch chování a vzniku sociálně patologických jevů. Rodiny dle funkčnosti vzhledem k dítěti je možné členit následujícím způsobem:

- 1) Rodiny stabilizovaně funkční, ve kterých je zajištěn dobrý vývoj dítěte. Jsou zajišťovány kvalitní socializační podmínky.
- 2) Funkční rodiny s přechodnými, více či méně závažnými problémy. Tyto mohou být způsobeny vlastnostmi jejich členů, nějakou vnější okolností, osobním selháním i náporu událostí, které přináší život. Problémy si tyto rodiny uvědomují a mají snahu je vyřešit. Nejedná se o problémy traumatizující a dokonce mohou zocelit jejich aktéry pro život v budoucnu.

- 3) Rodiny problémové. Zde se objevují problémy a zároveň rodina neplní náležitým způsobem své funkce. Je však patrná snaha o nápravu nepříznivé situace, ať už vlastními silami nebo s pomocí zvenčí. Vyhledaná pomoc bývá účinná jen dočasně.
- 4) Rodiny dysfunkční. Jsou charakteristické tím, že některé z funkcí rodiny jsou vážně a dlouhodobě narušeny, čímž dochází k vážnému ohrožení dětí. Zásahy vnějších institucí jsou nutností, rodina se však často neřídí danými radami nebo učiněná opatření bývají špatně pochopeny. Jedná se o rodiny zatížené alkoholismem, drogovou závislostí, s nízkým příjmem, žijící v nevyhovujících bytových podmínkách nebo rodiny zatížené psychickými či jinými poruchami.
- 5) Rodiny afunkční, které neplní vůči dítěti svůj účel a dítě je tím vysloveně ohrožené. Nastává tak v případech, kdy se v rodině hromadí nejrůznější patologické jevy. Nezájem o dítě pak přerůstá v nevraživý až nenávidný postoj vůči němu. Náprava v těchto případech nemá naději na úspěch, proto je nutné hledat řešení mimo rodinu. Zpravidla se jedná o umístění dítěte v širším rodinném prostředí, do náhradní rodinné péče nebo ústavní výchovy (Helus, Z., 2007, s. 152 – 153).

Ve městě Ústí nad Labem se vyskytuje velký počet rodin problémových a dysfunkčních. V regionu je velká nezaměstnanost, hodně rodin je odkázaných pouze na sociální dávky a jejich životní úroveň se pohybuje na hranici existenciálního minima. Chybí sociální bydlení, mnoho rodin žije na ubytovnách v nevyhovujících podmínkách. V praxi lze dále pozorovat, že narůstá počet rodin s rodiči závislými na návykových látkách nebo alkoholu, s rodiči s psychickými či psychiatrickými potížemi. Školní docházka bývá zanedbávána, jelikož rodiče dítě do školy ráno nejsou schopni vypravit, o školní prospěch dítěte neprojevují žádný zájem, se školou nekomunikují, nespolupracují. Celkem často se lze setkávat s tím, že rodiče nepustí dítě do školy, protože nemají peníze na svačinu. V rodinách s více dětmi bývají nejstarší sourozenci využíváni k tomu, aby se v době školy starali o mladší sourozence, pokud si rodiče potřebují vyřídit své soukromé záležitosti.

4.2 Styly rodičovské výchovy

Vedle funkcí rodiny je pro vznik poruchového chování důležitý i převažující výchovný styl v rodině. Každá rodina uplatňuje při výchově své metody. Tak se lze setkat s rodinami s výchovou velmi volnou, kde nejsou stanovena žádná pravidla a hranice a naopak s rodinami, kde výchova připomíná vojenský dril, vše je pevně dané a nic se nesmí měnit. Zatímco

v minulosti převažovala v rodinách výchova spíše přísná, dnes se lze setkat spíše s výchovou volnější, více zaměřenou na osobnost dítěte a jeho potřeby.

Prvním typem rodičovské výchovy je výchova autoritativní, při které rodiče uplatňují výhradně svoje názory a dítě se musí bezpodmínečně podřizovat. Tento způsob výchovy způsobuje časté konflikty mezi rodičem a dítětem, snižuje celkovou výkonnost dítěte. Ve škole se dítě v kolektivu spolužáků může projevovat agresivně nebo naopak pasivně. Specifickým druhem tohoto typu výchovy je výchova nekompromisní, kdy rodiče kategoricky stanovují požadavky, nepřipouští žádné výjimky, nerespektují zvláštnosti dítěte a vyžadují stereotypní plnění povinností. Brutální výchova, která je vystupňovanou výchovnou nekompromisní, se vyznačuje užíváním tvrdých výchovných metod a jednostranným negativním hodnocením dítěte. Trochu jiným typem je výchova ambiciózní, kdy rodiči stanovené cíle a úkoly jsou pro dítě nereálné. Vzniká tak úzkost z následků neplnění úkolů.

Opakem autoritativní výchovy je výchova liberální. Dítě v rodině je středem pozornosti, samo si určuje, co bude dělat a rodiče plní jeho přání. Taková výchova vede u dítěte k sobectví, povýšenosti, neschopnosti podřídit se kolektivu, autoritě apod. Merkantilní výchova je specifickým druhem výchovy liberální. Její podstata spočívá v neodůvodněném a jednostranném odměňování dítěte, což vede k prospěchářství a k neschopnosti vážit si hodnot. Jiným druhem liberální výchovy je kverulantská výchova, kdy se rodiče domnívají, že jejich dítěti je způsobována křivda a jsou na něj kladeny mnohem větší nároky než na ostatní děti. Pod vlivem neustálých protestů rodičů dochází k tomu, že dítě se staví do opozice vůči pedagogickým pracovníkům a ke sníženému pocitu zodpovědnosti za výsledky práce ve škole. Dítě se chová alibisticky a za každý svůj neúspěch obviňuje druhé. Specifická je výchova demobilizující, jejíž podstatou je to, že rodiče dítě oslabují tvrzením, že pracovník s nižším vzděláním si vydělá více než pracovník vysokoškolsky vzdělaný.

Nejvhodnější výchovou je výchova demokratická, při které je k dítěti přistupováno jako k objektu i subjektu výchovy. Rodiče jsou vedoucí činitelé výchovy a současně umožňují dítěti uplatňovat jeho iniciativu a aktivitu. Rodiče stanoví požadavky a pravidelnou kontrolou dohlíží na jejich plnění. Zde se přiměřeně spojuje láska s přísností, což vede k atmosféře vzájemné důvěry a ke spolupráci. Dítě je přiměřeně oceňováno a je brán zřetel na jeho individuální i věkové zvláštnosti. Tento druh výchovy vede u dítěte ke zdravému rozvoji jeho sebevědomí, ke schopnosti sebekritického posuzování jeho možností, k rozvoji samostatnosti a iniciativy.

Za zvláštní druh výchovy je možné považovat výchovu patologickou, vyskytující se v rodinách alkoholiků a neurotiků. Zde jsou výchovné cíle a úkoly ovlivňovány patologickým jednáním rodičů. Jistým druhem patologické výchovy je laxní výchova, kdy rodiče nereagují na projevy dětí žádným způsobem, každý se v rodině stará jen o sebe. V důsledku toho děti s touto výchovou těžko navazují citové vztahy k jiným lidem a těžko se začleňují do společnosti (Špánik, M., 1994, s. 31 – 33).

Výchovné postoje rodičů ve vztahu k dítěti popisuje i Z. Matějček (1992). Podle něj se výchovné postoje rodičů k dítěti utváří ve složitém vývojovém procesu a jsou ovlivňovány vlastní zkušeností z dětství, vztahem k vlastním rodičům a jiným vychovatelům, dosavadním citovým a psychosociálním vývojem, inteligencí, vzděláním, osobním systémem hodnot a ideálů, ale i všemi konflikty, napětím a úzkostmi, kterými ve svém vztahu k dítěti vychovatel prochází. Nesprávné a problematické výchovné postoje rodičů je možné dělit do dvou skupin. Do první skupiny spadají postoje rodičů vyznačující se zavrhováním dítěte, lhostejností vůči němu, zanedbávající výchovu apod. Druhá skupina naopak zahrnuje výchovu rozmazlující, hyperprotektivní, perfekcionista, protekční atd. V poradenské praxi se tak nejčastěji lze setkat s následujícími druhy výchovy v rodinách.

1. **Výchova zavrhuje.** Je typická nevraživostí vůči dítěti, pokud dítě například připomíná nějaký životní nezdár, hluboké zklamání, otřes či jinou životní nepříjemnost nebo nesplňuje očekávání a rigidně pojaté ideály rodičů. Dítě je v rodině trestáno, omezováno a utlačováno, čímž u něj dochází ke vzdorů a protestu nebo naopak pasivitě a rezignaci.
2. **Výchova zanedbávající.** Může docházet k zanedbávání jen některých vývojových potřeb dítěte nebo k zanedbávání celkovému a hrubému. Stále je možné se setkávat se zanedbáváním dětí v rodinách, které žijí na nízké sociokulturní úrovni, v rodinách negramotných rodičů, přistěhovalců apod. Děti bývají často ponechávány samy sobě, vedou volný život bez pravidel a povinností, školu berou jako nutné zlo. Pokud se navíc v rodinách vyskytují asociální jedinci, je dítě konfrontováno s nevhodným osobním příkladem dospělých. Školní prospěch zanedbávaných dětí bývá většinou snížený.
3. **Výchova rozmazlující.** Projevuje se nezdravými postoji rodičů vůči dětem, na kterých velmi citově lpějí, téměř je zbožňují. Rodiče odstraňují dětem z cesty veškeré překážky, podřizují se jeho přáním a náladám, poslušují mu. V důsledku toho přestávají být pro dítě autoritou. Dítě se v rodině stává vůdcem.

4. **Výchova úzkostná a protektivní.** Rodiče se velmi obávají toho, aby se jejich dítěti něco nestalo, proto jej nadměrně kontrolují a ochraňují, brání mu v nebezpečných činnostech, omezují jeho aktivitu. Tím jsou frustrovány základní psychické potřeby aktivity, volnosti, poznání a stimulace získávané vlastní iniciativou. Dítě se snaží z této situace uniknout a může reagovat aktivním protestem, agresivitou, zvýšenou aktivitou mimo dohled rodičů, vstupem do nevhodné party. V opačném případě mohou děti reagovat utlumením aktivity a pasivním podřízením. Ve středním a starším školním věku mívají obtíže se zapojením do kolektivu a s přizpůsobením se novým situacím. Jsou více ohroženy šikanováním, často se stávají obětními beránky.
5. **Výchova perfekcionistická.** Je specifická snahou rodičů o to, aby jejich dítě ve všem vynikalo, bylo ve všem nejlepší. Přitom na děti mohou přenášet svou neuspokojenou touhu po hodnotách, kterých se jim samotným nepodařilo dosáhnout. Dítě má kompenzovat jejich vlastní neuspokojenost. V důsledku toho je dítě přetěžováno a příliš stimulováno, což vede k obranným postojům.
6. **Výchova protekční.** Rodiče usilují o to, aby dítě dosáhlo hodnot, které jsou pro ně významné a nezáleží jim na způsobu, jakým to bude učiněno. Jejich cílem je dostat dítě tam, kam chtějí, proto mu ve všem pomáhají, odklízí mu z cesty překážky a požadují, aby se všichni podřídili jejich zájmu (Matějček, Z., 1992, s. 60 – 63).

Při uplatňování autoritativní výchovy rodiče kladou na dítě velké požadavky. Paradoxem je, že dítě pod autoritativním vedením nemůže rozvíjet svou spontaneitu a soběstačnost, čímž dochází k jeho zmatenosti, obavám a strachu z možného selhání ve škole. Dítě místo toho, aby zažívalo úspěch z jakékoliv činnosti, se neustále bojí z možného selhání a neúspěchu. V důsledku toho se může začít vyhýbat školní docházce. U rodin s hyperprotektivní výchovou se lze setkat s tzv. skrytým záškoláctvím. Problémem může být nadměrně starostlivá, ochraňující a úzkostná matka, která dítě ve škole omluví vždy, když by mělo být dítě negativně hodnoceno. Jedná se tedy o záškoláctví s plnou podporou rodičů. Vlivem této výchovy je možné se často u dětí setkat s útekem do nemoci. Stejným způsobem může reagovat dítě rodičů nezralých a nedůsledných, kteří ve výchově střídají rozmazlování a trestání. V době konfliktů mezi rodiči na sebe dítě upoutá pozornost útekem do nemoci, aby se mu dostalo patřičné pozornosti. Z důvodu nevyváženého a konfliktního prostředí v rodině, dochází ke vzniku nesmyslných a zbytečných absencí dítěte ve škole. Pokud rodiče omlouvají absenci dítěte ve škole z důvodu jeho účasti na nějaké aktivitě, většinou souvisejí se zájmovou činností, jedná se o tzv. účelové záškoláctví (Jedlička, R., Kořa, J., 1998, s. 57 – 59).

Příkladem může být žákyně sedmé třídy v jedné ze základních škol v Ústí nad Labem, která se ve volném čase věnuje závodnímu aerobiku. Do stejné třídy chodí více děvčat se stejnou zájmovou činností, dokonce cvičí ve stejném závodním týmu. Stejně tak dcera třídní učitelky se věnuje této volnočasové aktivitě. Pro tuto žačku se stalo cvičení aerobiku velkou zálibou, nedávno začala sama trénovat mladší žačky, chtěla by se stát trenérkou. Rodiče dívku v její zálibě plně podporují a to až do takové míry, že dívka často zůstává doma a rodiče jí absenci ve škole omlouvají. Stalo se například, že po večerním vystoupení v divadle, kterého se účastnila i třídní učitelka, všechny ostatní dívky přišly řádně do školy, ale ona zůstala doma. Nutno podotknout, že už předem ve škole mezi spolužáky hlásila, že ten den do školy nepřejde. Do školy nepřišla ani následující den, protože se účastnila školení na trenérku aerobiku. Třídní učitelka si již dříve všimla absencí dívky ve škole v souvislosti s aerobikem. K řešení situaci se ale rozhodla až po zmíněném vystoupení v divadle.

Z. Martínek (2009, s. 67 – 72) uvádí, že je důležité, aby výchova v rodině byla pro dítě čitelná, s jasným nastavením pravidel. Jen tak může dítě získat jistotu v tom, že pokud nastane nějaký prohřešek, ponese si na něj dítě přirozené následky. Nečitelná výchova je charakteristická tím, že nejsou jasně stanoveny pravidla, odměna a trest bývá závislý na náladě rodiče. Stává se pak, že jednou je ten samý prohřešek dítě pokáráno a podruhé věc rodiče přejdou téměř bez povšimnutí. Tím se dítě dostává do nejistoty, která způsobuje napětí, agresi, ale i další sociálně patologické projevy, jako je např. záškoláctví, lež apod. Ve škole by se čitelnost ve výchově měla projevovat i ze strany učitele. Problematické může být jednání učitele, který známkuje žáky podle své aktuální nálady, jednou nepřiměřeně pak zase naopak s větší benevolencí. Pravidla školy a pravidla rodiny nemusí být vždy v souladu. Ve škole jsou pravidla stanovená školním řádem, v rodině bývají pravidla většinou volnější. Problém může nastat, pokud jsou pravidla v rodině moc široká nebo dokonce neexistují vůbec. Dítě se v důsledku toho nedokáže s pravidly ve škole vyrovnat, školní řád se pro něj stává nepochopitelným. Děti s takovou výchovou v rodině mají pocit, že si mohou všechno dovolit, agrese je pro ně přirozeným způsobem sebeprosazení. Dítě má problémy nejen ve škole, ale i v rodině, ale tam je jeho chování považováno za normální. Na druhou stranu se lze setkat se situacemi, kdy výchova v rodině je velmi striktní, stanovená pravidla jsou velmi úzká. Děti z rodin s touto výchovou si neumí poradit s hranicemi nastavenými ve škole, neboť jsou pro něj velmi volná. Z takových jedinců se velmi často stávají tzv. „kultivovaní agresori“, kteří se před učitelem chovají jako perfektně vychovaní, ochotní ve všem vyhovět, stávají se hvězdami třídy. Po odchodu učitele ze třídy pak mohou vůči některým spolužákům používat promyšlenou agresi, při které sami zůstávají v pozadí a využívají ostatní žáky,

navádí je, popichují, vymýšlejí legrácky, nadávky apod. Jelikož jsou hranice školy pro dítě široce nastavené, tak si dovolí dělat věci, které by mu doma rodiče nikdy nedovolili. Zároveň je si vědomo toho, že kdyby se o jeho problémovém chování rodiče dozvěděli, vedlo by to k dalšímu zúžení domácích pravidel, k větším zákazům nebo trestům.

5. Vliv vrstevnické skupiny na záškoláctví

Tato kapitola se zaměřuje na problematiku vrstevnických skupin ve vztahu k záškoláctví. Je zde popsáno dělení sociálních skupin, výchovná úloha a důležitost vrstevnické skupiny v socializačním procesu. Dále jsou uvedeny rozmanité funkce vrstevnické skupiny, důvody vstupu mladistvých do predeliktivních skupin a psychologická charakteristika dětí s problémovým chováním.

Vrstevnická skupina je po rodině a škole další důležitou skupinou, která ovlivňuje socializaci dítěte, jeho chování a jednání. Během života je dítě členem několika skupin. Tou nejdůležitější po celý jeho život by přesto měla zůstat rodina, ačkoliv v období dospívání vliv rodiny slábne a vliv vrstevníků narůstá. Ve vztahu k záškoláctví může být problematické, pokud se jedinec stane členem vrstevnické skupiny asociálně zaměřené se specifickými normami a hodnotami, která neuznává hodnotu vzdělání, a její členové do školy chodí nepravidelně. Vágnerová však uvádí, že „*pokud rodina představuje přijatelné zázemí, nebude vliv party na jedince tak výrazný*“ (Vágnerová, M., 2004, s. 782).

Každý žák je individualitou, zároveň je však členem několika sociálních skupin. Je členem rodiny, žákem určité třídy a školy, ve volném čase tráví čas se skupinou kamarádů. Znalost těchto sociálních skupin, jejich cílů, norem, emočního klimatu a vztahů mezi členy je důležité k lepšímu poznání žáka a vysvětlení jeho chování a případných problémů (Čáp, J., 1993, s. 284). Dle O. Matouška⁵ tráví děti čím dál více času ve formálních skupinách v kolektivních zařízeních jako je např. škola, zájmové organizace, ale i v neformálních skupinách v místě bydliště.

Existuje mnoho druhů sociálních skupin, které bývají rozdělovány podle několika hledisek. Podle velikosti je možné sociální skupiny dělit na velké, střední a malé. Z hlediska formality na formální a neformální. Lze se setkat i s dělením sociálních skupin na cizí, ke kterým jedinec nepatří a typicky je označuje „ti druzí“ a dále skupiny vlastní, ke kterým se jedinec hlásí, patří do nich a označuje jejich členy jako „my“. Skupina, se kterou se jedinec identifikuje, je jejím členem nebo po členství v ní touží, se nazývá skupina referenční. Jako partu je možné označit skupinu neformální se společným zájmem a cílem. U mladistvých se obvykle jedná o skupinu s deliktivním chováním, s nežádoucími cíli a problematickým až násilnickým chováním i ve vztahu k vlastním členům. Vrstevnickou skupinu představují děti a

⁵ Matoušek, O., Matoušková, A. Mládež a delikvence. Praha. Portál: 2011, s. 81

mladiství přibližně stejného věku. Jedná se o malou, zpravidla neformální, často referenční skupinu. Cíle a normy těchto skupin mohou být jak společensky a výchovně žádoucí, tak naopak nežádoucí a delikventní (Čáp, J., 1993, s. 286).

Výchovná úloha vrstevnických skupin byla předmětem mnoha analýz. F. Znaniecki in Wroczyński (1968) hovoří o dvou funkcích vrstevnických skupin:

1. mládež v nich ukazuje to, co se naučila během života v prostředí dospělých,
2. utvářením skupin mládež rozvíjí samostatné úsilí a uskutečňuje své cíle, které nemůže uplatnit v jiných formách aktivity před dovršením společensky určené dospělosti a před uznáním členství v životě dospělých (Wroczyński, R., 1968, s. 160).

Socializační proces, který se uskutečňuje ve vrstevnické skupině prostřednictvím skupinových vlivů a požadavků na členy, může být ovlivňován následujícími skutečnostmi:

- vytváření povědomí o žádoucích cílech skupiny,
- hodnocení a výběr prostředků vhodných k dosažení těchto cílů,
- schvalování vybraných norem jednání a poskytování motivace jedincům k dosažení uznávaných cílů,
- vytvoření určitého vzoru chování a porovnávání konkrétních projevů s tímto vzorem,
- vytvoření souboru sankcí a odměn, kterými je chování jedinců postihováno (Klapilová, S., 1996, s. 33).

Vrstevnické skupiny na jedné straně slouží k uspokojování určitých psychických potřeb jedince. Poskytují relaxaci, zábavu a uvolnění jako kompenzaci při psychické zátěži. Na druhou stranu jsou ale i nástrojem sociální kontroly chování svých členů (Hroncová, J., 2000, s. 93).

Ve vrstevnické skupině se učí dítě přihlížet k potřebám druhých, jednat s různými lidmi, prosazovat svůj názor, řešit konflikty, vyrovnávat se s nezdarem, plnit rozmanité sociální role. Skupina na jednotlivce působí mnoha různými prostředky. Lákavé cíle skupiny a uspokojování rozmanitých potřeb patří k těm pozitivním. Skupina také ale kontroluje a postihuje své členy, pokud neplní to, co je považováno za žádoucí. K tomu využívá různé prostředky, jako je opakované kladení požadavku a připomínání, ironie, posměch, vyhrožování až fyzické násilí či vyloučení jedince ze skupiny. Takový postup bývá mnohdy pro jedince krutý, frustrující a v důsledku může vést k rozvoji nežádoucího nebo protisociálního jednání. Skupina vrstevníků má podstatný význam pro vývoj zralé

osobnosti, pomáhá mladistvému osamostatnit se z dětské závislosti na rodině. Pokud se z této závislosti nevymaní, je ohroženo formování jeho samostatnosti, iniciativy, organizačních a sociálních dovedností. Skupiny s nepřiměřenými hodnotami, normami, strukturou s trvalým vůdcovstvím jedněch nad druhými působí na formování osobnosti jedince nepříznivě (Čáp, J., 1993, s. 288).

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi z rodin, kde je dětem poskytována přiměřená podpora, péče a jsou jasně vytyčené meze povoleného chování. I pro dítě z funkční rodiny je však velmi důležité obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo sdílí její hodnoty. Konformita vrstevnických skupin obvykle zahrnuje způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, k rodičům apod. Větší potřeba kladeného přijetí vrstevnickou skupinou lze pozorovat u dětí s nízkou podporou rodiny. Děti z těchto rodin jsou snáze ovlivnitelné vůdcem party, který této skutečnosti může využívat např. k páčání trestné činnosti. Hrozba ztráty postavení ve vrstevnické skupině může být posilována hrozbou prozrazení a případných sankcí (Matoušek, O., Matoušková A, 2011, s. 83).

Mladiství jedinci v predelikventních skupinách se od těch ostatních odlišují především z těchto důvodů:

- postoj rodičů k nim je častěji záporný,
- selhávají v rodině, ve škole nebo ve volnočasové skupině; jedinec ani zde nenachází uspokojení, chybí osobní vztahy náklonosti, porozumění a pomoci,
- neúspěchy ve škole a vlastní nejistota se snaží vyvážit sociálním uznáním za každou cenu a kdekoliv,
- mívají nedostatek společensky kladně hodnocených životních cílů, jako např. vzdělání, zájmová činnost apod.,
- členové skupiny nemají rozvinuté svědomí, neuznávají společensky platné normy, vzájemně si omlouvají delikventní chování (Havrdová, Wolf, 1989, s. 169 in Čáp, J., 1993, s. 289).

Podle M. Vágnerové (2004, s. 787) mívají děti s problémovým chováním narušené vztahy s rodiči, příbuznými i vrstevníky. Mívají také potíže s přizpůsobením svého chování vůči ostatním lidem, bývají egocentrické, mívají nižší empatii, práva ostatních pro ně nejsou důležitá, upřednostňují především své zájmy, vinu přičítají obvykle druhým lidem. Z těchto důvodů bývají mezi vrstevníky neoblíbení. Touha po získání sociálního zázemí vede

k tendenci stát se členem party, která může dítěti poskytnout pocit podpory a sounáležitosti, jistoty a potřebného sebevědomí. Problematické jsou party s nežádoucí autoritou, kde je kladen důraz na fyzickou sílu, nedostatek soucitu a ohledu, sebeprosazení. Jsou orientované na aktuální prožitek a materiální hodnoty. Organizovaná a hierarchizovaná parta s vlastními pravidly může podporovat rozvoj problematického chování, jež je v majoritní společnosti považováno za nežádoucí. Míra identifikace a délka členství v partě má vliv na změnu postojů i jednání jedince.

Příčinou vstupu do predelikventní skupiny může být i nadměrně přísná výchova v rodině, která způsobila nesamostatnost a závislost, proto jedinec hledá jinou autoritu, která by za něj rozhodovala (Čáp, J., 1993, s. 289). V souvislosti s rodinou může ke vstupu do party tíhnout dítě rodičů, kteří ho zanedbávají, ať už neuspokojováním jeho potřeb nebo tím, že z důvodu jejich pracovní vytíženosti zůstává dítě většinu volného času samo doma a nudí se. Pokud by dítě mělo vhodnou zájmovou činnost, nebylo by riziko vstupu do závadové party tak veliké.

Vrstevnické skupiny velmi ovlivňují vývoj a výchovu dětí a to jak pozitivně, tak i negativně. Nežádoucí jevy, související s činností těchto skupin uvádí E. B. Hurlocková. Jedná se o používání žargonu, nadávání, vyprávění nestoudných příběhů a vtipů, chození za školu, zlomyslnost, lhostejný postoj k zásadám a autoritám, narušování rodinných pout, snobství, sklon povyšovat se nad členy jiných skupin a odmítání ustálených vzorů v rodině (Wroczyński, R., 1968, s. 160 – 161).

6. Prevence záškoláctví

Šestá kapitola pojednává o definici prevence a o jejích formách. Dále se zaměřuje na problematiku prevence ve školství a v rodině. V závěru kapitoly je uvedena oblast volného času ve vztahu k prevenci.

Prevence je obecně charakterizována jako soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucích jevů včetně sociálně patologických. Rozlišuje se prevence primární, zaměřená na celou sledovanou populaci, která se dále člení na nespecifickou, která podporuje žádoucí formy chování obecně a specifickou, která je orientovaná již na konkrétní rizika. Prevence sekundární je zacílená na rizikové jednotlivce a skupiny. Třetí rovinou je prevence terciární, jejímž cílem je minimalizace následků nebo zamezení pokračování nežádoucích jevů u jedinců, u nichž se již sledovaný nežádoucí jev vyskytnul (Průcha, J., a kol., 2003, s. 178).

Problémům plynoucím z poruch chování, včetně záškoláctví, se dá předcházet včasnou prevencí a stanovením výchovných opatření zaměřených na společensky požadovaný vývoj. Je možné hovořit o následujících formách prevence:

- a) primární – charakterizovanou jako aktivity zaměřené proti vzniku poruchy chování s cílem pomáhat zvyšovat sociální způsobilost, posilovat orientaci v mezilidských vztazích, zvyšovat schopnosti pro adekvátní způsob řešení různých konfliktů a náročných situací, vytvářet příznivou situaci pro pozitivní seberealizaci. Těžiště primární prevence spočívá v rodinách, ve školách a dalších organizacích mimoškolního charakteru, zabývající se především volnočasovou zájmovou činností, např. domy dětí a mládeže;
- b) sekundární – zabývající se rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je možné předpokládat nežádoucí jednání a výskyt sociálně patologických jevů. Cílem je včasné vyhledání problémů a jejich neodkladné řešení. Tato forma je zaměřena i na potencionálně ohrožené jedince. K sekundární prevenci jsou zřizována Střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále jen SVP), která poskytují kromě ambulantní a internátní péče i poradenské služby. Dále jsou to různé speciální programy a aktivity, jako např. peer programy, dobrovolnická pomoc apod.;
- c) terciální – spočívající v úsilí o zmínění dopadu sociálně patologických jevů na osobu, v dosažení korekce v nežádoucích způsobech chování, v nasměrování chování do sociálně přijatelných struktur. Tento druh prevence je realizován ve specializovaných

zařízeních pro ochrannou výchovu, ústavech výchovné péče, věznicích (Fischer, S., Škoda, J., 2008, s. 138 – 139).

6.1 Prevence ve školství

Podstatná témata prevence, zejména té primární jsou upravena mnoha zákony, vyhláškami, metodickými pokyny a to hlavně v resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT), které rovněž vždy na určité období zpracovává Strategii prevence sociálně-patologických jevů u dětí a mládeže. MŠMT v oblasti prevence spolupracuje s dalšími příslušnými resorty, nadresortními orgány a dalšími organizacemi. V resortu MŠMT rovněž funguje síť koordinátorů a metodiků prevence, složená z krajských školních koordinátorů prevence, metodiků prevence působících v Pedagogicko-psychologických poradnách a školních metodiků prevence.

Primární prevence sociálně patologických jevů v působnosti MŠMT je zaměřena především na předcházení následujícím rizikovým jevům v chování žáků:

- záškoláctví,
- šikana, násilí,
- divácké násilí,
- kriminalita, delikvence, vandalismus,
- závislost na politickém a náboženském extremismu,
- rasismus, xenofobie,
- užívání návykových látek (tabák, alkohol, drogy),
- onemocnění HIV/AIDS a dalšími nemocemi, které se šíří krevní cestou,
- poruchy příjmu potravy,
- netolismus, gambling.⁶

Primární prevence rizikového chování u žáků by měla být zaměřena na výchovu k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací osobnosti. Efektivní primární prevence by měla být realizována kontinuálními a komplexními programy, interaktivními programy v menších skupinách,

⁶ Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009-2012. In: ASPI [právní informační systém], Wolters Kluwer, a. s., 2014

vytvářením kladného klimatu ve třídě a skupině. Programy by měly napomáhat žákům v osvojování a rozvoji sociálně emočních dovedností a kompetencí, v konstruktivním zvládnutí konfliktů a zátěžových situací, odmítání návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí a sebehodnocení, stanovování realistických cílů, zvládnutí úzkosti a stresu atd. Neúčinná primární prevence se vyznačuje zastrašováním, triviálním přístupem, pouhým předáváním informací, potlačováním diskuse, stigmatizací a znevažováním osobního postoje žáků, pouhým sledováním filmu apod.⁷

Na přetrvávání neefektivní primární prevence ve školství upozorňuje i T. Čech (In Franiok, P., Knotová, D., 2008, s. 317), podle nějž stále převládá zastrašování, jednoduchá základní informovanost, jednorázové nesystémové aktivity jako přednášky, besedy a citové apely. Jako problematickou skutečnost autor vidí v tom, že pozornost primární prevenci je věnována spíše dětem na druhém stupni, tedy v době, kdy jsou děti již více ohroženi a mnohé z nich mají zkušenost s alkoholem nebo kouřením.

Problematikou školního poradenství a primární prevence se v rámci školy zabývá poradenský a preventivní tým složený z ředitele školy, výchovného poradce, školního metodika prevence a třídního učitele. V nejlepším případě je součástí tohoto týmu i školní psycholog a speciální pedagog. Důležitá je i spolupráce školy s Pedagogicko- psychologickou poradnou, která metodicky podporuje školní metodiky prevence, nabízí konzultace a informací servis při tvorbě preventivních programů, psaní projektů apod. Činnost poradny je samozřejmě mnohem širší.

Mezi základní nástroje prevence ve školství patří Školní preventivní program a Minimální preventivní program. Školní preventivní program škol a školských zařízení je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z rámcového vzdělávacího programu nebo může být uváděn jako příloha k osnovám a učebním plánům. Cíle programu by měly být jak krátkodobé, tak dlouhodobé, ale především by měly být jasně definované, přizpůsobené kulturním, sociálním a politickým okolnostem, struktuře školy nebo specifické populaci. Program by měl respektovat rozdíly ve školním prostředí, oddalovat nebo čelit výskytu rizikového chování a zároveň zvyšovat schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí. Minimální preventivní program (MPP) je konkrétním dokumentem školy, který se zaměřuje na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a zdokonalování v sociálně komunikativních dovednostech. MPP se

⁷ Metodický pokyn k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. In: ASPI [právní informační systém], Wolters Kluwer, a. s., 2014

zpracovává vždy na jeden školní rok. Je založený na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrostí forem preventivní práce se žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy. Na tvorbě a realizaci MPP se tedy podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy, ale koordinace tvorby a kontrola realizace patří ke kompetencím školního metodika prevence (Skácelová, L. in Miovský a kol., 2010, s. 101 – 102).

Krajským úřadem Ústeckého kraje byla v roce 2012 provedena analýza výskytu rizikového chování ve školách a školských zařízeních Ústeckého kraje za účelem zpracování Krajského akčního plánu prevence pro období 2013 – 2018. Jednalo se o mapování rizikového chování prostřednictvím jednoduchého dotazníku, který obsahoval pouze dvě otázky: „Který projev rizikového chování jste řešili u žáků Vaší školy nejčastěji?“ a „Kterou rizikovou oblast považuje ve své praxi za nejproblematictější?“ Školní metodici prevence, kteří vyplňovali tento dotazník, vybírali z třinácti projevů rizikového chování.

Tabulka č. 1: Analýza výskytu rizikového chování v Ústeckém kraji

Analýza výskytu rizikového chování v Ústeckém kraji															
	Která oblast rizikového chování byla ve školách v daném okrese řešena nejčastěji?								Kterou oblast považují školní metodici prevence v daném okrese za nejproblematictější z hlediska své praxe?						
OKRES	CV	DC	LT	LN	MO	TP	ÚL	OKRES	CV	DC	LT	LN	MO	TP	ÚL
RCH								RCH							
Záškoláctví	1.	2.	3.	1.	2.	2.	1.	Školní šikanování	1.	3.	1.	5.	4.	3.	4.
Tabák	2.	1.	5.	2.	1.	1.	2.	Tabák	2.	1.	1.	6.	2.	1.	5.
Školní šikanování	3.	3.	1.	3.	3.	3.	3.	Záškoláctví	3.	2.	7.	2.	1.	1.	2.
Vandalismus	5.	4.	1.	5.	4.	4.	4.	Kyberšikana	3.	6.	4.	3.	6.	4.	5.
Krádeže	4.	6.	6.	4.	7.	7.	8.	Alkohol	5.	4.	7.	9.	6.	10.	1.
Kyberšikana	7.	8.	4.	7.	5.	5.	5.	Návykové látky	5.	8.	5.	1.	2.	7.	5.
Návykové látky	5.	7.	7.	6.	8.	8.	5.	Syndrom CAN	5.	12.	12.	6.	10.	6.	12.
Alkohol	8.	5.	8.	8.	6.	6.	5.	Vandalismus	8.	5.	3.	8.	5.	4.	3.
Extremismus, rasismus, xenofobie	10.	9.	10.	9.	9.	9.	9.	Krádeže	8.	7.	5.	3.	8.	8.	8.
Rizika v dopravě	11.	11.	9.	10.	11.	10.	10.	Poruchy příjmu potravy	10.	11.	10.	11.	11.	12.	10.
Poruchy příjmu potravy	13.	12.	11.	11.	10.	11.	11.	Extremismus, rasismus, xenofobie	11.	9.	9.	10.	9.	8.	11.
Syndrom CAN	9.	10.	11.	12.	12.	12.	12.	Rizika v dopravě	12.	9.	11.	12.	13.	11.	8.
Homofobie	11.	13.	13.	13.	13.	13.	13.	Homofobie	12.	13.	13.	13.	12.	13.	13.

Pořadí výskytu projevů RCH je 1. - 13. → 1. = nejčastější výskyt, nejproblematictější; 13. = nejméně častý výskyt, nejméně problematický (oproti ostatním uvedeným). Zdroj: Krajský úřad Ústeckého kraje [online]

Z výsledků je patrné, že záškoláctví je považováno za jeden z největších problémů ve všech městech Ústeckého kraje. Nejčastěji byla v Ústí nad Labem řešena problematika záškoláctví. Za nejproblematictější je však z pohledu školních metodiků prevence považována problematika alkoholu, na druhém místě záškoláctví, následuje vandalismus. I přes uvedené výsledky jsou Minimální preventivní programy ústeckých škol nejvíce zaměřené na šikanu ve škole. Z praxe je zřejmé, že rodiče na třídních schůzkách jsou informováni třídním učitelem jen o tom, jak postupovat v případě šikany. Co se týče záškoláctví, jsou rodiče seznámeni pouze s tím, že absenci dítěte ve škole je nutné omluvit do 72 hodin. Oblast prevence záškoláctví lze považovat nedostačující a zůstává otázkou, z jakého důvodu není záškoláctví považováno na největší problém, ačkoliv je to jev ústeckými školami nejčastěji řešený.

V rámci prevence rizikového chování u dětí školy často spolupracují s Policií České republiky, s Městskou policií, neziskovými organizacemi a kurátory pro mládež ze sociálního odboru, oddělení prevence Magistrátu města Ústí nad Labem.

V praxi je možné považovat za přínosnou v oblasti prevence rizikového chování spolupráci škol s kurátory pro mládež sociálních odborů, kteří pravidelně, většinou jednou měsíčně docházejí do školy na pravidelné sezení s kurátorem. Po dobu dvou hodin má žák školy možnost obrátit se na kurátora se svými problémy. Pracovníci sociálního odboru, oddělení sociální prevence rovněž realizují na školách projekt Děti a právo, pořádají besedy na různá témata, seznamují žáky školy s důsledky rizikového chování. Ve vztahu k záškoláctví je s dětmi hovořeno o důležitosti vzdělání a dokončení povinné školní docházky, o možnostech řešení a také o důsledcích a postizích, které plynou ze záškoláctví pro rodiče. Z výročních zpráv ústeckých škol je patrné, že práce kurátorů pro mládež je pro školy velkým přínosem. Na druhou stranu lze však konstatovat, že kurátoři pro mládež se ve školách zabývají především žáky z druhého stupně. Z toho plyne, že prevence, která by měla začínat co nejdříve, je realizována později, než by bylo vhodné. Z prostudovaných výročních zpráv, které hodnotí minimální preventivní program dané školy je zřejmé, že prevence je více cílená až na druhý stupeň. Na prvním stupni bývá většinou zahrnována do běžného učiva v souladu se školským vzdělávacím programem, kterým se daná škola řídí.

Efektivní prevence by se měla vyznačovat tím, že dítě bude schopné odolávat rizikovým společenským vlivům. Odborná prevence by se měla vyznačovat tím, že bude koncepční, ucelená, soustavná, dlouhodobá, přirozená a co nejméně násilná. Primární zásadu uvádí T. Čech: „*čím méně si dítě bude uvědomovat, že je ovlivňováno, tím efektivnější všechny*

výchovné kroky budou a rozvinou osobnost žáka žádoucím směrem.“ (T. Čech in Franiok, P., Knotová, D., 2008, s. 320).

6.2 Prevence záškoláctví v rodině

Nevhodné výchovné prostředí, nedůsledná výchova, problémy v rodině a další faktory (viz kapitola č. 2) mohou sehrát velmi důležitou roli při vzniku rizikového chování u dítěte, včetně záškoláctví.

Rodiče mají ve výchově dítěte rozhodující úlohu. Svým způsobem života a chováním by měli být pro své děti příkladem. Rodiče mají vůči svým dětem rodičovskou odpovědnost, která je nově od tohoto roku upravena v § 858 občanského zákoníku. V podstatě je možné uvést, že rodičovská odpovědnost znamená vymezení práv a povinností rodičů, které spočívají nejen v péči o dítě, ale také v péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v zastupování dítěte a ve spravování jeho jmění. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká zletilostí.

Prevence v rodině by měla spočívat v zajišťování řádné péče rodičů o dítě, o zabezpečování všech potřeb, vytváření podnětného prostředí, vřelého vztahu atd. Důležitou roli lze spatřovat také ve zvoleném výchovném stylu, v jasném nastavení pravidel s pevně vymezenými důsledky za jejich nedodržování. Pokud tedy dítě bude chodit za školu, neměli by rodiče jeho neodůvodněnou absenci omlouvat a dítě nebo sebe chránit před možnými postihy. V neposlední řadě je vhodné, aby vzdělávání v rodině patřilo mezi důležité hodnoty.

Z. Helus uvádí, že při vytváření pozitivního výchovného socializačního stylu je zapotřebí klást důraz na možnosti rozvoje dítěte, za které rodiče musí převzít zodpovědnost. Potom může dítě rozvíjet své schopnosti, zájmy, dovednosti a postoje. Přitom je zapotřebí se vyvarovat:

- traumatizaci dítěte hrubými a nešetrnými reakcemi na jeho projevy, vyvolávání strachu a úzkosti dítěte z projevů jeho vlastní aktivity a iniciativy,
- nezájmu o aktivity dítěte, o to co dělá a jak se projevuje,

- nevhodnému zasahování do činností dítěte, neboť to může způsobit to, že se dítě nedokáže se svou vlastní činností identifikovat a nastává zde riziko, že daná činnost přestane být hnací silou ve vývoji osobnosti,
- nevytíženosti dítěte, způsobující to, že vede u dítěte k nudě nebo k aktivitám, které dítě neaktivizují nebo málo rozvíjí,
- přetíženosti dítěte, která je spojená s rizikem zažití neúspěchů nebo nadměrnou únavou.

Pozitivní výchovný styl je takový, který napomáhá plné aktualizaci potencialit rozvoje osobnosti. Měl by být založený na zdůraznění významu životních perspektiv pro rozvoj osobnosti, tzn., že by se dítě mělo podílet na vytyčování cílů, plánování budoucnosti, přebírat zodpovědnost za to, co si vytyčilo jako svůj cíl. Pozitivní výchovný styl by měl být dále založený na vnitřním přesvědčení mezilidských vztahů vyznačujícími se vzájemnou solidaritou, ochotou pomoci apod., na upevňování a rozvíjení zdravého sebevědomí, posilování způsobilosti dítěte tvořivě myslet a jednat a v neposlední řadě na pevném přesvědčení o povinnostech a zodpovědnosti dítěte vůči rodinnému celku (Helus., Z., 2007, s. 163 – 165).

6.3 Volný čas jako prevence

Způsob trávení volného času dětí do značné míry souvisí s jejich rodiči. Záleží na tom, jak oni sami využívají volný čas a jsou v tomto ohledu svým dětem příkladem, zda s dítětem podnikají společné činnosti, jaké zaujímají postoje k dítěti i jaký způsob výchovy v rodině převládá.

Volný čas poskytuje dětem nejen odpočinek, zábavu a kompenzaci učebních činností. Zároveň je to příležitost k poznání různých druhů činností a oblastí života společnosti, k formování vědomostí, dovedností a schopností, zájmů, volních a dalších rysů v zájmových činnostech. Současně jde o to, aby dítě získalo povědomí pro další období svého života o tom, jak vhodným způsobem využívat volný čas k upevnění tělesného i duševního zdraví, k mnohostrannému, vnitřně bohatému životu a rozvinutí osobnosti vlastní i osob svého nejbližšího prostředí (Čáp, J., 1993, s. 311).

B. Hájek (2008, s. 192) zmiňuje, že v souvislosti s trávením volného času jsou skupiny dětí, u kterých je riziko k sociálně patologické činnosti. První skupinu tvoří děti bez zájmu. Druhou

skupinu pak děti, které sice navštěvují některé organizované zájmové činnosti, většinou však na přání rodičů, proto se s nimi neztotožňují.

Veškerá organizovaná zájmová činnost s dětmi bývá označovaná jako primární prevence nežádoucích jevů. Jejím cílem je vytváření návyků na aktivní a společensky žádoucí využívání volného času. Volnočasové aktivity hrají svou roli při rozvíjení osobnosti dítěte, při učení tomu, jak lze kvalitně využívat volný čas. Při tvoření návyků na trávení volného času má svou úlohu seznamování dítěte s pestrou nabídkou volnočasových aktivit, pomoc při objevování vlastních dispozic a jejich další rozvíjení, sestavování racionálního režimu dne, uvědomění si vlastní hodnot, rozvíjení zdravého sebevědomí apod. Pro účely prevence je možné při různých činnostech pozorovat řadu dílčích výchovně-vzdělávacích záměrů a cílů:

- uspokojování a kultivace potřeb účastníků,
- seznamování se s různými zájmovými aktivitami a náměty pro jejich naplňování,
- objevování dispozic jedinců a rozvíjení specifických schopností,
- podpora zdravého tělesného rozvoje, výchova ke zdravému životnímu stylu, zvyšování fyzické zdatnosti a kondice,
- dodržování psychohygieny a racionálního denního režimu,
- seznámení s účinnými antistresovými programy a posilování autoregulačních systémů,
- výchova k odpovědnosti za svou osobu a za své zdraví,
- posilování citových vazeb, cvičení komunikačních dovedností v rozličných sociálních prostředích,
- dávání podnětů k uplatňování osobnosti dítěte v jeho skupině,
- zvyšování sociálních kompetencí,
- učení se objektivního hodnocení svého jednání a přijímání důsledků svého chování,
- vedení k odpovědnosti za své chování, naučení se pravidlům společenského chování,
- vytváření společensky žádoucí hodnotové orientace, posilování úcty k ověřeným hodnotám, porozumění a toleranci,
- získání základů právního vědomí a respektování právních ustanovení, uvědomování si svých práv ale i povinností,
- vytváření sebevědomí a posilování schopnosti nepodléhat cizím negativním vlivům (Hájek, B., 2008, s. 193-194).

I přes veškerá pozitiva, která dětem přináší efektivní trávení volného času a pestrou nabídku volnočasových aktivit v různých organizacích (škola, dům dětí a mládeže, nízkoprahová zařízení) je stále mnoho dětí, které nenavštěvují žádnou zájmovou aktivitu a svůj volný čas

tráví bloumáním venku bez dozoru rodičů, sezením u televize, hraním her na počítači apod. V praxi lze pozorovat, že většina těchto dětí pochází ze sociálně slabých rodin, které nemají dostatek finančních prostředků a obvykle se potýkají ještě s mnoha dalšími problémy, jako je drogová závislost a alkoholismus. Rodiče často odmítají nabízenou pomoc nestátních neziskových organizací, které nabízejí mnoho programů pro trávení volného času. Dobrovolnické centrum v Ústí nad Labem nabízí např. program Kompas nebo Pět P, ve městě je několik nízkoprahových klubů zřízených neziskovými organizacemi a charitou, Dům dětí a mládeže pomáhá dětem ze sociálně slabých rodin nabídkou tzv. adoptivních rodičů, kteří namísto rodičů hradí náklady spojené s docházením do nějakého zájmového kroužku. Na druhou stranu je možné se setkávat s rodinami, které jsou po finanční stránce dobře zajištěné a své děti přetěžují velkým množstvím volnočasových aktivit. Rodiče se tak stávají „řidiči“ převážející své děti z jednoho místa na druhé, čímž mizí šance na společný plnohodnotně strávený čas.

7. Řešení záškoláctví

Poslední kapitola teoretické části práce se věnuje řešení záškoláctví. Jsou zde uvedeny doporučené postupy pro učitele i rodiče při řešení záškoláctví. V další části se kapitola zaměřuje na řešení záškoláctví ve školské praxi z legislativního hlediska včetně institucí, které se na řešení záškoláctví podílejí.

Prvním krokem při řešení a záškoláctví je včasné rozpoznání problémů a porozumění individualitě každého dítěte. Důležité je také rozlišování toho, zda se jedná o záškoláctví nebo o děti, které odmítají školu. Komunikace učitele se záškoláky by měla být přátelská, nehodnotící a neodsuzující. Učitel by se měl zajímat pouze o to, jak dítě problém prožívalo a jak ho vidí s odstupem času. Společně s dítětem by měl cestu nápravy, a pokud dítě projeví vůli ke zlepšení svého chování, připravit mu pro to podmínky a to jak ve škole, tak i v rodině. Obecně pak lze hovořit o doporučených postupech pro učitele při řešení záškoláctví dle M. Lazarové (2008):

- čím dříve je záškoláctví odhaleno, tím lépe pro dítě;
- při hledání příčin záškoláctví je vhodné věnovat každému případu dostatek času pro analýzu, navázat spolupráci s rodiči a případně dalšími odborníky;
- pokud záškoláctví vzniklo v důsledku nepříznivého školního prostředí nebo nějaké pro dítě neúnosné školní situace, je to impulz pro navození změny a naplánování dlouhodobých opatření, aby nedošlo k opakování situace;
- rozmáhá-li se záškoláctví ve velkém a spolu s tím vzniká podezření na hrozbu závislostí, je vhodné spolupracovat s pedagogicko- psychologickými poradnami a centry;
- mít přehled o postavení problémových žáků v třídním kolektivu, pokud má dítě obavy svěřit se svým problémem jak ve škole, tak i v rodině, lze doporučit návštěvu psychologa;
- pomoc dítěti při návratu do třídy, doprovod při prvním vstupu do kolektivu, o problému již nehovořit a k vyřešenému případu se nevracet, s rodiči se domluvit na častém kontaktu, aby další případné záškoláctví bylo včas odhaleno;

- učitel by se měl zamyslet nad vlastními pocity ve vztahu k problémovému žákovi, neměl by se zabývat předchozími špatnými zkušenostmi s ním a měl by se zbavit všech předsudků.⁸

Nevhodné postupy při řešení záškoláctví uvádí L. Skácelová (in Miovský a kol., 2010, s. 187). Patří sem nedůslednost učitelů při nedodržování školního řádu, nastavených pravidel ve třídě, špatná komunikace s rodiči, vedením školy, kolegy a žáky. Jako problematický se dále jeví nejednotný postup v dodržování nastavených pravidel při řešení záškoláctví, nevhodná nebo žádná komunikace s rodiči a obavy ze setkání s rodiči.

Pokud rodiče zjistí, že jejich dítě chodí za školu, měli by zachovat klid a při řešení situace dát prostor dítěti, aby se svěřilo s tím, proč do školy nechodí. Rodiče by se rovněž měli zajímat o to, jak se dítě cítí a vyjádřit svou starost o něj a celou situaci. Dále by měli dítěti vysvětlit, jaká rizika s sebou záškoláctví přináší a jaké důsledky může mít. Rodiče se při řešení záškoláctví mohou řídit následujícími pravidly:

- rodiče by měli přijmout situaci a smířit se s tím, co se stalo;
- komunikovat s dítětem, hledat příčiny, všímat si chování a reakcí dítěte, věnovat dítěti dostatek pozornosti a zájmu, být k němu vstřícný a dát mu najevo, že může kdykoliv přijít a svěřit se se svými starostmi;
- po posouzení situace v kontextu závažnosti problému a jeho příčin nastavit jasná a pevná pravidla, která budou dítěti dobře vysvětlena;
- rodiče by měli svým dětem naslouchat, být otevření, povzbuzovat a motivovat, být dítěti oporou, nastavovat a hlídat normy a hranice, uznávat vzdělání jako vysokou hodnotu;
- důležité je zachovat kontakt se školou a pravidelně komunikovat s učitelem, podporovat vztah dítěte ke škole, ale zároveň naslouchat jeho stížnostem a zkušenostem;
- velkou pozornost zaměřit na předpokládanou příčinu chození za školu a v této oblasti se dítěti obzvláště věnovat (Nováková, M., *Moje dítě chodí za školu, co s tím?*, 2013 [online]).

Z. Bakošová uvádí, že při řešení záškoláctví by měl být využíván interdisciplinární přístup za účasti učitele, výchovného poradce, speciálního pedagoga, sociálního pedagoga nebo

⁸ Skácelová, L. in Miovský a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Togga, 2010, s. 185 – 187.

sociálního pracovníka, psychologa, dětského lékaře a policie. Za přednost tohoto přístupu je možné považovat to, že každý z odborníků vnáší do problému své stanovisko. Pomoc dětem při záškoláctví z hlediska sociální pedagogiky by se měla zaměřovat na výchovu v rodině i ve škole, která by měla směřovat k rozvíjení schopnosti samostatného rozhodování a zodpovědného jednání. U záškoláků je zapotřebí vhodného usměrnění schopnosti samostatně se rozhodovat a nést zodpovědnost za vlastní činy. Zde je možné uplatnit dvě rodiny cílů výchovy. Tou první je výchova v rovině individuální, která by měla směřovat k poznání návyků, zvyků, postojů, osvojení si žádoucích rolí, které napomáhají při naplňování jejich bio-psycho-sociálních potřeb. Z výsledků diagnostiky je vhodné vytvořit individuální plán pomoci, který by pomáhal žákovi pochopit sebe sama, vlastní potřeby a zájmy, pochopit souvislosti a důsledky svých činů, kompenzovat nežádoucí návyky, vytvořit jiné sociální vztahy. Druhou rovinou je výchova na celospolečenské úrovni, která by měla směřovat k odstranění vzniklé bariéry a k zajištění kvalitní výchovy dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí. Pokud tuto neposkytují rodiče, je zapotřebí, aby se uskutečňovala prostřednictvím školní výchovy. Prostor ve škole by se mělo vyznačovat jasně nastavenými pravidly, příznivou atmosférou bez napětí a strachu, kde by každé dítě mělo šanci zažít úspěch. Příčinám záškoláctví plynoucích ze školního prostředí lze předcházet kooperativním jednáním dětí, učitelů a rodičů. Dále je důležité mít přehled o jedincích, kteří v důsledku se nezačlenění do kolektivu ve třídě ocitají na okraji a o sociálně problémových žácích. Sankce a tresty většinou nebývají efektivní, neboť záškoláctví jen posilní. Cílem by měl být návrat dítěte do školy a zkvalitnění jeho života (Bakošová, Z., 2008, s. 146 – 147).

7.1 Řešení záškoláctví ve školské praxi z legislativního hlediska

Ve školské praxi je v případě řešení záškoláctví postupováno dle Metodického pokynu MŠMT, č. j. 10 194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Průběh řešení záškoláctví se odvíjí od počtu zameškaných neomluvených hodin. Evidence školní docházky je v kompetenci třídního učitele, který v případě neomluvené absence vyrozumí výchovného poradce, který situaci vyhodnotí a případně ověří věrohodnost nepřítomnosti. Pokud nepřesáhne neomluvená absence 10 hodin, následuje pohovor třídního učitele se zákonným zástupcem dítěte, při kterém se projednává důvod nepřítomnosti žáka, způsob omlouvání, poučení o povinnosti

stanovené zákonem, informování o důsledcích v případě nárůstu neomluvené absence. Z pohovoru se vyhotoví zápis, ve kterém se stanoví dohodnutý způsob nápravy.

Neomluvená absence žáka přesahující 10 vyučovacích hodin je důvodem k tomu, aby ředitel školy svolal výchovnou komisi, které se obvykle účastní ředitel školy, zákonný zástupce dítěte, třídní učitel, výchovný poradce a pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Dle povahy problému se výchovné komise dále může zúčastnit školní metodik prevence a další odborníci a zástupci rady školy. Stejně tak jako u pohovoru třídního učitele se zákonným zástupcem, se i z výchovné komise provádí zápis, ve kterém je uveden průběh a závěry jednání. Cíle dohodnuté při výchovné komisi sleduje ve spolupráci se školou pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí

O neomluvené nepřítomnosti žáka, která přesahuje 25 hodin, vyrozumí ředitel školy orgán sociálně právní ochrany dětí nebo pověřený obecní úřad. V tomto bodě lze v praxi řešení záškoláctví v Ústí nad Labem shledat odklon od shora uvedeného Metodického pokynu MŠMT, neboť školy nezasílají hlášení o záškoláctví přímo orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), ale odboru kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem, který může uložit sankci od napomenutí až po pokutu do výše 3 000,- Kč. Informace o záškoláctví se tak k OSPOD dostanou pouze na základě žádosti Odboru kontroly o sociální šetření v rodině, pokud rodina nespolupracuje nebo není známo místo jejího aktuálního pobytu. Odbor kontroly však OSPOD neposkytuje zpětnou vazbu o výsledku řešení záškoláctví. Pokud je s rodinou pracováno i s jiných důvodů než záškoláctví, nastává problém v tom, že OSPOD nemá komplexní přehled o problémech v rodině a přitom je třeba veškeré skutečnosti zahrnout do vypracování podrobného vyhodnocení situace rodiny a dítěte a následnou tvorbu individuálního plánu ochrany dítěte.

Jako příklad z praxe je možné uvést rodinu, se kterou OSPOD začal pracovat na základě žádosti Policie ČR o přítomnost pracovníka při výslechu desetileté dívky, která měla být obětí sexuálního zneužívání. Během práce s rodinou bylo zjištěno, že dívka pochází z nefunkční rodiny, matka má drogovou minulost, otec je k problémům rodiny laxní, nic neřeší, rodina je velmi zadlužená. Dívka si doma může dělat, co se jí zachce, rodiče jí nechávají kouřit doma z okna, má výchovné problémy i ve škole. Dívka má staršího bratra, který chodí do osmé třídy základní školy. Postupně sociální pracovnice zjistila, že bratr dívky nechodí již dva měsíce do školy. Jeho absence byla ze strany školy tolerována. Rodiče ve škole slíbili nápravu, ale ve skutečnosti nečinili žádné kroky k tomu, aby se chlapec navrátil zpět do školy, nebo aby zajistili přemístění chlapce do jiné školy. Bližším pohovorem s chlapcem bylo zjištěno, že

chlapec nechtěl chodit do školy, protože se na něj ve škole všichni obraceli kvůli problémům jeho mladší sestry.

Pokud se záškoláctví během roku opakuje a zákonní zástupci již byli pravomocným rozhodnutím správního orgánu postiženi pro přestupek dle ustanovení zákona, má být druhé hlášení o záškoláctví zasíláno Policii ČR, která případ bude řešit jako trestní oznámení pro podezření spáchání trestného činu ohrožení mravní výchovy a mládeže. Praxe v Ústí nad Labem je taková, že po správním posouzení Odbor kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem při opakovaném záškoláctví s velkým počtem hodin (obvykle přesahující 100 hodin) postupuje věc Policii ČR.

Vzhledem ke shora uvedenému je důležité povědomí o následných zákonných ustanoveních:

- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích. Za přestupek lze považovat zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti. Podle § 31, odst. 1 tohoto zákona se přestupku dopustí ten, kdo ohrožuje výchovy a vzdělávání nezletilého zejména tím, že zanedbává péči o povinnou školní docházku žáka. Za tento přestupek lze uložit pokutu do výše 3 000,- Kč. Přestupek může vzniknout jak z úmyslu, tak i z nedbalosti. Dopustit se ho mohou nejen zákonní zástupci, ale i jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Ve vztahu k záškoláctví je důležitý § 201, odst. 3, ve kterém je uvedeno, že pokud někdo, byť i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že ho buď svádí, nebo mu umožňuje vést zahálčivý a nemravný život, umožní mu opatřovat pro sebe nebo pro jiného prostředky trestnou činností nebo jiným zavrženíhodným způsobem nebo závažným způsobem poruší svou povinnost pečovat o dítě nebo jinou svou důležitou povinnost vyplývající z rodičovské odpovědnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. Právě dlouhodobé záškoláctví je možné považovat za zahálčivý život a v soudní praxi je možné setkat se s rodiči za tento trestný čin odsouzenými.
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. V souvislosti se záškoláctvím je podstatný § 3 odst. 1. písm. e), ze kterého vyplývá, že pokud zákonný zástupce neplní své povinnosti v plnění povinné školní docházky u svého dítěte a byla mu za to uložena pokuta, mohou mu být po dobu tří měsíců od nabytí právní moci rozhodnutí o uložení sankce odebrány dávky pomoci v hmotné nouzi. Dávky pomoci v hmotné nouzi v současné době vyplácí Úřad práce - referát dávek hmotné nouze, který může zvážit,

zda postavení zákonného zástupce mimo systém hmotné nouze může ohrozit celou rodinu a zájem o dítě. V takovém případě obvykle spolupracuje s OSPOD.

Pokud je to nezbytné může škola jako součást omluvenky po rodičích žádat doložení potvrzení nepřítomnosti žáka z důvodu nemoci přesahující tři dny praktickým lékařem pro děti a dorost. Ve výjimečných případech nasvědčujících zanedbávání školní docházky může škola požadovat jako součást omluvenky potvrzení lékaře i při nepřítomnosti kratší než tři dny. Nastává tomu tak, pokud škola má podezření na tzv. skryté záškoláctví. Cílem postupu, kdy je požadováno potvrzení nemoci lékařem, má tedy zabránit tomu, aby rodiče omlouvali dítěti jeho neodůvodněnou nepřítomnost ve škole. Během praxe se lze setkat s tím, že lékaři odmítají vydávat potvrzení o nemoci a odůvodňují to tím, že to není jejich povinnost. V souvislosti s tímto je možné odkazovat na § 38 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, podle kterého péče hrazená z veřejného zdravotního pojištění zahrnuje rovněž posudkovou činnost, která spočívá v posuzování dočasné neschopnosti k práci nebo studiu ošetřujícím lékařem. Pokud je dítě lékařem vyšetřeno, je stanovena diagnóza a léčba, mělo by být také vystaveno potvrzení písemné potvrzení o dočasné neschopnosti žáka ke vzdělávání pro účely školní omluvenky. Naopak není možné dožadovat se potvrzení v případě, že žák nebo jeho zákonný zástupce toto požaduje dodatečně bez poskytnuté lékařské péče.⁹

Z výsledků empirického výzkumu (Bieliková, 2002) uskutečněného na Slovensku vyplývá, že ve školách je nejčastěji řešena problematika záškoláctví:

- domluvou třídního učitele;
- žádným způsobem na nepřítomnost nereagují;
- rodiče napsali dětem omluvenky;
- děti zfalšují omluvenky;
- pokárání ředitelem školy
- pozvání rodičů na pohovor;
- snížená známka z chování;
- doporučení dítěte do pedagogicko- psychologické poradny (Bakošová, Z., 2008, s. 145).

Mnoho odborníků se shoduje v tom, že značný přínos pro školství by znamenalo zavedení pozice sociálního pedagoga na základních školách. Mělo by se jednat o všestranně

⁹ Využití právních opatření při řešení problémového chování žáků na školách. MŠMT, 2014 [online].

specializovaného odborníka pro práci v sociální sféře, který by se mohl zabývat oblastí primární, sekundární i terciární prevence a intervence, prací se sociálně znevýhodněnými skupinami a jedinci (T. Čech in Franiok. P., Knotová, D., 2008, s. 319). Mimo prevence by se sociální pedagog ve škole mohl dále věnovat včasné diagnostice ohrožení žáka, krizové či jiné intervenci, práci s rodinou, vyhledávání žáků v hmotné a sociální nouzi, sociálnímu poradenství, vytváření rovných příležitostí ve vzdělávání žáků ze sociálně vyloučených skupin, spolupráci s institucemi při řešení individuálních případů atd. (Klein, V., Rosinský, R., 2010, s. 84 – 85).

7.2 Instituce podílející se na řešení záškoláctví

Při řešení problematičtějších případů záškoláctví, především pokud rodiče se školou nespolupracují, nečiní kroky vedoucí k nápravě nebo pokud rodiče potřebují pomoc s výchovou svého dítěte, je vhodné, aby škola navázala spolupráci s OSPOD, kurátory pro mládež nebo rodičům doporučila návštěvu Střediska výchovné péče nebo Pedagogicko-psychologické poradny. Jak už bylo výše uvedeno, v některých případech je to přímo nutné, neboť tato povinnost plyne ze zákona. Ačkoliv má škola k dispozici určitá kázeňská opatření, má zároveň určité meze, za které už nemůže.

7.2.1 Orgán sociálně právní ochrany dětí

Jestliže komunikace a práce školy s dítětem a jeho rodinou, zprostředkovaná pomoc ani nabízené služby nepřinesly žádné zlepšení a zároveň se jedná o problém, který nepříznivě ovlivňuje vývoj dítěte, měla by škola o těchto skutečnostech informovat OSPOD, jelikož se pravděpodobně bude jednat o dítě spadající do § 6 zákona o sociálně právní ochraně dětí. Ve vztahu k záškoláctví se sociálně-právní ochrana vztahuje na děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti a na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají povinnou školní docházku. Pokud nastaly takové skutečnosti, že žák vede zahálčivý nebo nemravný život v souvislosti zejména se zanedbáváním povinné školní docházky, a doba trvání je už intenzivní, čímž dochází k nepříznivému ovlivňování vývoje dítěte, má škola vůči OSPOD oznamovací povinnost.

V případě, že OSPOD dospěje k závěru, že se jedná o dítě ohrožené ve smyslu § 6 zákona o sociálně právní ochraně dětí, zařadí dítě do základní evidence a přistoupí k podrobnému vyhodnocení situace rodiny a dítěte a vypracování individuálního plánu ochrany dítěte. Zároveň zahájí při práci s rodinou preventivní a poradenskou činnost, projedná s rodiči záškoláctví dítěte, zjistí možné příčiny a působí na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti. S ohledem na věk dítěte, provede pohovor s dítětem, projedná s ním nedostatky v chování a zjistí jeho názor. Dalším krokem je obvykle provedení sociálního šetření v místě bydliště rodiny za účelem zjištění podmínek, ve kterých dítě vyrůstá.

Vypracování individuálního plánu ochrany dítěte slouží k vymezení příčin ohrožení dítěte, ke stanovení opatření k zajištění ochrany dítěte a pomoci, kterou je třeba dítěti a rodině poskytnout. V neposlední řadě je zapotřebí uvést časový plán provádění opatření a poskytování pomoci. OSPOD může dále pořádat případové konference ve spolupráci s rodiči a dalšími odborníky jako např. zástupci školy, pracovníky pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, poskytovateli sociálních služeb, lékařem pro děti a dorost atd. Výsledkem případové konference by mělo být nastavení podmínek, které umožní dítěti pravidelně docházet do školy a překonání problémů, které tomu doposud bránily. Z praxe lze uvést, že svolávání případové konference je pro sociálního pracovníka OSPOD časově náročné a v konečném výsledku se rodiče ani odborníci na případové konference nedostavují.

Poradenská činnost OSPOD spočívá v pomáhání rodičům při řešení výchovných a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a v poskytování poradenství. OSPOD má možnost v případě že:

- rodiče nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, která je v jeho zájmu,
- nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou bez odborné poradenské pomoci,
- nevyužili možnosti odborné poradenské pomoci k překonání problémů rodiny, nedbali doporučení spolupráce s pověřenými osobami nebo poskytovateli odborných poradenských služeb,

uložit povinnost využít odbornou poradenskou činnost rodičům dítěte dle § 12 zákona o sociálně právní ochraně dětí.

V zájmu řádné výchovy dítěte může OSPOD nebo soud uložit některé z výchovných opatření dle § 13 zákona o sociálně právní ochraně dětí. Jedná se o:

- napomenutí dítěte, rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte,
- stanovení dohledu nad dítětem a jeho provádění za součinnosti OSPOD, školy a dalších institucí a dalších osob,
- uložení omezení dítěti rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte, které bude bránit působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte (zejména jde o zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení,
- uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložení povinnosti účastnit se prvního setkání s mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie.

Vyžaduje-li to zájem dítěte a výše uvedená výchovná opatření nevedla k nápravě, může soud dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu a nařídit pobyt dítěte po dobu až tří měsíců ve středisku výchovné péče, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením (§ 13 a zákona o sociálně právní ochraně).

Zaměstnanci Magistrátu města Ústí nad Labem mají řešení záškoláctví rozdělené podle toho, zda je dítě žákem prvního či druhé stupně základní školy. Záškoláctvím, které se objeví u žáků prvního stupně, se zabývají pracovníci OSPOD. Záškoláctvím na druhém stupni se zabývají kurátoři pro děti a mládež. Jejich činnost rovněž vychází ze zákona o sociálně právní ochraně dětí (§ 31) se zaměřením na děti uvedené v § 6 písm. c) a d) tohoto zákona. Kurátor pro děti a mládež provádí opatření, které směřují k odstranění, zmírnění, zamezení, prohlubování nebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dětí. Ve spolupráci se školami, poradnami, rodiči, policií, nestátními subjekty, probační a mediační službou apod. hledá optimální přístup k problematice záškoláctví, plánuje a zajišťuje spolupráci se zřetelem na tento problém. Dále se kurátor pro děti a mládež zaměřuje na děti, které požívají alkohol, užívají návykové látky, spáchaly trestný čin nebo přestupek a na děti, které mají opakované výchovné problémy ve škole.

Nastane-li situace, že byly vyčerpány veškeré možnosti, žádné z výchovných opatření a doporučení nevede ke zlepšení situace v rodině a dítě stále nechodí do školy, podává OSPOD nebo kurátor pro děti a mládež podnět k soudu na nařízení ústavní výchovy. Většinou se jedná o děti, které mimo to, že chodí za školu, ještě pijí alkohol, užívají drogy, mají závažné výchovné problémy a nerespektují své rodiče. V případě, že se dítě ocitlo bez řádné péče nebo je jeho vývoj či zájem vážně ohrožen podává OSPOD k soudu návrh na nařízení předběžného opatření dle § 452 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, o kterém soud rozhoduje do 24 hodin. Po vydání usnesení je dítě umístěno do péče zařízení, které OSPOD

v návrhu stanoví. Může se jednat o diagnostický ústav nebo dětský domov nebo pěstouna na přechodnou dobu. Umístění dítěte do ústavního zařízení předchází vždy zjištění, zda v rodině dítěte není žádná jiná vhodná osoba, která by mohla péči o dítě zajistit. Od ledna tohoto roku vstoupil v platnost novelizovaný občanský zákoník, jehož součástí je nově i rodinné právo. Ústavní výchovu u nezletilých dětí je podle tohoto zákoníku v současné době možné nařít pouze na tři roky. Před uplynutím lhůty soud zahajuje nové řízení a přezkoumává důvody pro trvání nařízení ústavní výchovy.

7.2.2 Pedagogicko-psychologická poradna a Středisko výchovné péče

Poradenská pracoviště se věnují diagnostickým, konzultačním, metodickým a informačním činnostem. Při poskytování pomoci spolupracují s rodiči, se sdruženími rodičů při školách, se školami a školskými zařízeními, zdravotnickými, sociálními a dalšími organizacemi, které se zabývají péčí o děti a mládež.

Činnosti pedagogicko-psychologické poradny jsou velmi široké, ve vztahu k záškoláctví je možné uvést následující:

- realizace komplexní psychologické, speciálně pedagogické a sociální diagnostiky, zaměřené na zjištění příčin poruch chování a dalších potíží ve vývoji osobnosti, problémů ve výchově a vzdělávání dětí a mládeže;
- realizace psychologické a speciálně pedagogické poradenské činnosti, která je zaměřena na rozvoj osobnosti, sebepoznávání a prosociálních forem chování dětí a mládeže, prevenci školní neúspěšnosti, negativních jevů v sociálním vývoji a na nápravu poruch učení a chování a dalších problémů ve vývoji;
- poskytování konzultací, odborných informací pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení při výchově a vzdělávání dětí, které vyžadují zvláštní pozornost;
- spolupráce s resortními i ostatními institucemi, organizacemi a orgány státní správy při prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí;
- zajišťování poradenské služby psychologů a speciálních pedagogů škol, pokud nemají tyto služby zajištěny jinak (Pilař, J. in Jedlička, R. a kol., 2004, s. 284 – 286).

Neméně důležité je při řešení spolupráce využívat služeb střediska výchovné péče, pokud to situace vyžaduje. Středisko výchovné péče hraje důležitou roli při sekundární prevenci, vztaženo k záškoláctví se zaměřuje především na následující:

- poskytování ambulanti, celodenní nebo internátní všestranně preventivní výchovné péče a psychologické pomoci dětem a mládeži s rizikem nebo s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji. Taková péče spočívá v odstranění nebo zmírnění již vzniklých poruch chování a v prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů,
- poskytování konzultací, odborných informací a pomoci zákonným zástupcům, pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání žáků, u nichž je zřejmé riziko nebo projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji nebo jejich integraci do společnosti,
- součinnost s pedagogicko-psychologickou poradnou při poskytování metodické pomoci školám a školským zařízením a s institucemi, organizacemi a orgány státní správy v oblasti prevence sociálně patologických jevů a drogových závislostí (Pilař, J. in Jedlička, R., a kol., 2004, s. 289).

Po navázání spolupráce a stanovení zakázky následuje dohoda o tom, jaké služby střediska klient využije. Předností ambulanti služeb je to, že klient zůstává dále ve svém přirozeném prostředí, může si hned vyzkoušet to, co se v průběhu konzultací naučil. Ambulanti služby musí předcházet službám pobytovým, které jsou zpravidla osmitýdenní a spočívají v plnění terapeutického a režimového programu. Pobytové služby jsou intenzivnější a do konzultací se snáze přináší zážitky s vrstevníky i s dospělou autoritou. Mnohdy znamená delší pobyt dítěte mimo školu a rodinu oddychový čas, ve kterém může dojít k odstoupení obranných pozic, kvůli kterým byl již každý pokus o řešení problému vnímán a přijímán destruktivně. Na druhou stranu jsou pobytové služby spojené s možnými komplikacemi při návratu dítěte do přirozeného prostředí (Dosoudil, P. in Mertin, V., Krejčová, L. a kol., 2013, s. 138).

Řešení či pomocná opatření záškoláctví z poradenského hlediska, jak uvádí Z. Matějček (1991, s. 308 – 309), mohou být jednak okamžitá a jednak perspektivní. Záleží na tom, kdy je dítě k vyšetření přivedeno, zda v době, kdy do školy stále nechodí nebo v době, kdy už do školy opět chodí. Pokud rodiče přicházejí s dítětem, které do školy ještě nechodí, chtějí vědět, jak dále postupovat. Vyšetření by v tomto případě mělo být vedeno povzbudivě a s důrazem na pozitivní stránky osobnosti jak dítěte, tak jeho rodičů. Následuje rozhovor o přijímání těžkostí a vyrovnání se s nimi, vysvětlení týkající se toho, že prozrazení záškoláctví je obratem, vyjasněním situace a příležitost začít záměrně posilovat odolnost vůči těžkostem. Motivace dítěte v návratu do školy spočívá v poukázání na úlevu a osvobození z vyčerpávajícího napětí. Při vyšetření bývá dohodnuto, že následující den půjde dítě do školy

v doprovodu osoby, která mu může poskytnout oporu. Častěji se však stává to, že dítě přijde k vyšetření v době, kdy už do školy zase chodí, nebo se záškoláctví opakovalo. Pak jde spíše o zajištění příznivého vývoje v budoucnosti. Velkou roli hraje zjišťování motivace dítěte vedoucí k záškoláctví, protože ta ukazuje na vlastní příčiny obtíží. Pomoc a náprava se zakládají na odstranění těchto příčin. Nejčastěji jde o dosažení porozumění vychovatelů pro individuální rysy osobnosti dítěte a přizpůsobení ambicí a očekávání jeho možnostem. Důležité je rovněž soustavné a citlivé posilování odolnosti dítěte vůči frustraci metodou postupných zátěží a to za situace dokonalé citové podpory. Není vhodný přístup vychovatelů, kteří po jakémkoliv přestupku, odepírají dítěti citový příklon, zatvrdí se vůči němu a pasivně čekají na nápravu.

8. Závěrečné shrnutí teoretické části

Sociální pedagogika se zaměřuje na vliv prostředí na jedince, kdy z těchto lze za nejdůležitější považovat rodinu a školu. Dále se soustředí na proces socializace a v neposlední řadě se zabývá problematikou výchovy a vzdělávání. Sociální pedagogika plní jak funkci preventivní, která spočívá ve vytváření zdravého způsobu života a vyhledávání jedinců ohrožených sociálně patologickými jevy, tak funkci terapeutickou, zaměřenou na kompenzaci nedostatků vzniklých negativním vlivem prostředí. Sociální pedagogika nabízí pomoc jedincům sociálně znevýhodněným, ohroženým negativními vlivy prostředí při zvládnutí a řešení náročných životních situací, při zvládnutí těžkostí každodenního života.

Škola je obecně pojímána jako společenská instituce, která především zajišťuje výchovu a vzdělávání dětí. Zároveň škola představuje velmi důležité místo v procesu socializace jedince. Ve škole probíhá tzv. sekundární socializace, neboť ta primární se uskutečňuje v rodině. Na socializační proces ve škole působí mnoho faktorů, mezi které se řadí samotný výchovně vzdělávací proces, ale také klima školy a třídy. Vedle funkce výchovné a vzdělávací, plní škola mnoho dalších funkcí. Jedná se o funkci kvalifikační, integrační a selektivní. Někteří autoři hovoří i o speciálních funkcích školy a v tomto smyslu pak uvádějí, že škola plní funkci ochrannou a resocializační. Zahájení školní docházky je velkým mezníkem v životě dítěte a představuje velkou změnu dosavadního životního stylu. Dítě se ve škole seznamuje s plněním povinností, navazuje vztahy s vrstevníky, prosazuje se ve skupině. Velmi důležité je, jakou hodnotu představuje školní vzdělání pro rodiče, jaký zaujímají postoj ke škole. Dítě totiž přejímá postoje a názory svých rodičů. Tím je ovlivňován vztah dítěte ke škole a jeho motivace ke školní práci. S negativním postojem rodičů ke škole se lze nejčastěji setkat u rodin z nižších sociokulturních vrstev nebo u minoritního etnika.

Dobu plnění povinné školní docházky vymezuje školský zákon, který rovněž stanoví základní práva a povinnosti žáků a jejich zákonných zástupců. Záškoláctví bývá většinou autorů řazeno do kategorie neagresivních poruch chování nebo do kategorie asociálního chování. O záškoláctví se hovoří, pokud nepřítomnost žáka není školou uznaná jako omluvená. Jedná se o přestupek proti školskému zákonu a školnímu řádu. Velmi často je záškoláctví považováno za obranné, únikové jednání z prostředí, které dítě chápe jako ohrožující nebo z určitých důvodů nepřijatelné. V praxi je zapotřebí rozlišovat mezi skutečným záškoláctvím a školní fobií, která je spíše vnímána jako druh neurózy charakterizované úzkostí a obavami ze školy. Žáci odmítající školu prudce reagují svými

emocemi a chováním jen na pouhou představu jít do školy. Existují různé druhy a dělení záškoláctví. Typické záškoláctví je takové, kdy dítě nechodí do školy, ale rodiče si myslí, že do školy chodí. V některých případech probíhá záškoláctví za plného vědomí rodičů, kdy rodiče dítě ve škole omlouvají, nechávají ho z různých důvodů doma. Mezi tyto důvody však nepatří nemoc dítěte, nýbrž přání dítěte nejít do školy nebo potřeba rodičů mít dítě doma, jelikož potřebují jeho pomoc. Nejčastěji se jedná o hlídání mladších sourozenců. Někdy záškoláctví vzniká z toho důvodu, že dítě dokáže své rodiče přesvědčit o nemoci, ale doopravdy mu nic není. O záškoláctví se hovoří také v případě, kdy žák utíká během doby školního vyučování ze školy nebo tehdy, pokud dítě školu odmítá z důvodu psychických potíží. Příčiny a vznik rozvoje záškoláctví je multifaktoriální. Ve vzájemné interakci hrají důležitou roli faktory biologické, psychické i sociální. Celkově lze příčiny záškoláctví dělit do dvou základních kategorií – příčiny vnější a příčiny vnitřní. Vnější příčiny jsou dále děleny do tří hlavních skupin, jedná se o příčiny související s rodinným prostředím, školním prostředím a vlivy vrstevnických skupin. Vnitřní příčiny záškoláctví souvisí se samotnou osobností žáka. Záškoláctví často souvisí i s drogovou závislostí nebo alkoholismem rodičů. Děti vyrůstající v sociálně slabých rodinách mnohdy nechodí do školy, jelikož rodiče nemají peníze na svačiny. Problematické jsou i případy neomluvené absence, pokud se rodiče s dětmi odstěhují do ciziny a nedají to na vědomí škole.

V rámci školního prostředí hraje důležitou roli při možném vzniku záškoláctví celkové sociální klima školy a třídy. Sociální klima školy zahrnuje vztahy mezi členy skupiny, atmosféru, pravidla ve skupině, práva a povinnosti všech členů, vztah k práci, způsob hodnocení činnosti a výkonů. Sociální klima třídy ovlivňuje vztahy žáků ve třídě, vztah učitele k žákům, pořádek a organizovanost ve třídě, nastavení jasných pravidel. Dlouhodobé konflikty ve vztazích odehrávajících se ve školní třídě mohou vést k různým negativním jevům. Evidence přítomnosti žáků ve škole je v kompetenci třídního učitele. Rozhodování učitele, zda absence žáka bude omluvena či nikoliv, ovlivňuje jeho osobnost, lidské i profesní kompetence i postoje k žákům. Stává se tak, že stejné případy záškoláctví budou každým učitelem zhodnoceny zcela jinak. V souvislosti se záškoláctvím hrají velkou roli vztahy žáků ve třídě. To jakou pozici ve třídě žák zaujímá a jak je oblíben svými spolužáky, má velký vliv na jeho sociální vývoj. Školní třída se většinou dělí na několik menších podskupin, které si vytvářejí své vlastní normy. Je zapotřebí věnovat pozornost dětem, které zůstávají do těchto podskupin nezačleněné, ocitají se na okraji, jsou odmítané vrstevníky, jelikož se snadno mohou stát obětí šikany. Při řešení jakýchkoliv problémů vzniklých ve škole hraje velkou roli

spolupráce rodiny se školou. Cílem této spolupráce by mělo být sjednocení požadavků, odstranění rozporů a protirečení ve výchově.

Rodina je pro dítě tím nejdůležitějším životním prostředím. Rodina uspokojuje biologické potřeby dítěte, ovlivňuje jeho vývoj, vytváří citové vazby, podporuje přijetí hodnot, rolí a vzorů. Ve vztahu k možnosti vzniku poruch chování u dítěte se jako problematičtí jeví rodiče s anomální osobností. Určité riziko představují i rodiny s osamělým rodičem a rodiny, které neplní své funkce. Rodina plní zejména funkci biologickou a reprodukční, emocionální, ekonomickou, socializační a výchovnou. V souvislosti s plněním funkcí je možné hovořit o rodinách stabilizovaně funkčních, o rodinách funkčních s přechodnými problémy, rodinách problémových, rodinách dysfunkčních a rodinách afunkčních. Každá rodina při výchově dítěte uplatňuje nějaký výchovný styl. Může se jednat o výchovu autoritativní, liberální nebo demokratickou. Zvláštním druhem výchovy je výchova patologická. Výchovné postoje k rodičům je možné rozdělit na dvě skupiny. Ta první se vyznačuje postoji rodičů, které se vyznačují zavrhováním dítěte, lhostejností vůči němu, zanedbáním dítěte. V těchto případech je možné hovořit o výchově zavrhujeví nebo zanedbávající. Druhá skupina se vyznačuje výchovou rozmazlujeví, úzkostnou, protektivní a perfekcionistickou. Problémy ve výchově nastávají, pokud pravidla nastavená v rodině a pravidla školy nejsou v souladu.

Vedle školy a rodiny hraje velkou roli v socializaci dítěte vrstevnická skupina, jejíž význam vzrůstá hlavně v období adolescence. Vrstevnickou skupinu tvoří děti a mladiství přibližně stejného věku, jedná se o malou, zpravidla neformální, často referenční skupinu. Jako problematické se jeví to, když se jedinec stane členem asociálně zaměřené vrstevnické skupiny.

Prevence je obecně popisována jako soubor opatření, které se zaměřují na předcházení nežádoucích jevů včetně těch sociálně patologických. Obvykle se prevence dělí na primární, sekundární a terciární. Podstatná témata prevence ve školství jsou upravena mnoha zákony, vyhláškami a metodickými pokyny. Problematikou školního poradenství a prevence se v rámci školy zabývá poradenský a preventivní tým složený z ředitele školy, výchovného poradce, školního metodika prevence a třídního učitele. Na některých školách je součástí tohoto týmu i školní psycholog a speciální pedagog. Mezi základní nástroje prevence ve školství patří Školní preventivní program a Minimální preventivní program. Někteří odborníci upozorňují na to, že ve školství stále přetrvává neefektivní primární prevence, která spočívá v zastrasování, jednoduché základní informovanosti, jednorázových nesystémových aktivit. Odborná prevence by přitom měla být koncepční, ucelená, soustavná, dlouhodobá a

přirozená. V oblasti prevence hraje velmi důležitou roli nejen škola, ale i rodina a způsob, jakým dítě tráví volný čas. Veškerá organizovaná zájmová činnost je považována za primární prevenci nežádoucích jevů.

Při řešení záškoláctví je prvním krokem včasné rozpoznání problémů a porozumění individualitě každého dítěte. Přístup k řešení záškoláctví by měl být vždy individuální. Důležité je navázání spolupráce školy s rodinou a případně dalšími odborníky. Rodiče by měli být v případě řešení záškoláctví pro své děti oporou, měli by je povzbuzovat a motivovat. Rovněž by měli pravidelně komunikovat se školou a nastavit jasná a pevná pravidla. Ideálním přístupem při řešení záškoláctví je interdisciplinární přístup. Ve školské praxi je při řešení záškoláctví postupováno podle Metodického pokynu MŠMT, č. j. 10 194/2002-14 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví. Průběh řešení záškoláctví se odvíjí od počtu zameškaných neomluvených hodin. Obvyklá posloupnost při řešení spočívá ve výchovném pohovoru s rodiči, uspořádání výchovné komise, hlášení orgánu sociálně právní ochrany dětí a při opakovaném záškoláctví s velkým počtem zameškaných hodin hlášení Policii ČR. Z institucí podílejících se na řešení záškoláctví se obvykle jedná o orgán sociálně právní ochrany dětí, pedagogicko-psychologickou poradnu a středisko výchovné péče. Svou roli při řešení záškoláctví může sehrát spolupráce rodiny a školy s neziskovými organizacemi.

Prostudování odborné literatury použité v teoretické části práce mi poskytlo orientaci v problematice záškoláctví, umožnilo hlubší proniknutí do zkoumaného problému. Vzhledem k tomu, že v praktické části práce budou uvedeny případové kazuistiky rodin s dětmi, u kterých bylo záškoláctví řešeno, bylo pro analýzu dokumentace podstatné zejména prohloubení znalostí o rodině. Bylo důležité zjistit, jak může záškoláctví ovlivňovat funkčnost rodiny, tedy to do jaké míry rodina plní své funkce, neboť se lze domnívat, že dysfunkční nebo afunkční rodina zvyšuje riziko záškoláctví. Významné bylo rovněž zjištění dalších faktorů v rodinném prostředí, které mohou do značné míry ovlivňovat záškoláctví. Jedná se například o typ rodiny, zda se jedná o rodinu úplnou či neúplnou, kdy je výchova dítěte zajišťována pouze jedním rodičem, zda se rodiče dítěte potýkají s nějakou patologií apod. Jako podstatný se z hlediska záškoláctví jeví i způsob výchovy a převažující výchovný styl v rodině. Po zjištění záškoláctví je důležité, jak rodina spolupracuje při nápravě tohoto stavu se školou. Poznatky uvedené v teoretické části práce mi dále umožnili upřesnění okolností při postupu řešení záškoláctví, možných důsledcích a o institucích, které se mohou na řešení záškoláctví podílet.

PRAKTICKÁ ČÁST

9. Vymezení problému

Tématem diplomové práce je analýza záškoláctví v regionu Ústí nad Labem z hlediska sociálně pedagogického. Po prostudování odborné literatury vztahující se k problematice záškoláctví a uvedení zásadních poznatků v teoretické části práce, bude praktická část práce zaměřena na analýzu záškoláctví formou kazuistik rodin s dětmi plnících povinnou školní docházku, ve kterých se záškoláctví objevilo a následně bylo řešeno OSPOD. Tímto způsobem bude možné poukázat na případná specifika problematiky záškoláctví v Ústí nad Labem.

Jak vyplývá z teoretické části práce, je možné považovat záškoláctví za jev multifaktoriální. Na jeho vzniku se mohou podílet mnohé příčiny. Mezi důležité lze řadit především příčiny spočívající v rodině dítěte, příčiny vyplývající ze školního prostředí a v období dospívání pak příčiny plynoucí z vlivu vrstevnické skupiny. Praktická část práce se nesoustředí pouze na hledání příčin záškoláctví, ale rovněž na školní hodnocení dítěte, způsob postupu a řešení záškoláctví a zjištění současného stavu v rodinách, ve kterých bylo záškoláctví řešeno.

9.1 Formulace cílů

Hlavním cílem této části práce je provedení analýzy faktorů záškoláctví a to formou kazuistik v rodinách s dítětem, u kterého během plnění povinné školní docházky bylo řešeno záškoláctví. Z hlavního cíle plynou i stanovené dílčí cíle, kterými jsou:

1. poukázat na faktory v rodinném prostředí ovlivňující záškoláctví;
2. zjistit, jakým způsobem je postupováno při řešení záškoláctví v regionu Ústí nad Labem;
3. zjistit úspěšnost intervencí a současný stav v rodinách;

9.2 Informační zdroje

Jako zdroj dat pro vypracování kazuistik byla použita spisová dokumentace Om (ochrana mládeže), která je vedena Magistrátem města Ústí nad Labem, odborem sociálních věcí. Byla použita spisová dokumentace jak oddělení sociálně právní ochrany dětí, tak pracovníků

oddělení sociální prevence – kurátorů pro mládež. Důvodem této volby bylo to, že již šestým rokem pracuji jako sociální pracovnice oddělení sociálně právní ochrany dětí. Dalším důvodem bylo to, že tato spisová dokumentace nabízí celkem ucelený pohled na rodinu, neboť obsahuje základní informace o dítěti a rodičích v záznamu o vyhodnocení rodiny a dítěte. Ze zapsaných zpráv z provedených sociálních šetření v rodině je možné získat informace o prostředí, ve kterém rodina žije, zhodnotit péči o dítě, posoudit výchovné poměry. Důležitým zdrojem dat byly rovněž zprávy ze školy a návrhy na řešení záškoláctví. V případě opakovaného záškoláctví již dítě spadá do § 6 zákona o sociálně právní ochraně dětí a ze zákona je pracovník povinen vypracovat podrobné vyhodnocení situace rodiny a dítěte a následně individuální plán ochrany dítěte. Tyto se, pokud byly vypracovány, rovněž staly cenným zdrojem dat. Spisovou dokumentaci dále tvoří zejména protokoly o jednání s rodiči, záznamy o jednání s rodiči či dítětem, záznamy o rozhovoru, písemná vyhotovení soudních rozhodnutí, dokumenty a zprávy ostatních institucí. Spisová dokumentace od ledna tohoto roku prochází mnoha změnami, neboť vstoupila v platnost instrukce MPSV k vedení spisové dokumentace. Je nutné podotknout, že v důsledku toho byla navýšena pracovníkům administrativa a zbývá tak méně času na velmi potřebnou práci s rodinou v přirozeném prostředí, tzv. práce v terénu.

Ze spisové dokumentace bylo vybráno deset rodin, ve kterých bylo záškoláctví řešeno. Nebylo podstatné, zda samotné záškoláctví bylo prvním impulzem k zahájení práce s rodinou, nebo se jednalo o přidružený jev v případě rodin, které se potýkají s více problémy. Výběr těchto rodin byl záměrný, tak jak je u kvalitativního přístupu známé. Jedinou podmínkou bylo pouze to, aby v minulosti byla v rodině problematika záškoláctví řešena.

9.2.1 Etická problematika

S ohledem na to, že byla studována spisová dokumentace Om, není možné opomenout mlčenlivost zaměstnanců sociálně právní ochrany dětí při zjištěných údajích, která je uvedena v § 57 zákona 359/1999 o sociálně právní ochraně. Při zpracování údajů bylo rovněž nutné přihlídnout k zákonu 101/2000 sb., o ochraně osobních údajů. Z výše uvedených důvodů byly veškeré osobní údaje, uvedené v kazuistikách, změněny tak, aby nebylo možné poznat, o jakou rodinu se jedná.

9.3 Použité metody

Stěžejní činností pro zpracování kazuistik bylo studium dokumentů, které tvoří obsah spisové dokumentace Om. Ve vztahu ke stanoveným cílům byla tedy použita metoda analýzy již existujících dokumentů. Miovský (2006) hovoří o analýze dokumentů, jako o kvalitativně interpretativní analýze, neboť nezahrnuje pouze listiny a části textů s určitým zvláštním významem, ale také veškerá předmětná svědectví, která mohou sloužit jako pramen k vysvětlení lidského jednání. Z širšího pohledu lze analýzu dokumentů v kvalitativním přístupu chápat jako analýzu jakéhokoliv materiálu, který představuje zdroj informací. Analýza dokumentů z užšího pohledu představuje výzkumnou strategii, která je založena na analýze již existujícího materiálu (Mioviský, M., 2006, s. 98 – 99).

9.3.1 Kazuistická metoda

Kazuistickou metodu lze chápat jako studium případu, přičemž jde o důkladné studium všech dostupných písemných a jiných materiálů o jedinci, o jejich následné diagnostické zhodnocení a v závěrečné fázi o zformulování závěrů (Vašek, 1991 in Švec, Š., 2009, s. 204).

Samotná kazuistika bývá obvykle charakterizována jako popis a rozbor jednotlivého případu na základě kompletní písemné dokumentace, dalších zprostředkovaných informací a vlastního zkoumání. Kazuistika se většinou skládá z údajů o vývoji a současném stavu jednotlivce, z údajů o okolnostech, které mohli ovlivnit vývoj a současný stav a dále rozhodnutí nebo opatření, která byla v daném případě realizována. Rovněž zahrnuje výchovná nebo nápravná opatření, jejich průběh a výsledky. Každá z kazuistik je svým způsobem specifická, jedinečná a individuální (Švec, Š., 2009, s. 204).

Za přínosy kazuistické metody ve vědeckém výzkumu je možné považovat:

1. ověřování souvztažných metod a prostředků, kdy průběh a výsledky zkoumání případu poskytují zpětnou vazbu, která potvrzuje či vylučuje metody nebo prostředky kazuistického zkoumání,
2. v případě uplatnění kazuistické metody při nové problematice může popis a soubor konkrétních a originálních případů poskytnout možnost formulace originálních hypotéz,

3. při aplikovaném výzkumu se mohou získat odpovědi na užší praktický problém, což může objasnit optimálnost prostředků a metod výchovy, eventuálně korekce, terapie nebo nápravy (Švec, Š., 2009, s. 208).

9.4 Průběh zpracování kazuistik

Prvním krokem vedoucím k vypracování kazuistických případů bylo pečlivé prostudování spisové dokumentace rodin. Spisovou dokumentaci jsem prostudovala od jejího založení až po současnost, přitom jsem si více všímala skutečností a faktů vztahujících se k problematice záškoláctví. Základní informace o rodičích a sourozencích záškoláků byly zjišťovány z vyhodnocení situace rodiny a dítěte. Poznatky o rodinném prostředí, výchově a péči o dítě, ekonomickém zajištění jsou obvykle uvedeny v záznamech z provedených sociálních šetření v rodině, v protokolech o jednání s rodiči nebo v záznamech o jednání. Fakta o průběhu školní docházky a hodnocení dítěte školou byly získány z vyžádaných zpráv samotných škol a rovněž z návrhů na projednání záškoláctví zaslaných odborem kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem. V těchto bývá zpravidla uveden i postup školy při řešení záškoláctví uskutečněný před odesláním návrhu na projednání záškoláctví na odbor kontroly.

Po prostudování spisové dokumentace byly s ohledem na dílčí cíle práce vytvořeny kategorie, podle kterých jsou jednotlivé kazuistiky strukturovány.

Obsah zpracovaných kazuistik tvoří:

- **základní informace o rodině** - věk, vzdělání, zaměstnání a rodinný stav rodičů, počet sourozenců,
- **bytová situace** - stručný popis domácnosti, stabilita bydlení, prostředí, kde se byt nachází,
- **výchova a péče o dítě v rodině** – kým je dítě vychováváno, zhodnocení výchovy v rodině,
- **ekonomické zajištění rodiny** – příjem ze sociálních dávek, ze zaměstnání,
- **scholarita** – zda dítě navštěvovalo předškolní zařízení, jaký je průběh školní docházky, jakou třídu v současné době navštěvuje,

- **školní hodnocení dítěte** – povaha, chování, prospěch, zájmová činnost, docházka, spolupráce rodiny a školy
- **záškoláctví a průběh řešení** – jednorázové či opakované záškoláctví, způsob řešení, výsledek řešení,
- **současná situace** – zhodnocení současného stavu, úspěšnosti intervencí.

V další části práce budou uvedeny konkrétní zpracované kazuistiky rodin, ve kterých bylo záškoláctví řešeno.

10. Kazuistiky rodin

Kazuistika č. 1

Rodina je na OSPOD vedena od října 2012 z důvodu anonymního ohlášení, které upozorňovalo na nepříznivé hygienické podmínky v rodině, zanedbávání školní docházky spočívající v tom, že rodiče neposílají dívku do školy, omlouvají ji pro nemoc, pak ale běhá venku a nejeví známky nemoci. Záškoláctví bylo v rodině řešeno u osmileté Anny.

Základní informace o rodině:

Matka - věk: 30 let, vzdělání: základní, zaměstnání: na rodičovské dovolené, rodinný stav: svobodná

Otec - věk: 35 let, vzdělání: základní, zaměstnání: v evidenci ÚP, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: Pavel (7 let), Jana (5 let), Petr (4 roky), Barbora (2 roky), Jan (2 měsíce)

Bytová situace rodiny: zpočátku rodina žila na ubytovně v domácnosti o velikosti 1 + 1. Pro dluhy na nájmem byla rodině ukončena nájemní smlouva, poté se rodina odstěhovala do pronajatého bytu o velikosti 2 + 1. Z důvodu devastace domácnosti byla rodině opět ukončena nájemní smlouva a rodina se přestěhovala do pronajatého bytu o velikosti větší garsoniéry. Rodina žije ve vyloučené lokalitě. Vybavení domácnosti je nedostačující, skládá se pouze ze dvou postelí, částečně zničené obývací stěny, rozbité části kuchyňské linky. Domácnost je neudržovaná v pořádku a čistotě. Je zde špína, občas zápach z kanalizace, z důvodu chybějícího topení rodina vytápí místnost elektrickým přímotopem.

Výchova a péče o dítě v rodině: děti jsou často špinavé, nedostatečně oblékané, otec často křičí a matce nepomáhá, s ohledem na velký počet dětí v rodině rodiče výchovu dětí nezvládají, děti si dělají, co chtějí.

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny činí převážně pouze dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi. Otec má občasné brigády.

Scholarita: předškolní zařízení nenavštěvovala. Anna je žákyní první třídy ZŠ, povinnou školní docházku plní druhým rokem. Opakuje první třídu. Po prvním pololetí přestoupila na jinou školu.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: kamarádká, milá, štedrá, není cílevědomá, chybí motivace k učení a podpora rodiny, není pečlivá, je nepořádná.

Chování: líná a často ospalá, sama Anna říká, že se v noci dívá na filmy, v hodinách je nepozorná, nedokáže se dlouho soustředit, nepracuje, povídá si s dětmi

Prospěch: nemá základy v matematice ani v českém jazyce, nezná tvary písmen a číslic, díky velké absenci nezvládá probírané učivo, zaostává ve výuce, škola zvažuje vyšetření dívky v PPP

Zájmová činnost: žádná

Docházka: za tři měsíce má celkem 148 hodin zameškaných, z toho 28 hodin neomluvených, často zaspí a chodí pozdě, když není ve škole, bývá viděna venku

Spolupráce školy a rodiny: v době nepřítomnosti nikdo nechodí pro úkoly, domácí příprava je nedostatečná, párkrát bylo hovořeno s matkou, která se omlouvala a slibovala nápravu, pak se ale nic nezměnilo.

Záškoláctví a průběh řešení: leden 2013 – škola posílá Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly návrh na projednání záškoláctví. Anna má 28 neomluvených hodin. S odborem kontroly rodiče nespolupracují, proto je o spolupráci požádán OSPOD. K neomluvené absenci matka uvedla, že dcera byla vždy nemocná, dceru omlouvala, ale pozdě. Omluvenky školou tak nebyly přijaty. K ospalosti dcery matka uvedla, že chodí spát brzo, ale brzo i vstává, proto je pak ve škole unavená. V době nemoci je vidána venku tehdy, když jde matka nakoupit, dcera utíká z bytu, protože tam nechce být se svým otcem sama bez matky. Sociální pracovnice OSPOD se spojila s dětskou lékařkou a domluvila, aby absence ve škole byla omlouvána razítkem. Rodičům byla ve správním řízení uložena pokuta.

Současná situace: s ohledem na problematiku v rodině, zanedbávající péči o děti, nespolupráci a neplnění rodičovských povinností byl nad rodinou stanoven soudní dohled. Rodině byly opakovaně nabízeny služby neziskových organizací, které však rodina odmítá. Matka hovoří o nefunkčním vztahu s otcem dětí, který jí s ničím nepomáhá, je na výchovu šesti dětí sama. Je ale ráda, že občas pohlídná děti, když potřebuje něco vyřídit. Anna bývá i

nadále často doma v době, kdy by měla být ve škole. Matka spoléhá na to, že dětská lékařka absenci vždy omluví. Spolupráce s rodinou pokračuje.

Kazuistika č. 2

Rodina na OSPOD vedena od dubna roku 2013 z důvodu úpravy výchovy a výživy¹⁰. Problém záškoláctví byl v rodině řešen u třináctiletého Borise.

Základní informace o rodině:

Matka - věk: 31 let, vzdělání: vyučená, zaměstnání: na rodičovské dovolené, rodinný stav: svobodná

Otec - věk: 34 let, vzdělání: vyučený, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: svobodný, nežije ve společné domácnosti

Sourozenci: Tomáš (6let), Sandra (2 roky)

Bytová situace: matka s mladšími sourozenci Borise žije střídavě v pronajatých bytech, které se nachází většinou ve vyloučené lokalitě a v domácnosti své matky. Boris žije u své babičky (matčina matka), kde má svůj pokoj. Z důvodu ztráty bydlení matka na svou žádost umístila na krátkou dobu Tomáše a Sandru do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Sociální pracovník OSPOD zařídil matce ubytování v azylovém domě, to matka odmítla a nastěhovala se s dětmi do domácnosti její matky. Bydlení matky je nestabilní, během několika měsíců se čtyřikrát stěhovala.

Výchova a péče o dítě v rodině: péči o Borise zajišťuje téměř od narození jeho babička, výchova babičky je nedůsledná, ale oproti svým mladším sourozencům vyrůstá ve stabilním prostředí, otec o syna zájem neprojevuje, matka je se synem v kontaktu, péči a výchovu o Borise však ponechává na své matce, o školní prospěch a docházku se moc nezajímá.

Ekonomické zajištění rodiny: matka má příjem z dávek státní sociální podpory a dávek pomoci v hmotné nouzi, otec na výživu dětí přispívá nepravidelně.

¹⁰ Úprava výchovy a výživy vycházela v minulosti z § 50 zákona o rodině. Jedná se o úpravu poměrů péče o dítě, pokud rodiče nežijí ve společné domácnosti a péče o dítě je zajišťována jen jedním rodičem. Pokud rodiče nejsou schopni ohledně úpravy poměrů uzavřít dohodu, rozhoduje v této záležitosti soud na návrh jednoho z rodičů. Od ledna tohoto roku, kdy se zákon o rodině stal součástí občanského zákoníku, se namísto slova výchova používá slovo péče a při úpravách poměrů nesezdaných rodičů se vychází z § 908 občanského zákoníku.

Scholarita: předškolní zařízení nenavštěvoval, měl odklad školní docházky, nyní je žákem šesté třídy na základní škole praktické

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: klidný, tichý, pečlivý,

Chování: bezproblémové, k dospělým i ke spolužákům se chová hezky, autoritu respektuje

Prospěch: velmi slabý, není klasifikován ze čtyř předmětů

Zájmová činnost: žádná

Docházka: do školy chodí pravidelně pozdě, za tři měsíce má celkem 149 zameškaných hodin z toho 49 neomluvených, byla mu udělena důtka ředitele za neomluvené hodiny.

Spolupráce rodiny a školy: se školou nikdo nespolupracuje, nikdo se nedostavuje na třídní schůzky, o prospěch se rovněž nikdo nezajímá, nedaří se doručovat korespondenci.

Záškoláctví a průběh řešení: prosinec 2013 – škola zasílá Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly návrh na projednání záškoláctví, pro nespolupráci matky byl osloven OSPOD. Boris má 49 neomluvených hodin. Matka k záškoláctví uvedla, že Boris je často nemocný. Pozdní příchody do školy odůvodnila tím, že je problém Borise ráno vzbudit, nechce vůbec vstávat, do školy navíc musí dojíždět, proto chodí pozdě. Matce byla ve správním řízení uložena pokuta.

Současná situace: matka se odstěhovala z domácnosti své matky společně se svými dětmi, Boris stále vyrůstá u babičky, jeho absence ve škole dále narůstají, během dvou měsíců se počet neomluvených hodin zdvojnásobil. Poté co se dopustil útěku a hledala ho policie, přešel Boris do péče kurátora pro mládež. Spolupráce s rodinou nadále pokračuje.

Kazuistika č. 3

Rodina je vedena na OSPOD od srpna roku 2012 z důvodu oznámení o projednání návrhu záškoláctví na Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly. Záškoláctví bylo v tomto případě řešeno u třináctiletého chlapce jménem Cyril.

Základní informace o rodině:

Matka - věk: 34 let, vzdělání: vyučená, zaměstnání: v evidenci ÚP, rodinný stav: vdaná.

Otec - věk: 48 let, vzdělání: vysokoškolské, zaměstnání: IT technik, rodinný stav: ženatý.

Sourozenci: Jana (11 let).

Bytová situace: rodina žije v družstevním bytě, který se nachází na jednom z ústeckých sídlišť. Vybavení domácnosti je dostatečné, ale domácnost není udržovaná v pořádku a čistotě. Cyril má v domácnosti vlastní pokoj, který sdílí se svou mladší sestrou.

Výchova a péče o dítě v rodině: matka má drogovou minulost, docházela do psychiatrické ambulance, užívala antidepresiva, na kterých vznikla závislost, proto je matka přestala užívat, otec problémy rodiny neřeší, o nic se nezajímá, je laxní. Rodiče shodně uvádí, že jejich vzájemná komunikace je na velmi špatné úrovni, opakovaně se chtějí rozvádět a pak se usmiřují. Matka svým dětem říká o všech problémech, které rodina má. Svým dětem se svěřuje i s tím, jakého má v současné době přítele. Její vztah k dětem je spíše kamarádský, výchova je benevolentní, bez nastavených hranic a pravidel. S mladší sestrou Cyrila jsou výchovné problémy jak ve škole, tak doma, kdy např. kouří doma z okna.

Ekonomické zajištění rodiny: rodina žije převážně z platu otce, který hradí náklady spojené s bydlením a zajišťuje nákup potravin do domácnosti, matce dětí žádnou finanční hotovost nedává. Matka opakovaně uvedla, že si přivydělává brigádně jako servírka v baru nedaleko místa bydliště. Rodina je zadlužena, většina vybavení domácnosti je polepena exekučními štítky.

Scholarita: předškolní zařízení navštěvoval jeden rok před zahájením povinné školní docházky, nyní je žákem sedmé třídy ZŠ

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: aktivní, milý, kamarádský

Chování: nemá žádné kázeňské problémy, v kolektivu je oblíbený, autoritu respektuje, vystupuje slušně

Prospěch: průměrný; ve škole už hodně chyběl minulý školní rok, ale do určité doby probírané učivo znal a uměl ho aplikovat na příkladech; tento školní rok již učivo nezvládá, což je způsobeno jeho velkou absencí ve škole

Zájmová činnost: žádná

Docházka: je sporadická, spolužáky je vidán venku v době nepřítomnosti ve škole, matka absenci omlouvá a trvá na tom, že je Cyril nemocný. Velmi pravděpodobně se škole vyhýbá, protože má velké nedostatky v učivu. Za dva měsíce má 119 zameškaných hodin, z toho 11 neomluvených.

Spolupráce rodiny a školy: matce je těžké se dovolat, když se to podaří, tak uvádí, že je Cyril nemocný. Matka ve škole uvedla, že bude syna přehlašovat na jinou školu.

Záškoláctví a průběh řešení: na žádost sociální pracovnice OSPOD poskytla škola přehled o absencích Cyrila ve škole, ze kterého vyplynulo, že do školy chodil pouze v září a v říjnu, i tak měl velké absence. Od konce října nechodí do školy vůbec, matka stále tvrdí, že je Cyril nemocný. Jelikož matka absenci syna dostatečně neobjasnila, tak absence od října do začátku prosince byla vyhodnocena jako neomluvená a Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly zaslala škola návrh na projednání záškoláctví. Rodiče se k projednání záškoláctví dostavili, proto není OSPOD znám počet neomluvené absence. Rodiče při jednání na OSPOD uvedli, že spolu nekomunikují, nedohodli se tudíž na tom, kdo syna ve škole omluví. Matka hovořila o tom, že se synem půjde do SVP, protože utekl z domova, nechal doma vzkaz, že už to doma nesnese. Dále uvedla, že by chtěla syna přehlásit na jinou školu. Sociální pracovnice zjistila, že matka však žádnou jinou školu neoslovila. Sám Cyril při pohovoru se sociální pracovníci uvedl, že ve škole nebyl měsíc a půl. Do školy nechodil, protože má pocit, že tam nemá moc kamarádů, ve škole se necítí dobře. Vadí mu, že jeho mladší sestra má ve škole problémy a všichni se ho ptají na jeho názor. Chtěl by chodit do jiné školy, ale než k tomu dojde, tak se do školy vrátí. Když nechodil do školy, tak se poflakoval. Každému z rodičů byla ve správním řízení uložena pokuta.

Současná situace: nad výchovou dětí v rodině byl stanoven soudní dohled, Cyril už do školy chodí, v pololetí měl na vysvědčení dvě nedostatečné, ale žádnou neodůvodněnou absenci. Ke změně školy nakonec nedošlo. Spolupráce s rodinou pokračuje.

Kazuistika č. 4

Rodina je v evidenci OSPOD od roku 2005 z důvodu úpravy výchovy a výživy. Během práce s rodinou v následujících letech se postupně objevovaly případy záškoláctví u všech dětí školou povinných. V této kazuistice je uvedeno záškoláctví patnáctileté Daniely, která má v současné době nejvíce zameškaných neomluvených hodin.

Základní informace o rodině:

Matka - věk: 34 let, vzdělání: základní, zaměstnání: rodičovská dovolená, rodinný stav: svobodná

Otec - věk: 35 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: David (18 let), Hana (13 let), Josef (11 let), Lukáš (10 let), Lucie (9 let) –
polorodí sourozenci: Petra (6 let), Milan (4 roky), Marek (2 roky)

Bytová situace: děti žijí se svou matkou v pronajatém bytě o velikosti 1 + 1, který se nachází ve vyloučené lokalitě. Matka s dětmi se již několikrát stěhovala, jednou byla ukončena nájemní smlouva pro dluhy a ničení domácnosti. Domácnost je nedostatečně vybavená, děti mají minimum oblečení, počet lůžek je nedostatečný, často v domácnosti nejsou potraviny. Domácnost je špinavá, neuklizená, v nepořádku.

Výchova a péče o dítě v rodině: matka vychovává sama celkem 9 dětí, otec nežije ve společné domácnosti, se svými dětmi se vídá sporadicky. Matka výchovu dětí nezvládá, neplní řádně rodičovské povinnosti, na OSPOD bylo ohlášeno, že děti ponechává samotné doma, děti žijí v hygienicky nevyhovujících podmínkách, chodí špinavé. S péčí o nejmladší děti často vypomáhá Daniela, která je pravděpodobně hlídá v době, kdy by měla být ve škole. U matky je podezření na zneužívání návykových látek, chodí hrát automaty.

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny je tvořen dávkami státní sociální podpory a dávkami pomoci v hmotné nouzi, soudem stanovené výživné otec nehradí.

Scholarita: předškolní zařízení nenavštěvovala, nyní je žákyní osmé třídy na ZŠ, povinnou školní docházku plní devátým rokem, protože opakovala čtvrtou třídu.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: klidná, tichá, spíše pasivní, ale ochotná

Chování: bez výrazných kázeňských přestupků

Prospěch: nedostatečný, domácí příprava je slabá, za první čtvrtletí je z 3 předmětů neklasifikovaná, z dalších šesti hrozí nedostatečná, na výuku nenosí řádně pomůcky.

Docházka: za tři měsíce má celkem 160 zameškaných hodin, z toho 41 neomluvených. Za neomluvené hodiny jí byla udělena ředitelská důtka. Neomluvená absence vznikla pozdním dokládáním omluvenek matkou.

Zájmová činnost: žádná

Spolupráce rodiny a školy: při pohovoru s matkou bylo domluveno, že bude do školy chodit každý pátek, přišla pouze dvakrát. Od té doby nekomunikuje, nemá zájem na řešení situace. Matce byl vysvětlen postup při omlouvání dcery. Na třídní schůzky se nedostavuje.

Záškoláctví a průběh řešení: leden 2014 – škola zaslala Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly návrh na projednání záškoláctví. Pro nespolupráci matky byl požádán OSPOD o sdělení poměrů a vyjádření matky k záškoláctví. Matka při jednání uvedla, že všechny děti jsou často nemocné. Jednu dobu došlo k ponížení sociálních dávek a rozbila se jí pračka, nechtěla posílat děti do školy špinavé a bez svačín. Styděla by se za to. Matka popřela, že by Daniela zůstávala doma a hlídala v době školy nejmladší sourozence. Matce byla ve správním řízení uložena pokuta.

Současná situace: OSPOD vede nad rodinou dohled, docházka Daniely do školy se zlepšila. I přes to však bývá občas zastížena v dopoledních hodinách doma, když hlídá mladší sourozence a uvádí, že matka si šla něco vyřídit na úřad.

Kazuistika č. 5

Rodina je vedena kurátory pro mládež od roku 2010 z důvodu oznámení policie o tom, že se měl Emil (17 let) dopustit krádeže. Během spolupráce s rodinou bylo řešeno i opakované záškoláctví.

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 44 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: rozvedená

Otec – věk: 52 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: rozvedený

Bytová situace: Emil žije se svou matkou na ubytovně nacházející se v jedné městské části. Domácnost o velikosti garsoniéry je vybavená základním bytovým zařízením. Domácnost je udržovaná v přijatelném pořádku a čistotě.

Výchova a péče o dítě: rodiče se rozvedli před deseti lety, od té doby žije Emil s matkou, otec o syna zájem neprojevuje. Výchova matky je nedůsledná, během práce s rodinou vzniklo podezření na alkoholismus. Sama matka později přiznala, že výchovu svého syna nezvládá a podala si návrh na nařízení ústavní výchovy

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny je tvořen dávkami státní sociální podpory a dávkami pomoci v hmotné nouzi

Scholarita: předškolní zařízení navštěvoval od 4 let, do páté třídy chodil na běžnou ZŠ. V šesté třídě byl na čtyřměsíčním diagnostickém pobytu na ZŠ praktické, pak už tam zůstal. Po ukončení povinné školní docházky nastoupil na střední školu, ale studia zanechal.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: aktivní, průbojný, tvrdohlavý

Chování: v osmé třídě se pral se spolužáky, vyrušoval při vyučování, měl sníženou známku z chování v prvním pololetí. Ve druhém pololetí bylo jeho chování hodnoceno kladněji, došlo ke zlepšení. V deváté třídě se však problémy v chování objevily znovu – nekázeň, neposlušnost, drzost, hádavý, odmlouvavý, agresivní.

Prospěch: zpočátku osmé třídy prospěch velmi dobrý, postupně dochází ke zhoršení kvůli vysoké absenci, přestal zvládat učivo. Domácí příprava je hodnocena jako velmi slabá, domácí úkoly nenosí, stejně tak pomůcky na vyučování.

Docházka: během osmé třídy dosáhnul velké absence, ke konci školního roku měl 670 zameškaných hodin, z toho 264 neomluvených. V deváté třídě měl za školní rok 420 zameškaných hodin, z toho 311 hodin neomluvených. Docházka Emila se zlepšila pouze po dobu, kdy byl umístěn v zařízení pro vyžadující okamžitou pomoc.

Zájmová činnost: organizovaná zájmová činnost žádná. Zajímá se o hudbu a vaření.

Spolupráce rodiny a školy: zpočátku osmé třídy spolupracovala matka se školou dobře, postupně však spolupráce ustala. V deváté třídě matka opět začala se školou spolupracovat, uváděla, že synovi domlouvá, ale on jí neposlouchá, kouří marihuanu, stýká se s nevhodnou partou. Postupně matka rezignovala s tím, že výchovu syna nezvládá.

Záškoláctví a průběh řešení: během školního roku, kdy Emil chodil do osmé třídy, škola celkem čtyřikrát poslala návrh na projednání záškoláctví Magistrátu města Ústí nad Labem,

odboru kontroly. Za celý školní rok měl Emil celkem 670 zameškaných hodin z toho 264 neomluvených. Nad výchovou Emila byl stanoven soudní dohled. Kurátorka se opakovaně snažila o zapojení chlapce do programu Probační a mediační služby, ale chlapec tam s matkou nikdy nedošel. Sám Emil slíbil, že si pořídí notýsek na zapisování školní docházky a začne chodit do školy. Nakonec to ale nesplnil. Z důvodu vysokého počtu zameškaných hodin byl na policii podán podnět na ohrožování mravní výchovy mládeže. Matka byla odsouzena. Šest měsíců byla ve výkonu trestu odnětí svobody, v době, kdy Emil chodil do deváté třídy. Emil byl umístěn v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ze zařízení opakovaně krátkodobě utíkal, ale došlo ke zlepšení školní docházky. Poté, co se matka vrátila z vězení a Emil se vrátil do její péče, došlo během tří měsíců k velkému nárůstu absence ve škole, kdy ke konci deváté třídy měl 420 zameškaných hodin, z toho 311 neomluvených.

Současná situace: Emil žije se svou matkou, povinnou školní docházku má splněnou. Chvilí studoval na střední škole, ale studia zanechal a nyní je veden v evidenci ÚP. Současně se záškoláctvím se dopustil trestné činnosti. Jednalo se loupež a o neoprávněné užívání cizí věci. Okresním soudem mu byla uložena společensky prospěšná činnost a napomenutí s výstrahou. Spolupráce s rodinou nadále pokračuje z důvodu trestné činnosti.

Kazuistika č. 6

Rodina je v evidenci kurátorů pro mládež od roku 2012 z důvodu postoupení spisové dokumentace rodiny z jiného města. Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly škola zaslala návrh na projednání záškoláctví. Záškoláctví je v rodině řešeno jak u desetiletého Filipa, tak u jeho staršího sourozence Gabriela (14 let).

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 43 let, vzdělání: základní, zaměstnání: rodičovská dovolená, rodinný stav: rozvedená

Otec – věk: 39 let, vzdělání: základní, zaměstnání: výkon trestu odnětí svobody, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: Karel (7let), Nela (3 roky), Olga (2 roky)

Bytová situace: rodina žije v pronajatém bytě o velikosti 3 + 1, nacházející se ve vyloučené lokalitě. Bydlení je stabilní, rodina se často nestěhuje. Vybavení domácnosti je dostatečné, děti mají vlastní pokoj. Čistota a pořádek v domácnosti jsou na nižší úrovni.

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny je tvořen dávkami státní sociální podpory a dávkami pomoci v hmotné nouzi.

Výchova a péče o dítě: matka zajišťuje dostatečně základní potřeby dětí, k dětem má pozitivní vztah, nedostatečné je dohlížení na plnění povinné školní docházky. Pokud děti zlobí, tak křičí.

Scholarita: do předškolního zařízení chlapci nedocházeli. Filip je žákem druhé třídy ZŠ. Povinnou školní docházku plní třetím rokem, první třídu opakoval. Gabriel je žákem šesté třídy ZŠ, povinnou školní docházku plní osmým rokem, opakoval první a pátou třídu. Oba chlapci třikrát měnili školu. Gabriel byl v průběhu páté třídy po dobu tří měsíců na diagnostickém pobytu v ZŠ praktické.

Školní hodnocení Filipa:

Povaha: introvert s rysy flegmatika, opatrný při navazování kontaktů

Chování: školní pravidla dodržuje, nemá kázeňské problémy, k dospělým se chová slušně, hůře navazuje vztahy s vrstevníky

Prospěch: neprospívá v českém jazyce, má obtíže se čtením i psaním, nové informace neumí prakticky použít. Neznalost je způsobena nedostatečnou a zanedbanou domácí přípravou již od první třídy. Vyniká v tělocviku, výtvarné výchově a pracovních činnostech. Je manuálně zručný.

Docházka: velká absence v první třídě, kdy zameškal 146 hodin z toho 80 neomluvených. Časté jsou jednodenní a dvoudenní absence. Při dlouhodobější nepřítomnosti je problém s včasným dokládáním omluvenek. I přes to, že při výchovné komisi bylo domluveno, že absenci bude omlouvat jen lékař, nedošlo k velkému zlepšení. Ve druhé třídě nemá neomluvené absence, ale počet zameškaných hodin je vysoký – 121 hodin. Časté jsou stále jednodenní absence, většinou chybí v pondělí nebo v pátek. Přetrvává problém s dokládáním omluvenek.

Zájmová činnost: v první třídě žádná, ve druhé třídě hrál chvíli florbal.

Spolupráce rodiny a školy: matka se školou dlouhodobě nespolupracuje, na třídní schůzky nechodí, nedostavila se na případovou konferenci. Komunikuje pouze přes notýsek, kdy na pozvání do školy reaguje tím, proč nemůže přijít.

Záškoláctví a průběh řešení: v první třídě škola opakovaně posílala návrh na projednání záškoláctví Magistrátu města Ústí nad Labem. Kurátorka s matkou opakovaně o záškoláctví hovořila. Matka byla poučena o možných důsledcích. Byla nabídnuta pomoc neziskové organizace a zapojení syna do programů a volnočasových aktivit dobrovolnického centra. Nabízená pomoc se minula účinkem pro nespolupráci matky s organizacemi. Matka k záškoláctví uvedla, že nevěděla o zameškaných hodinách, protože se nepodívala do zadní části žákovské knížky. Syn prý do školy kolikrát odešel a pak se vrátil domů s brekem. Nechce sám dojíždět do školy. Škola přidělila Filipovi asistenta, byl zařazen na doučování, bylo doporučeno vyšetření v PPP. Kurátorka svolala případovou konferenci, na kterou se matka nedostavila. V srpnu 2013 byla matka Magistrátem města Ústí nad Labem napomenuta za neplnění rodičovských povinností.

Školní hodnocení Gabriela:

Povaha: tichý, klidný, nenápadný, nemá kamarády.

Chování: slušný k dospělým, pravidla respektuje, kázeňské problémy nemá, ohleduplný k ostatním.

Prospěch: v páté třídě – průměrný prospěch, neumí pracovat samostatně, nezvládá učivo, podezření na dyslexii a dysortografii. Slabé výsledky jsou důsledkem časté absence a chybějící domácí přípravy. V šesté třídě – z důvodu časté absence neklasifikován z mnoha předmětů, má velké problémy v českém jazyce.

Docházka: během páté třídy zameškal 192 hodin, z toho bylo 140 neomluvených. Absence byla často dlouhodobá – od jednoho až po tři týdny. Ve škole nebyl nikdy více než 2 – 3 dny. Někdy měl omluvenku od lékaře, ale převážně ho omlouvá matka, která ignoruje požadavek školy na omluvenky pouze od lékaře. Absenci matka omlouvá se značným zpožděním. Od začátku šesté třídy má nyní zameškáno 227 hodin z toho 50 neomluvených.

Záškoláctví a průběh řešení: během docházky do pátého ročníku škola opakovaně posílala návrh na projednání záškoláctví Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly. Matce byla ve správním řízení uložena pokuta. Záškoláctví s matkou a Gabrielem projednávala opakovaně kurátorka. Matka při jednání s kurátorkou uvedla, že neomluvené hodiny vznikly,

protože syna včas neomlouvala. Ve škole se mu nelíbilo, tak ho nechala doma. Navíc po nástupu otce do výkonu trestu odnětí svobody zůstala na výchovu pěti dětí sama. Poté, co Gabriel změnil školu, tak se do školy těší. Gabriel při pohovoru přiznal, že se mu někdy do školy nechtělo, proto na matku zkoušel, že je mu špatně. Nechtěl do školy chodit, neměl tam kamarády. V nové škole se mu ale líbí. Ze zprávy školy, kde byl Gabriel na diagnostickém pobytu, vyplynulo, že do školy nechtěl chodit, protože ho učitelé nutili k vyššímu tempu, spolužáci se mu pak posmívali, proto přestal chodit do školy. Gabriel byl jednou vyšetřený v SPC, na další vyšetření se matka nedostavila. Škola doporučila rovněž vyšetření v PPP a vyšetření u psychologa. Matka nic z toho nezajistila. Kurátorka svolala případovou konferenci, na kterou se matka nedostavila. V srpnu 2013 byla matka Magistrátem města Ústí nad Labem napomenuta za neplnění rodičovských povinností.

Současná situace: absence obou chlapců ve škole je stále vysoká. Z důvodu ohrožování mravní výchovy mládeže bylo na matku podáno trestní oznámení. Kurátorka požádala o spolupráci Úřad městského obvodu, oddělení sociálních věcí, který matce pomohl s vyřízením jednorázové sociální dávky, aby chlapci mohli jet na školu v přírodě. Kurátorka vypracovala individuální plán ochrany dítěte. Jako hlavní cíl je stanoven bezproblémový průběh školní docházky. Matka přislíbila větší dohlížení na školní docházku, spolupráci se školou a kurátorkou. Chlapcům byla opět nabídnuta možnost trávení volného času v dobrovolnickém centru.

Kazuistika č. 7

Rodina je vedena OSPOD od roku 2006 z důvodu úpravy výchovy a výživy. V pozdější době však rodiče své soužití obnovili. V současné době stále žijí rodiče spolu a vychovávají své tři děti. Záškoláctví bylo řešeno u Hany (14 let).

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 32 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: svobodná

Otec – věk: 39 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: Adam (11let), Josef (6 let)

Bytová situace: Hana žije se svými rodiči a sourozenci na ubytovně, která se nachází v lokalitě ohrožené sociálním vyloučením. Domácnost je o velikosti garsoniéry se sociálním

zařizováním. Vybavení domácnosti je základní, skromné. Domácnost je neudržovaná, většinou shledávána v nepořádku a nečistotě.

Výchova a péče o dítě v rodině: v rodině nejsou nastavena žádná pravidla, výchova je zcela volná. Hana si může dělat, co se jí zachce. Rodiče opakovaně hlásili na policii, že svou dceru pohřešují, přičemž byla buď u prarodičů, nebo u kamarádky. Otec nemá snahu o řešení jakýchkoliv problémů. Matka snahu občas projevuje, ale na výchovu Hany již nestačí. Rodiče jsou schopni zabezpečit základní potřeby Hany.

Ekonomické zajištění rodiny: převážným příjmem rodiny jsou dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi, otec občas chodí někam na brigádu.

Scholarita: mateřskou školu nenavštěvovala, zaškolená byla v sedmi letech, nyní je žákyní osmé třídy základní školy

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: neklidná, vznětlivá, nevyrovnaná.

Chování: nerespektuje učitele, je drzá, svačí v hodinách, často usíná, agresivní, často útočí na spolužáky, vyhrožuje fyzickým násilím. Za svačení v hodině dostala ředitelskou důtku.

Prospěch: v předchozích ročnících patřila k nejlepším žákyním, sama chtěla mít dobré známky, v osmém ročníku se téměř neučí, domácí příprava není žádná, z několika předmětů nemůže být s ohledem na velkou absenci klasifikována, ze tří předmětů hrozí nedostatečná

Zájmová činnost: žádná.

Docházka: absence ve škole je velmi častá, na odpolední vyučování obvykle nechodí, v sedmé třídě zameškala ve škole celkem 264 hodin z toho 72 neomluvených, do osmého ročníku v září nenastoupila zpočátku vůbec, za první pololetí osmé třídy zameškala ve škole 297 hodin, z toho 61 neomluvených. V době absencí byla Hana několikrát viděna venku.

Spolupráce rodiny a školy: rodiče se školou téměř nespolupracují, matka občas zájem o školu projeví, párkrát se zúčastnila i výchovné komise, doporučení školy však nerespektuje, na třídní schůzky rodiče nechodí.

Záškoláctví a průběh řešení: do konce šesté třídy navštěvovala školu pravidelně. Od začátku sedmé třídy postupně dochází k čím dál větším absencím. Škola se zpočátku snažila řešit narůstající absence Hany výchovným pohovorem s rodiči. Na ten se však rodiče

opakovaně nedostavili. Ke konci pololetí sedmé třídy se matka zúčastnila výchovné komise, při které bylo domluveno doprovázení Hany do školy, dohlížení na účast při odpoledním vyučování a s ohledem na zhoršené chování Hany bylo doporučeno vyšetření v PPP a návštěva SVP. Matka přislíbila zlepšení školní docházky a objednání do PPP a SVP. Po jednom měsíci se výchovná komise opakovala, nyní již bez účasti rodičů. Z důvodu stále se zhoršujícího chování Hany škola navrhovala vyšetření u klinického psychologa nebo dětského psychiatra. V mezidobí však matka zajistila vyšetření Hany v PPP a docházku do SVP, kam Hana docházela jednou měsíčně. Během řešení záškoláctví byla opakovaně projednávána tato situace se sociální pracovnící OSPOD. V době, kdy Hana navštěvovala sedmou třídu, matka tvrdila, že je dcera často nemocná a popírala to, že by mohla být viděna venku během nemoci. Jako důvod absencí v osmé třídě sama Hana uváděla to, že do školy nechodila kvůli svému chlapci. Matka tvrdila, že nevěděla, že do školy Hana nechodí. Věděla ale o tom, že se Hana stýká s partou vrstevníků, kteří užívají návykové látky. O pár měsíců později Hana přiznává experimentování s marihuanou. Po několika schůzkách, přestala Hana docházet do SVP. Ze spisové dokumentace nebylo možné zjistit, s jakým výsledkem bylo řešeno záškoláctví odborem kontroly.

Současná situace: matka podala k soudu návrh na nařízení ústavní výchovy, neboť výchovu své dcery nezvládá. Byla obnovena spolupráce se SVP a je domlouván internátní pobyt. Sama Hana se ho zúčastnit nechce. Ke spolupráci s rodinou byl přizván rovněž kurátor pro mládež. Hana do školy stále chodí jen velmi málo, je podezření na zneužívání návykových látek. Pokud nedojde ke zlepšení situace, bude návrh matky na nařízení ústavní výchovy podpořen.

Kazuistika č. 8

Rodina je v evidenci kurátorů pro mládež od roku 2013 pro velkou neomluvenou absenci dívky Ilony (16 let) ve škole.

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 36 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: svobodná

Otec – věk: 37 let, vzdělání: základní, zaměstnání: ve výkonu trestu odnětí svobody, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: Robin (10 let)

Bytová situace: Ilona žije se svou matkou a mladším sourozencem v pronajatém bytě o velikosti 2+1, který se nachází v obci nedaleko města Ústí nad Labem. Ve společné domácnosti dále žije matčina matka. Ilona má v domácnosti vlastní pokoj, který sdílí se svým mladším bratrem. Vybavení domácnosti je přiměřené. Domácnost bývá udržována celkem v přijatelném pořádku a čistotě.

Výchova a péče o dítě v rodině: o Ilonu pečuje pouze matka, protože otec je opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody. V rodině nejsou nastavena žádná pravidla, výchova je volná. Matka není pro Ilonu autoritou, vůbec jí nerespektuje, neposlouchá, jelikož je matka nedůsledná. Matka se léčí z drogové závislosti na heroinu, dochází na metadonovou jednotku.

Ekonomické zajištění rodiny: matka má příjem pouze z dávek státní sociální podpory a dávek pomoci v hmotné nouzi.

Scholarita: Ilona nenavštěvovala mateřskou školu, zaškolena byla v sedmi letech. Byla vyšetřena v PPP, byla jí diagnostikována dyslexie. V současné době je žákyní osmé třídy základní školy, povinnou školní docházku plní devátým rokem, protože opakovala čtvrtou třídu.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: pasivní, flegmatická, klidná, nesevdomitá, nespolehlivá

Chování: bezproblémové, dobře vychází s vrstevníky i s učiteli. Dostala ředitelskou důtku za neomluvené hodiny.

Prospěch: podprůměrný, nehodnocena z několika předmětů, ze dvou předmětů hrozí nedostatečná známka.

Zájmová činnost: žádná.

Docházka: Ilona zameškala mnoho hodin již v šesté třídě. Jednalo se o celkem 191 hodin, přičemž neomluvených z tohoto počtu bylo 103 hodin. V sedmé třídě se začaly objevovat velmi časté krátkodobé absence, většinou jednodenní. Velký problém je s včasným omlouváním. Za školní rok se celkový počet zameškaných hodin vyšplhal na 584 hodin. Z tohoto počtu nebylo 150 hodin omluveno.

Spolupráce rodiny a školy: zpočátku matka spolupracovala se školou dobře, projevovала zájem o řešení situace, slibovala nápravu. Později přestala matka se školou spolupracovat, na výzvy se nedostavuje.

Záškoláctví a průběh řešení: o vysoké absenci Ilony v šesté třídě se kurátorka dozvěděla až z vysvědčení. Sama musela zjišťovat na odboru kontroly, zda a s jakým výsledkem bylo na jejich oddělení záškoláctví Ilony řešeno. Zjistila, že matce byla ve správním řízení uložena pokuta. V sedmé třídě škola zasílala odboru kontroly opakovaně návrh na projednání záškoláctví. Počet zameškaných i neomluvených hodin je velmi vysoký a matka přestala spolupracovat. S Ilonou kurátorka provedla několik výchovných pohovorů, při kterých slíbila, že do školy už chodit bude, projevila lítost. Opakovaně bylo ohledně záškoláctví hovořeno i s matkou, která sdělila, že nevěděla o tom, že Ilona do školy nechodí. Ona vždycky ráno do školy odešla, pak se ale schovala někde v domě, nebo u sousedů. Když pak matka zjistila, že Ilona do školy nechodí, chtěla jí do školy vodit. Problémem bylo to, že Ilona jí utíkala. Při dalším výchovném pohovoru Ilona přiznala experimentování s marihuanou před dvěma lety. Užívání návykových látek v současné době popřela. Matka sdělila, že pro Ilonu jednou dokonce přišel strážník Městské policie. Dále Ilonu jen omlouvala různými důvody, proč do školy jít nemohla. Odbor kontroly uložil matce opakovaně pokutu ve správním řízení. Při nárůstu zameškaných hodin podal na matku trestní oznámení na policii. Matka byla odsouzena za ohrožování mravní výchovy a mládeže na 6 měsíců výkonu trestu odnětí svobody podmíněně s dvouletým odkladem a dohledem.

Současná situace: Ilona přes veškerá opatření do školy stále nechodí. Dle matky se Iloně prostě do školy chodit nechce. Matka se navíc domnívala, že do školy už chodit nemusí, když tam chodí poslední rok. Absenci matka omlouvá, výchovu dcery nezvládá. Ilona žije převážně u svého nezletilého přítele. Matka zvažuje podání návrhu na ústavní výchovu.

Kazuistika č. 9

Rodina je v evidenci kurátorů pro mládež od konce roku 2013 z důvodu záškoláctví u třináctileté Jitky. Záškoláctví bylo v rodině řešeno již dříve u dnes již zletilého bratra Jitky.

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 50 let, vzdělání: základní, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: vdaná.

Otec – věk: 51 let, vzdělání: vyučený, zaměstnání: evidence ÚP, rodinný stav: ženatý.

Bytová situace: Jitka žije se svými rodiči v pronajatém bytě o velikosti 1 + 1, který se nachází ve vyloučené lokalitě. Domácnost je vybavena základním nábytkem. Domácnost není moc udržovaná v pořádku a čistotě. Bydlení rodiny je stabilní, nedochází k častému stěhování.

Výchova a péče o dítě v rodině: Jitka je nejmladším dítětem rodičů, má dva zletilé sourozence. Rodiče k Jitce velmi citově tíhnou, jednají s ní však jako s malým dítětem. Ve výchově jsou rodiče dost úzkostní. Jitka toho využívá ve svůj prospěch. Převážně matku často citově vydírá.

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny je tvořen pouze dávkami státní sociální podpory a dávkami hmotné nouze.

Scholarita: mateřskou školu Jitka nenavštěvovala, nyní je žákyní sedmé třídy základní školy praktické.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: aktivní, nepořádná, není pečlivá, snaží se na sebe upoutávat pozornost.

Chování: je roztržitá, často zapomíná a ztrácí pomůcky, zadanou práci odbývá. V kolektivu často vyvolává konflikty se spolužáky, vymýšlí si, lže a pomlouvá kamarády. Nepořádnost a povrchní přístup souvisí se špatným vedením a nedůsledností rodičů.

Prospěch: průměrný, dostala dvojku z chování za neomluvené hodiny.

Zájmová činnost: pěvecký kroužek, taneční kroužek.

Docházka: velmi časté absence, za čtyři měsíce zameškala celkem 150 hodin, z toho bylo 138 hodin neomluvených.

Spolupráce rodiny a školy: matka pravidelně chodí na třídní schůzky. Na vyzvání školy se obvykle dostaví, ale problémy neřeší, snaží se svou dceru krýt.

Záškoláctví a průběh řešení: u Jitky bylo záškoláctví řešeno pouze jednou, absence však byla vysoká. Jednalo se o 150 zameškaných hodin, z toho bylo 138 hodin neomluvených. Při projednání absence matka kurátorce pro mládež sdělila, že dcera byla nemocná, k lékaři s dcerou nechodila. Razítko jako omluvenku do žákovské knížky podle matky doktor nedává. Někdy se stalo to, že dcera nechtěla jít do školy a ona jí nemohla donutit k tomu, aby do školy šla. Často se stalo i to, že dcera do školy vyrazila, cestou si zakouřila a pak se vrátila domů.

Při výchovném pohovoru Jitka kurátorce řekla, že do školy nechodila z důvodu nemoci. Několikrát šla v té době s matkou k babičce. Projevila lítost a slíbila, že do školy již bude chodit každý den. S matkou bylo domluveno, že společně s otcem dohlédnou na řádné docházení do školy, pravidelně budou kontrolovat žákovskou knížku, více budou spolupracovat se školou a omluvenky ve škole budou uznávané pouze od lékaře. Oběma rodičům byla odborem kontroly ve správním řízení uložena pokuta ve výši 2 500,-Kč.

Současná situace: docházka Jitky do školy se mnohem zlepšila. Patrná je rovněž změna v jejím přístupu ke spolužákům. Oproti minulosti je více kamarádká, spolužáky už nepomlouvá. Došlo ke zlepšení domácí přípravy. V době vysoké absence nechodila ani do kroužků, nyní již opět dochází do pěveckého sboru, hraje ve školní kapele a navštěvuje taneční kroužek.

Kazuistika č. 10

Rodina je v evidenci OSPOD od roku 2009 z důvodu určení otcovství. Záškoláctví bylo řešeno u jedenáctiletého chlapce Karla. Z důvodu dalších problémů vede OSPOD nad rodinou dohled.

Základní informace o rodině:

Matka – věk: 32 let, vzdělání: základní, zaměstnání: rodičovská dovolená, rodinný stav: rozvedená

Otec – věk: 35 let, vzdělání: vyučený, zaměstnání: VTOS, rodinný stav: svobodný

Sourozenci: Kamil (3 roky)

Bytová situace: Karel žije se svou matkou a mladším sourozencem v pronajatém bytě o velikosti 2 + 1. Dům, ve kterém rodina žije je obydlen sociálně slabými rodinami. Nachází se nedaleko centra města, nejedná se o vyloučenou lokalitu. Domácnost je vybavena standardním bytovým zařízením, udržována je střídavě v pořádku či nepořádku a nečistotě.

Výchova a péče o dítě v rodině: Karel vyrůstá pouze se svou matkou, jejíž výchova je nedůsledná, péči o syna matka zanedbává, výchovné prostředí je nepodnětné. Výchova je velmi volná, bez hranic. Matka výchovu syna nezvládá, Karel svou matku nerespektuje jako

autoritu. Otec nikdy o syna zájem neprojevoval, nikdy ho ani neviděl, otcovství bylo určeno soudní cestou.

Ekonomické zajištění rodiny: příjem rodiny tvoří pouze dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi.

Scholarita: předškolní zařízení nenavštěvoval, do školy nastoupil v šesti letech, nicméně z důvody opakované ztráty bydlení, matka přehlašovala Karla z jedné školy do druhé – během dvou let celkem pětkrát měnil školu. Opakoval první třídu. Z poslední školy matka syna odhlásila koncem roku 2011 a do nové školy ho nepřihlásila. Až po více než dvou měsících kontaktovala sociální pracovníci OSPOD, kdy uváděla, že syna nechtějí přijmout do žádné školy. Situace byla konzultována s Krajským úřadem ústeckého kraje. Karel nastoupil zpět do školy po více než třech měsících. Karel byl vyšetřen v PPP a na základě vyšetření, kdy byla zjištěna lehká mentální retardace, začal navštěvovat první třídu ZŠ speciální. V současné době chodí do třetí třídy.

Školní hodnocení dítěte:

Povaha: živý, aktivní, neposedný.

Chování: bezproblémové, ke spolužákům se chová hezky, autoritu učitele respektuje.

Prospěch: celkem dobrý, dosahoval by lepších výsledků při řádné domácí přípravě a menší absenci ve škole.

Zájmová činnost: žádná.

Docházka: každý týden chybí 2 – 3 dny, matka zameškané hodiny omlouvá bolestmi břicha, střevními potížemi. V době absence matka nechodí pro úkoly.

Spolupráce rodiny a školy: spolupráce matky se školou je hodnocena jako nedostačující, matka nedodrží doporučení školy, nechce využívat ani nabízených služeb – dovoz do školy, svačiny pro dítě, družina. Karel chodí do školy často špinavý.

Záškoláctví a průběh řešení: záškoláctví bylo řešeno ve druhé třídě, kdy Karel zameškal během školního roku 182 hodin, z toho 25 neomluvených. Škola poslala návrh na projednání záškoláctví odboru kontroly, matka se však na projednání nedostavila, proto byl požádán OSPOD o podání zprávy. Matka při projednání záškoláctví sociální pracovníci uvedla, že Karel byl vždy nemocný, neomluvené hodiny vznikly, protože syna včas neomluvila. Matka

tvrdila, že neomluvené hodiny může doložit lékařským potvrzením, což opravdu učinila. Během jednání matka uvedla, že pár dní syna neposlala do školy z důvodu nepříznivé finanční situace a neměla peníze na svačiny. Z důvodu podezření na skryté záškoláctví byla OSPOD uspořádána případová konference za účasti terapeuta školy, výchovné poradkyně, třídní učitelky, pracovnice neziskové organizace. Matce byly nabídnuty služby SPC centra v budově školy, možnost dovážení do školy, možnost zajistit svačiny, možnost doučování, sociálně aktivizační služby neziskové organizace. Závěrem bylo domluveno, že škola bude OSPOD informovat o docházce emailovými zprávami. Odborem kontroly byla matka za projednané záškoláctví napomenuta.

Současná situace: Karel začal docházet do SPC v budově školy, do rodiny dochází pracovnice neziskové organizace v rámci sociálně aktivizačních služeb, matka přiznává, že výchovu svého syna nezvládá a zvažuje objednání do SVP, sociální pracovnice OSPOD zařídila zapojení syna do programu Kompas Dobrovolnického centra. I přes veškerou intervenci se stále přetrvávají krátkodobé absence Karla ve škole, které matka omlouvá nemocí.

10. 1 Celkové shrnutí kazuistik

V případě záškoláctví je důležité jaký mají rodiče vztah ke vzdělání a jakou hodnotu má vzdělání pro rodiče záškoláků. Z uvedených kazuistik vyplývá, že převážná část rodičů má dokončené pouze základní vzdělání. V některých rodinách se jedná o oba rodiče. Pouze ve třech rodinách měl jeden z rodičů dokončené vzdělání vyučením na střední škole, v jedné rodině byli vyučeni oba rodiče. V jednom případě měl otec dokončené vysokoškolské vzdělání. Se vzděláním úzce souvisí i problematika uplatnění na trhu práce. Příjem rodiny ze zaměstnání ovlivňuje socioekonomický status rodiny. Ústecký region se již dlouhodobě řadí k regionům s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Tuto skutečnost potvrzují skutečnosti zjištěné v kazuistikách rodin. Pevážná část rodičů je dlouhodobě nezaměstnaných. V pěti rodinách je matka v současné době s mladším sourozencem na rodičovské dovolené. Ve třech rodinách je otec dětí ve výkonu trestu odnětí svobody. S nezaměstnaností rodičů souvisí ekonomické zajištění rodiny. Příjmem všech zkoumaných rodin jsou dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi. V jednom případě byl otec zaměstnaný, nicméně rodina je velmi zadlužena a na jeho plat je uvalena exekuce (kazuistika č. 3).

Z hlediska zdárného vývoje dítěte je jedním z důležitých faktorů stabilita. Nejen stabilita rodiny, ale také stabilita bydlení. Pouze jedna z uvedených rodin žije v družstevním bytě, dvě rodiny žijí na ubytovně, šest rodin žije v pronajatém bytě a v jednom případě žije dítě v domácnosti prarodiče. U sociálně slabých rodin dochází velmi často ke stěhování. Z uvedených kazuistik je zřejmé, že polovina většina domácností bývá při sociálních šetřeních shledávána ve větším či menším nepořádku a nečistotě. Některé z dětí žijí v nevyhovujících bytových a hygienických podmínkách (kazuistika č. 1, 4). Celkem čtyři rodiny z deseti žijí ve vyloučené lokalitě. Velmi často nemají děti v domácnosti vlastní pokoj ani vlastní prostor či kout, protože ve společné domácnosti žijí ostatní příbuzní rodiny nebo se jedná o rodiny s více dětmi.

V oblasti výchovy a péče o dítě uvedené kazuistiky vypovídají o tom, že většina dětí žije pouze s jedním z rodičů. V rodinách, kde žijí oba rodiče je převážně více aktivní v řešení problémů matka. Lze konstatovat, že převážně je výchova dětí v rodině velmi volná, bez nastavených pravidel a výchova nedůsledná. Velmi častá je i výchova zanedbávající.

Nástup do školy by pro děti byl snadnější, pokud by docházely do předškolního zařízení. Zde by se děti mohly postupně seznamovat s pravidly a režimem, který většinou doma nemají v důsledku volné výchovy. Z kazuistik je patrné, že předškolní zařízení navštěvovaly pouze dvě z deseti dětí.

Velmi často bývá uváděno, že záškoláctví je problematikou objevující se spíše na druhém stupni základních škol, což může potvrzovat to, že většina dětí v kazuistikách jsou žáci druhého stupně základních škol a základních škol praktických. V kazuistikách jsou však zahrnuty i děti z prvního stupně základních škol. V jednom případě se jedná o žáka na prvním stupni, který navštěvuje základní školu speciální. V důsledku velké absence velká část dětí opakovala školní ročník.

Kazuistiky se zaměřují i na školní hodnocení dětí. Předpokládá se, že záškoláctví obvykle souvisí s dalším problémovým a asociálním chováním nebo nekázní. Překvapujícím zjištěním proto bylo, že většina žáků, ať už na prvním nebo druhém stupni, jsou svými učiteli hodnoceny kladně. Stejně tak chování záškoláků je ve školním prostředí spíše bezproblémové. Děti uvedené v kazuistikách, které byly hodnoceny jako neukázněné, drzé, neposlušné a agresivní, byly většinou ovlivněné partou vrstevníků asociálně zaměřených, experimentujících s drogami.

Ze zprávy školy: „ ze závadového jednání, je znám jeho kladný vztah k inhalaci produktů vzniklých spalováním tabákových výrobků.“ (kazuistika č. 6).

Školní prospěch záškoláků bývá často podprůměrný, což bývá způsobeno dlouhodobými absencemi a nedostačující domácí přípravou. Záškoláci zkrátka nestíhají dohnat zameškané učivo. Co se týče samotných absencí žáků ve škole, jedná se ponejvíce o časté krátkodobé absence, obvykle jednodenních či dvoudenních během jednoho týdne. V případě záškoláctví rodiče velmi často nespolupracují se školou, nechodí pro úkoly v době nepřítomnosti dítěte ve škole. Pokud rodiče se školou spolupracují, tak slíbí změnu, ale často zůstane jen u slibů. Zajímavým zjištěním bylo, že ačkoliv dítě žije s oběma rodiči, tak škola často při řešení záškoláctví kontaktuje obvykle jen matku.

Obvyklý postup při řešení záškoláctví spočívá v tom, že škola odešle návrh na projednání záškoláctví Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly, kde je záškoláctví projednáváno ve správním řízení. Pokud rodiče s odborem kontroly nespolupracují, kontaktuje odbor kontroly OSPOD s žádostí o podání zprávy. OSPOD vyzve rodiče k tomu, aby se dostavili na jednání, nebo je provedeno sociální šetření v místě bydliště rodiny za účelem projednání záškoláctví. Sociální pracovník se rovněž snaží o zajištění stanoviska samotného dítěte tím, že s ním provede pohovor odpovídající jeho věku. Po zjištění informací o vzniklém záškoláctví OSPOD poskytne zpětnou vazbu odboru kontroly, který ve většině případů ve správním řízení uloží rodičům pokutu. Podrobněji bude o průběhu a řešení záškoláctví pojednáno v další kapitole, jelikož se jedná o jeden z dílčích cílů.

Přes veškeré intervence v rodině a následné sankce rodičů se stává, že děti do školy dále nechodí. Někdy dojde k mírnému zlepšení docházky. Z jedenácti dětí uvedených v kazuistikách, chodí do školy po projednaném záškoláctví pouze dvě děti.

11. Zjištění ke stanoveným dílčím cílům

Za účelem vyhodnocení stanovených dílčích cílů praktické části diplomové práce byly vypracovány kazuistiky deseti rodin, které byly OSPOD řešeny z důvodu záškoláctví.

11. 1 Zjištění k prvnímu dílčímu cíli

Prvním dílčím cílem je poukázat na faktory v rodinném prostředí ovlivňující záškoláctví. Z vypracovaných kazuistik vyplývají následující skutečnosti:

- většina rodičů dětí (celkem 14 z 20) má dokončené pouze základní vzdělání;
- v souvislosti se zaměstnáním lze konstatovat, že pouze jeden otec (kazuistika č. 3) je zaměstnaný. Celkem 11 rodičů je nezaměstnaných, 5 matek je na rodičovské dovolené a ve třech případech je otec ve výkonu trestu odnětí svobody. Příjem ze zaměstnání má pouze jedna rodina. Všechny ostatní rodiny jsou odkázané na příjem z dávek státní sociální podpory a dávek hmotné nouze. Nedostačující ekonomické zajištění rodiny může v důsledku vést k tomu, že rodina řeší spíše své existenční zajištění než docházku dětí do školy. Vzhledem k nízkému finančnímu zajištění rodiny je možné se často setkávat s tím, že rodiče nepošlou dítě do školy, protože nemají peníze na zakoupení svačiny;
- kromě jedné rodiny, která žije v družstevním bytě, žijí ostatní rodiny v pronajatých bytech nebo na ubytovnách. Tyto se obvykle nachází ve vyloučené lokalitě nebo lokalitě sociálním vyloučením ohrožené. Domácnosti rodin jsou převážně vybavené pouze základním bytovým vybavením, jsou neudržované, shledávané v nepořádku a nečistotě. Děti nemají často v domácnosti vytvořené prostředí pro řádnou přípravu do školy, nemají svůj kout nebo dokonce pokoj, kde by se mohli v klidu učit;
- za důležité ve vztahu k záškoláctví je možné považovat to, zda dítě vyrůstá v úplné rodině. Z kazuistik vyplývá, že ve čtyřech případech je péče o dítě zajišťována oběma rodiči, nicméně otcové zůstávají oproti matkám v pozadí, většinou se o vzniklé problémy nezajímají, neprojevují aktivitu při řešení, problémy bagatelizují, zůstávají laxní. V pěti případech je dítě vychováváno pouze matkou. V jednom případě je dítě vychováváno spíše prarodičem;
- v oblasti výchovy dítěte rodiči, bylo zjištěno, že převládá volná výchova bez nastavených hranic a pravidel, výchova zcela volná a výchova nedůsledná. Ve čtyřech rodinách se k tomu jedná o výchovu zanedbávající. Pouze v jedné rodině byla výchova

dítěte úzkostná a hyperprotektivní (kazuistika č. 9). Ve čtyřech případech žijí děti s oběma rodiči, v jednom případě je dítě vychovááno prarodičem a v ostatních případech pečuje o děti pouze matka. U dvou matek byla zjištěna drogová minulost, u jedné matky je podezření na užívání návykových látek a u jedné z matek vzniklo podezření na alkoholismus. Záškoláctví vzniká v důsledku toho, že rodiče nejsou schopni dohlédnout na ranní odchod dítěte do školy, nevzbudí ho včas, nevypraví ho. Tím dochází k tzv. skrytému záškoláctví, kdy rodiče kryjí absenci dětí ve škole tím, že jim v tom lepším případě píší omluvenky, v tom horším je nedoloží vůbec nebo se zpožděním a neomluvené hodiny jsou na světě. Děti z těchto rodin obvykle chodí či dojíždí do školy od první třídy samy. Rodiče nedohlížejí na to, zda dítě do školy opravdu dojde či nikoliv.

11. 2 Zjištění k druhému dílčímu cíli

Druhým dílčím cílem je zjistit, jakým způsobem je postupováno při řešení záškoláctví v regionu Ústí nad Labem.

Při problémech s neomluvenou absencí žáka by škola měla vyvinout úsilí o navázání spolupráce s rodiči a včasným řešením vzniklého problému. Z uvedených kazuistik vyplývá, že škola ve všech případech, mnohdy i opakovaně vyzývala rodiče, aby se do školy dostavili na jednání. Problémem však zůstává, že většina rodičů se školou vůbec nespolupracuje (kazuistika č. 2, 6) nebo je spolupráce školou hodnocena jako nedostačující (kazuistika č. 1, 3, 4, 7, 8, 10). Ve dvou případech rodiče se školou spolupracovali, ale v jednom případě matka výchovu svého syna nezvládala (kazuistika č. 5) a ve druhém případě rodiče problém neřešili (kazuistika č. 9).

V souladu s metodickým pokynem MŠMT k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví má škola při počtu přesahujícím 10 neomluvených hodin svolávat výchovnou komisi. Tento postup byl zjištěn pouze ve dvou případech (kazuistika č. 6, 7). V kompetenci školy je dále poskytování poradenských služeb dle vyhlášky č. 72/2005 Sb. Jedná se o možnost doporučení do PPP, SPC, využití služeb výchovného poradce, školního metodika prevence, školního psychologa nebo školního speciálního pedagoga. V tomto ohledu je možné konstatovat nedostatečné využívání poradenských služeb, neboť pouze ve dvou případech (kazuistika č. 6, 7) bylo dítě vyšetřeno v PPP, ve dvou případech v SPC (kazuistika č. 6, 10) a v jednom případě v SVP. V jednom

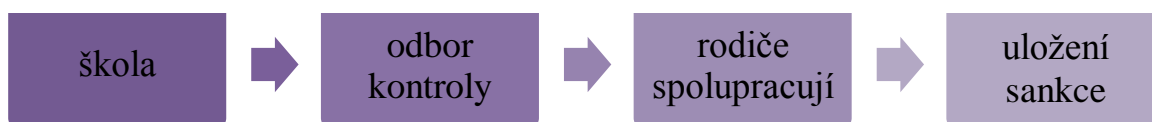
případě (kazuistika č. 1) bylo vyšetření v PPP ze strany školy pouze zvažováno a to i přesto, že dívka opakovala první ročník a měla značné problémy při zvládnání učiva.

V případě záškoláctví škola žákům uděluje kázeňské postihy (třídní důtky, ředitelské důtky) nebo snížený stupeň klasifikace z chování za neomluvené hodiny. Jedná se tak v souladu se školním řádem. Celkem ve čtyřech případech byla dětem udělena za neomluvené hodiny ředitelská důtka (kazuistika č. 2, 4, 7, 8), ve dvou případech snížená známka z chování (kazuistika č. 5, 9).

Pokud se nedaří vzniklý problém řešit na půdě školy a součet neomluvených hodin je vyšší než 25, zasílá škola návrh na projednání záškoláctví odboru kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem.

Obvyklý postup při řešení záškoláctví v Ústí nad Labem je znázorněn v níže uvedených schématech, která naznačují postup v případě, že rodiče při řešení záškoláctví spolupracují s odborem kontroly a v opačném případě je naznačen postup v situacích, kdy rodiče s odborem kontroly nespolupracují.

Schéma č. 1 – základní postup při řešení záškoláctví

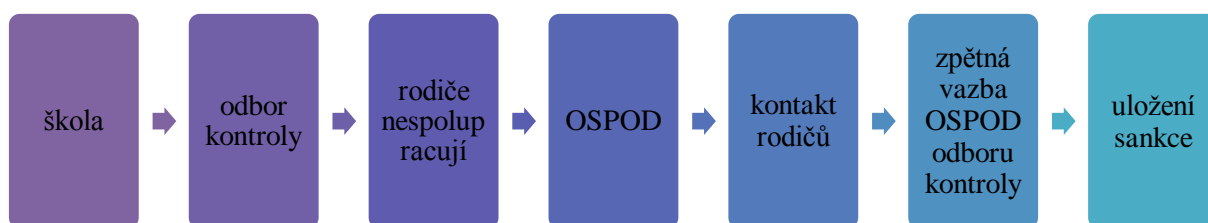

Zdroj: vlastní

Z výše uvedeného schématu vyplývá, že v případě spolupráce rodičů s odborem kontroly při řešení záškoláctví se většinou jedná o krátkodobou či jednorázovou záležitost, která je rychle vyřešena. Opět musím podotknout, že v případě spolupracujících rodičů se OSPOD nedozví o tom, že záškoláctví v rodině bylo řešeno, čímž nemá v případě dalších potíží řešených s rodinou ucelené informace.

Dále bude uvedeno obecné schéma řešení záškoláctví v případě, že rodiče s odborem kontroly nespolupracují.

Schéma č. 2 – postup řešení záškoláctví v případě nespolupráce rodičů s odborem kontroly

Zdroj: vlastní

Z výše uvedeného schématu je patrné, že pokud rodiče při řešení záškoláctví nespolupracují s odborem kontroly, je navázána spolupráce s OSPOD, který se zkontaktuje s rodiči, provede s nimi pohovor nebo sociální šetření v rodině, v ideálním případě obojí a poskytne zpětnou vazbu kontrolu odbory, který rodičům uloží nějakou z možných sankcí. Takovým způsobem bylo postupováno v devíti případech z celkového počtu deseti zkoumaných rodin.

Z uvedených kazuistik vyplývá, že v případě šesti rodin (kazuistika č. 1, 2, 3, 4, 9, 10) se jednalo dosud o jednorázové řešení záškoláctví. V jednom případě (kazuistika č. 3) nebylo zpočátku při záškoláctví postupováno obvyklým způsobem, neboť škola dlouho tolerovala omlouvání žáka matkou, ačkoliv vzniklo podezření na skryté záškoláctví. Nepřítomnost žáka byla vyhodnocena jako neomluvená až po navázání spolupráce se sociální pracovnící, která s rodinou pracovala z jiných důvodů. V ostatních čtyřech rodinách uvedených v kazuistikách se jednalo o opakované řešení záškoláctví.

OSPOD se při zjišťování důvodů vedoucích k záškoláctví zaměřuje i na celkové rodinné prostředí, zjišťuje ekonomické zajištění rodiny, bytové poměry, zdravotní stav dítěte, hodnotí výchovu dítěte v rodině a v neposlední řadě i spolupráci s ošetřujícím lékařem. Zjištěné informace jsou důležité pro celkové posouzení rodiny a zhodnocení, zda se jedná dítě uvedené v § 6 zákona o sociálně právní ochraně a pro stanovení postupu spolupráce s rodinou.

Důvody, kterými rodiče omlouvají absenci dětí ve škole, jsou rozmanité. Ve zpracovaných kazuistikách byly zjištěny následující důvody omluvy absence:

- v sedmi případech rodiče tvrdili, že dítě nebylo ve škole z důvodu nemoci;
- ve dvou případech matky uvedly, že kromě nemoci, děti neposílaly do školy z důvodu nepříznivé finanční situace, neměly peníze na nákup svačiny;

- ve třech případech matky přiznaly, že nezvládají výchovu svých dětí, nedaří se jim donutit jít děti do školy. V těchto případech se u dětí kromě záškoláctví objevovaly další výchovné problémy, trestná činnost, experimentování s drogami, vliv závadové party;
- v jednom případě matka uvedla, že nevěděla o zameškaných hodinách, protože se nepodívala do zadní části žákovské knížky;
- jednou matka přiznala, že syna nechávala doma, protože se mu ve škole nelíbilo.

Při pohovoru s kurátorkou pro mládež matka o absenci své dcery uvedla: „*někdy dcera nechtěla jít do školy a mě se nepodařilo jí donutit. Často se stalo, že ráno dcera do školy vyrazila, cestou si zakouřila a pak se vrátila zpět domů.*“ (kazuistika č. 9).

V průběhu spolupráce s rodinou OSPOD doporučuje, dle situace v rodině, navázání kontaktu rodiny s neziskovými organizacemi, které mohou v případě záškoláctví být podporou při doučování zameškaného učiva, zapojení dětí do volnočasových aktivit. Dále mohou rodiny využívat mnoha služeb neziskových organizací v rámci sociálně aktivizační služby. Služby neziskových organizací byly nabídnuty pouze třem rodinám z deseti, spolupráce se podařilo navázat pouze u jedné rodiny (kazuistika č. 10). Kromě neziskových organizací, bývá také doporučována spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou, speciálně pedagogickým centrem a střediskem výchovné péče. Z kazuistik vyplývá, že spolupráce se SVP byla navázána pouze v jednom případě (kazuistika č. 7), ve dvou případech byly děti vyšetřeny v PPP (kazuistika č. 7, 10) ačkoliv vyšetření bylo doporučeno u více dětí. Problémem je, že vyšetření v PPP není možné rodičům nařídit. V jednom případě byl rodině nabídnut program Probační a mediační služby. Spolupráci se nepodařilo navázat pro nespolupráci matky. Ve dvou případech (kazuistika č. 6, 10) byla s ohledem na záškoláctví či skryté záškoláctví OSPOD uspořádána případová konference. Pokud rodiče s OSPOD nespolupracují a nedodržují navrhovaná doporučení, bývají ve správním řízení napomenuti za neplnění rodičovských povinností (kazuistika č. 6).

Záškoláctví bylo v osmi rodinách vyřešeno uložením pokuty ve správním řízení. V jednom případě nebylo možné zjistit výsledek řešení, jelikož to nebylo ve spisové dokumentaci uvedeno. V jednom případě byla matka za záškoláctví odborem kontroly napomenuta. Ve dvou případech byly matky za záškoláctví odsouzené na dobu 6 měsíců (kazuistika č. 5, 8). Ani u jednoho z případů nebylo zjištěno, že by byla využívána možnost postavení rodičů

mimo systém dávek pomoci v hmotné nouzi po dobu tří měsíců, tak jak to umožňuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

11. 3 Zjištění ke třetímu dílčímu cíli

Třetím dílčím cílem bylo zjistit úspěšnost intervencí a současný stav v rodinách.

Po zjištění průběhu řešení záškoláctví je možné uvést, že veškeré intervence v rodině nejsou či nebyly moc úspěšné. Zájem o řádné zaplacení pokuty uložené odborem kontroly projeví rodiče pouze v jednom případě (kazuistika č. 9). Zda rodiče pokutu zaplatí, není možné ze spisové dokumentace zjistit. S ohledem na fakt, že příjmem devíti rodin jsou sociální dávky, se lze domnívat, že pokutu nezaplatí, protože na to nebudou mít finanční prostředky. V případě kazuistiky č. 5 matka byla za záškoláctví odsouzena a 6 měsíců byla ve výkonu trestu odnětí svobody. Poté co se vrátila zpět, vrátil se i problém záškoláctví s velmi velkou absencí. Taktéž v kazuistice č. 8 je matka odsouzena na 6 měsíců výkonu trestu odnětí svobody s dvouletým odkladem. I přes to však Ilona do školy stále nechodí.

I přes veškeré úsilí sociálních pracovníků, častou intervencí, nabízenou pomoc a uložené sankce, chodí v současné době pravidelně do školy pouze dvě (kazuistika č. 3, 9) z jedenácti dětí uvedených v kazuistikách. Intervence v rodinách je tedy možné hodnotit jako úspěšné. Spolupráce OSPOD s těmito rodinami nadále pokračuje, neboť nad výchovou Cyrila byl stanoven soudní dohled z důvodu dalších problémů řešených v rodině. Jako nejlepší je možné vyhodnotit situaci Jitky, která mimo to, že chodí do školy, se vrátila zpět do kroužků, kam v době absence nedocházela. Z rozhovoru s kurátorkou vyplynulo, že nad rodinou povede zatím dohled, protože Jitka má tendence využívat úzkostné výchovy rodičů ve svůj prospěch.

Částečnou úspěšnost intervencí lze shledat ve třech případech (kazuistika č. 1, 4, 10), kdy došlo k mírnému zlepšení docházky, i tak přetrvává podezření na zbytečné zameškávání výuky omlouvané rodiči, tzv. skryté záškoláctví. Anna bývá často zastížena doma v době dopoledního sociálního šetření. Obvykle sama již při příchodu sociální pracovnice do domácnosti se chytá za břicho a tvrdí, že jí je špatně. To samé pak říká matka, která spoléhá na to, že dětská lékařka napíše Anně omluvenku. S ohledem na vícero problémů řešených v rodině (nevhodné bydlení, nedostatečná hygiena, nedodržování doporučení, zanedbávání péče) byl nad výchovou Anny a jejích mladších sourozenců stanoven soudní dohled. V docházce Daniely do školy došlo rovněž k mírnému zlepšení. Stejně tak jako Anna však

bývá sociálním pracovníkem často zastižena v dopoledních hodinách při sociálním šetření v domácnosti, kdy hlídá své mladší sourozence a tvrdí, že matka si šla něco někam vyřídit. Nad výchovou Daniely a jejích sourozenců vykonává OSPOD dohled. Taktéž u Karla přetrvávají krátkodobé absence ve škole omlouvané matkou pro nemoc. Karel navštěvuje základní školu speciální z důvodu diagnostikované lehké mentální retardace. V rámci školy začal docházet do SPC, v rodině působí nezisková organizace v rámci sociálně aktivizačních služeb. Matka přiznává, že výchovu svého syna nezvládá. Karel jí vůbec nerespektuje, neposlouchá, proto zvažuje objednání syna do SVP, ve volném čase začal Karel docházet do Dobrovolnického centra, kde se zapojil do programu Kompas.

K téměř žádnému zlepšení po řešení záškoláctví v rodinách nedošlo ve čtyřech případech (kazuistika č. 2, 6, 7, 8). Intervence v rodině je tedy možné zhodnotit jako spíše neúspěšné. Péči o Borise zajišťuje již dlouhou dobu jeho babička, matka pečuje o dva mladší sourozence. Matka chvíli žila v domácnosti své matky, nyní se ale společně s mladšími sourozenci Borise odstěhovala. Boris dál vyrůstá u babičky, jeho absence ve škole během dvou měsíců rapidně narostla a bude řešena opět odborem kontroly. Boris se začal dopouštět útěků, proto byla navázána spolupráce s kurátorem pro mládež. Nad výchovou Borise OSPOD vykonává dohled.

V kazuistice č. 6 je popsáno záškoláctví dvou sourozenců. Absence obou chlapců ve škole je i nadále stále velmi vysoká. Kurátorka pro mládež podala na matku trestní oznámení na policii z důvodu ohrožování mravní výchovy mládeže a lze předpokládat, že s ohledem na opakované absence s velkým množstvím zameškaných a neomluvených hodin, bude matka odsouzena. Kurátorka rovněž navázala spolupráci s Úřadem městského obvodu, oddělením sociálních věcí, který matce pomohl s vyřízením jednorázové sociální dávky, aby chlapci mohli jet na školu v přírodě. Spolupráce s rodinou nadále pokračuje a jako hlavní cíl stanovený v individuálním plánu ochrany dítěte je stanoven bezproblémový průběh školní docházky. Oběma chlapcům byla opakovaně nabízena možnost zapojení se do volnočasových aktivit a programů Dobrovolnického centra.

V případě Hany matka podala návrh k soudu na nařízení ústavní výchovy, neboť výchovu své dcery nezvládá. Po krátkém přerušení, začala Hana opět docházet do SVP, které navrhuje jako řešení před nařízením ústavní výchovy, aby byl vyzkoušen internátní pobyt. Hana však této možnosti využít nechce, brání se tomu. Do školy chodí Hana jen velmi sporadicky, navíc vzniklo podezření na užívání návykových látek. Sociální pracovnice navázala spolupráci

s kurátorkou pro mládež. Pokud nedojde ke zlepšení situace, bude návrh matky na nařízení ústavní výchovy podpořen.

Velmi podobná je situace i u Ilony, která do školy nechodí vůbec. Matka uvedla, že se jí do školy prostě chodit nechce, ale ona sama si myslela, že když už chodí posledním rokem do školy, tak tam chodit nemusí. Absenci ve škole jí matka omlouvá. Matka výchovu své dcery vůbec nezvládá, o čemž svědčí i to, že již nějaký čas Ilona žije v domácnosti svého šestnáctiletého přítele a matka neví, jak má Ilonu přesvědčit, aby se vrátila domů a chodila do školy. Matka zvažuje, že podá k soudu návrh na nařízení ústavní výchovy. Kurátorka pro mládež bude matku napomínat za neplnění rodičovských povinností. Nad výchovou Ilony vykonává dohled.

Poslední kazuistika umožňuje pohlédnout na neúspěšnost intervencí v rodině a možné důsledky plynoucí ze záškoláctví, ke kterému dochází v době plnění povinné školní docházky. Kazuistika č. 5 pojednává o chlapci, který má již v současné době povinnou školní docházku ukončenou. Emil krátce studoval na střední škole, záhy ale studia zanechal a nyní je nezaměstnaný, vedený v evidenci ÚP. V minulosti se současně se záškoláctvím dopustil loupeže a neoprávněného užívání cizí věci. Okresním soudem mu bylo uloženo napomenutí s výstrahou a společensky prospěšná činnost. Z tohoto důvodu spolupráce s rodinou nadále pokračuje.

Závěrem je možné konstatovat, že intervence v rodinách byly úspěšné ve dvou rodinách, částečně úspěšné ve třech rodinách, spíše neúspěšné ve čtyřech rodinách a neúspěšné v jedné rodině. OSPOD nadále spolupracuje se všemi rodinami.

12. Doporučení pro praxi

Cílem této kapitoly je pokusit se, na základě vypracovaných kazuistik, navrhnout doporučení pro prevenci, postup a řešení záškoláctví v praxi.

Postup při řešení záškoláctví v Ústí nad Labem se odklání od Metodického pokynu MŠMT č. j. 10 194/2002 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, a to především tím, že škola neposílá návrh na projednání záškoláctví OSPOD ale odboru kontroly Magistrátu města Ústí nad Labem. Domnívám se, že v praxi by bylo vhodnější, kdyby škola zasílala návrh na projednání záškoláctví přímo OSPOD, který by tak mohl dříve zahájit spolupráci s rodinou a zamezit tím delší absenci dětí ve škole. Pokud je postupováno tak, že škola zasílá návrh odboru kontroly, dochází k velké časové prodlevě, než se OSPOD tuto informaci dozví, neboť odbor kontroly se snaží sám kontaktovat rodiče a na OSPOD se obrací pouze v tom případě, že rodiče nespolupracují. Již dříve jsem uváděla, že toto nepovažuji za vhodný postup, neboť v případě spolupráce rodičů s odborem kontroly, nemá možnost OSPOD získat komplexní informace o rodině, pokud je řešen nějaký jiný problém a rodiče záškoláctví sami nepřiznají. Z mého pohledu by bylo vhodné vyvolat jednání s odborem kontroly, OSPOD a zástupci škol a domluvit se na postupu dle výše uvedeného metodického pokynu MŠMT.

Velkým problémem, nutno podotknout, téměř neřešitelným od doby, co není povinností lékaře poskytovat dítěti omluvenku v době nemoci, se jeví tzv. skryté záškoláctví. S tímto jevem je možné se setkat velmi často u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí a u dětí rodin romského etnika. Z praxe je známo, že každý pedagog přistupuje při řešení absence žáka jiným způsobem, do jisté míry je otázka neomluvené absence spojená s jeho subjektivitou. V případě podezření na skryté záškoláctví by měl třídní učitel co nejdříve kontaktovat rodiče a zjistit možnou příčinu, případně poskytnout poradenství, na jaké instituce se mohou rodiče obrátit při řešení svých problémů. Pokud rodiče nespolupracují, je vhodné kontaktovat se svým podezřením na skryté záškoláctví OSPOD a požádat o zjištění rodinných poměrů a možných příčin záškoláctví. Jde vlastně o jakousi formu včasné intervence v rodině s cílem poskytnout rodině i dítěti informace o důsledcích záškoláctví a co možná nejdříve. Dalším vhodným řešením je v případě podezření na skryté záškoláctví domluvit se s pediatrem na psaní omluvenek. Ne všichni lékaři však toto respektují, někteří z nich píšou omluvenky žákům zpětně a tím vlastně záškoláctví napomáhají. Vhodným řešením by bylo vyvolání jednání s pediatry za účelem vysvětlení problematiky záškoláctví a důsledky

z toho plynoucí jak pro rodiče, tak pro dítě samotné a na základě seznámení pediatrů s problematikou záškoláctví domluvit, že na základě žádosti školy nebo OSPOD budou omluvenky lékařem poskytovány.

Školám a učitelům je možné při prevenci, postupu a řešení záškoláctví doporučit následující:

- zvýšit prevenci záškoláctví ve školách, pořádat mimořádné rodičovské schůzky, kde by byla problematika záškoláctví projednána, rodiče by byli ze strany učitele seznámeni s povinnostmi vůči plnění povinné školní docházky u dětí. Jde o to, aby prevence záškoláctví nespočívala pouze v tom, že učitelé na třídních schůzkách seznámí rodiče s tím, do kdy musí dítě ve škole v případě absence omluvit;
- pečlivě sledovat docházku dětí a důsledně vést evidenci zameškaných hodin, dodržovat pokyn MŠMT;
- více komunikovat s rodiči dětí, nespoléhat se pouze na matku, pokud je známo, že dítě žije v domácnosti i s otcem, který se podílí na výchově dítěte a je stejně tak zákonným zástupcem jako matka;
- v případě nespolupráce rodičů zjistit, pravděpodobně ve spolupráci s OSPOD, další možné členy rodiny, kteří by mohli na dítě výchovně působit v případě záškoláctví;
- zanést problematiku záškoláctví do preventivního programu školy či do minimálního preventivního programu;
- nabízet i neplacené volnočasové aktivity pro žáky ze znevýhodněného sociokulturního prostředí. Pokud se dítě v budově školy bude po vyučování věnovat něčemu, co ho zajímá a baví, lze předpokládat zvýšenou motivaci pro docházení do školy;
- zvážit možnost zajištění svačin pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí a případnou úhradu částek za svačiny z dávek pomoci v hmotné nouzi;
- v případě záškoláctví spojeného s výchovnými problémy žáka, kontaktovat a navazovat spolupráci se SVP, PPP.

Pro efektivní řešení záškoláctví se jeví podstatné, aby škola v případě podezření na záškoláctví, které může mít příčinu v rodině, zaslala co nejdříve podnět OSPOD. Sociální pracovník tak může již v počáteční fázi problému začít pracovat s rodinou, preventivně působit na rodiče i na děti, seznamovat s možnými postihy i důsledky záškoláctví. Jde o to, aby problém byl řešen včas, v počátku a ne až poté, co dítě během školního roku zamešká velký počet hodin, ať už omluvených nebo neomluvených. V případě, že dojde zapojení OSPOD do řešení záškoláctví, měly by školy počítat s tím, že OSPOD nemůže poskytovat zpětnou vazbu a to s ohledem na zákonnou mlčenlivost. Vhodným nástrojem, pokud se jedná

o opakované záškoláctví, je uspořádání případové konference OSPOD, ke které budou přizváni i učitelé či další pracovníci školy. Výsledkem případové konference by mělo být sestavení individuálního plánu ochrany dítěte, ve kterém budou stanoveny cíle, přesné kroky vedoucí k naplnění těchto cílů, určení toho, kdo bude za naplnění cílů zodpovídat a stanoven termín do kdy mají být cíle splněny.

Jako důležité se jeví, aby došlo k větší intenzitě v komunikaci a spolupráci všech institucí zapojených do problematiky záškoláctví a k co nejrychlejšímu řešení problému, sjednocení postupu škol a školních řádů v oblasti řešení absencí a vyhodnocování počtu omluvených a neomluvených hodin. Přínosné by bylo co největší zapojení neziskových organizací při řešení problematiky záškoláctví. Pracovníci neziskových organizací by mohli rodičům více a častěji vysvětlovat případná opatření a důsledky při nedodržení pravidel, být jim oporou při řešení nejen záškoláctví, ale i dalších problémů. Účinné by mohlo být větší zapojení neziskových organizací při doučování záškoláků, čímž by došlo ke snížení problému zameškaného učiva a ulehčení při návratu dítěte do školy. Problémem je to, že kapacita neziskových organizací pro práci s rodinami je v Ústí nad Labem nedostačující.

ZÁVĚR

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou záškoláctví u žáků základních škol plnících povinnou školní docházku v ústeckých základních školách. Diplomová práce byla vypracována s cílem provedení analýzy faktorů podílejících se na záškoláctví z hlediska sociálně pedagogického, které umožňuje nahlédnout a zkoumat sociální vztahy v procesu výchovy a vlivu sociálního prostředí na jedince.

Prostudováním odborné literatury bylo zjištěno, že příčin vedoucích k záškoláctví je mnoho. Jsou velmi různorodé, multifaktoriální. Může se jednat o příčiny jak vnější, související s rodinným prostředím, školním prostředím a vlivem vrstevnických skupin, tak o příčiny vnitřní, plynoucí z osobnosti dítěte. Z praktické části lze vyvodit, že největší vliv na záškoláctví má právě rodinné prostředí, způsob výchovy a péče o dítě. Ke stejným závěrům dospěla ve své práci i A. Navarová (2013), která shledává hlavní příčinu záškoláctví ve výchově dítěte v rodině a v jejím zanedbávání. Rovněž D. Tellingarová (2010) spatřuje v oblasti rodiny problém zejména v nezájmu rodičů o studium jejich dětí, v dysfunkční rodině, v odmítání spolupráce se školou a v negativním postoji ke vzdělávání.

Samotné školní prostředí včetně školního a třídního klimatu se může bezesporu stát jednou velkou příčinou ovlivňující záškoláctví. Tato skutečnost se však v praktické části nepotvrdila. Ke stejným výsledkům dospěla i D. Tellingarová (2010) a A. Navarová (2013). Příčiny související se školním prostředím byly zjištěny pouze u jednoho dítěte. Jednalo se u chlapce, který sdělil, že do školy nechtěl chodit, protože na něj škola příliš „tlačila“ (myšleno v oblasti výkonu). Ani u jednoho z řešených případů nebyl zjištěn problém plynoucí z nepříznivého školního či třídního klimatu, spočívající v narušených vztazích s pedagogem nebo se spolužáky.

Negativní vliv vrstevnické party byl shledán ve třech případech. Ani v jednom případě nebylo prokázáno, že by se na vzniku záškoláctví podílely vnitřní příčiny. Výchovné potíže, které se u některých z dětí objevily, byly spíše důsledkem nedůsledné výchovy.

Jako velmi problematickou je však možné spatřovat spolupráci rodičů se školou. Téměř ve všech rodinách uvedených v kazuistikách rodiče se školou nespolupracovali, neměli zájem na řešení záškoláctví či jiných problémů nebo pouze slibovali zlepšení, ale nic pro to neudělali. Do jisté míry to vypovídá o zájmu rodičů o dítě, o jejich vzdělávání a o tom, jakou hodnotu pro rodiče vzdělání představuje. Z praxe i ze zpracovaných poznatků praktické části práce je

patrné, že nespolupracující rodiče jsou většinou rodiče romského etnika nebo rodiče dětí sociálně znevýhodněných. Rodiny se obvykle potýkají s nepříznivou finanční situací, jsou nezaměstnaní a příjmem rodiny jsou pouze sociální dávky. Nelze podceňovat ani rostoucí drogovou problematiku, která v současné době představuje jeden velký okruh problémů řešených v rodinách žijících v Ústí nad Labem. Celkem často je možné hledat souvislosti mezi užíváním drog rodiči i samotných dětí a záškoláctvím. Rodiče v důsledku drogové závislosti nejsou schopni plnit řádně povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, dítě v důsledku užívání drog zanedbává školní docházku, protože ztrácí na své významnosti a do popředí vstupuje parta kamarádů, jejíž členové rovněž experimentují s návykovými látkami. Z kazuistik uvedených v praktické části práce vyplývá, že dvě matky mají drogovou minulost, u jedné z matek je podezření na užívání návykových látek. Dále bylo zjištěno, že celkem u tří dětí z deseti byla řešena situace užívání marihuany.

V teoretické části práce je rovněž nastíněna problematika prevence záškoláctví jako jednoho ze sociálně patologických jevů objevujících se ve školství. Pro doplnění je uvedena analýza výskytu rizikového chování ve školách a školských zařízeních provedená Krajským úřadem Ústeckého kraje v roce 2012, ze které je patrné, že záškoláctví zaujímá ve školách přední místo nejen v Ústí nad Labem, ale v celém Ústeckém kraji.

Teoretickou část práce doplňuje část praktická, ve které jsou uvedeny případové kazuistiky deseti rodin, ve kterých se záškoláctví objevilo a následně bylo řešeno OSPOD. Při zpracování kazuistik jsem se zaměřila na rodinné prostředí a s tím související bytovou situaci rodin, jejich ekonomické zajištění a způsob výchovy a péče o dítě v rodině. Dále jsem pokračovala popisem školního hodnocení dítěte, zhodnocením záškoláctví a průběhu řešení. V závěru každé kazuistiky jsem popsala současný stav rodiny. Na základě uvedených kazuistik je možné konstatovat, že nejčastěji plyne příčina z rodinného prostředí, z nevhodné výchovy a laxního přístupu rodičů při řešení záškoláctví, jelikož neomluvené hodiny velmi často vznikaly v důsledku pozdě dokládaných omluvenek a nespolupráce se školou. Na základě zpracovaných kazuistik jsem se snažila vypracovat doporučení pro praxi v případě vzniklého záškoláctví.

S ohledem na malý vzorek deseti vybraných případů nelze zjištěné poznatky z případových kazuistických studií zobecňovat, jak je známo u kazuistického přístupu. Zpracování diplomové práce mi umožnilo hlubší vhled do problematiky záškoláctví. Zjištěné skutečnosti považuji za velice cenné a přínosné. Domnívám se, že mohou posloužit pro všechny instituce zabývající se problematikou záškoláctví nejen v regionu Ústí nad Labem.

SEZNAM LITERATURY

1. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1994. 80 s. ISBN 80-223-0817-X
2. BAKOŠOVÁ, Z., a kol. *Sociálna pedagogika pre stredné pedagogické školy, pedagogické a sociálne akadémie a pedagogické a kulturné akadémie*. Bratislava: SPN Mladé letá, 2005. 168 s. ISBN 80-10-00485-5
3. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
4. ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3
5. ČÁP, J., Mareš, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. 656 s. ISBN 80-7178-463-X
6. ČAPEK, R. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada, 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-1718-0
7. ČAPEK, R. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada, 2010. 325 s. ISBN 978-80-247-2742-4
8. DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 2008. 279 s. ISBN 80-7169-254-9
9. ELLIOT, J., PLACE, M. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. 206 s. ISBN 80-247-0182-0
10. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3
11. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8
12. FRANIOK, P., KNOTOVÁ, D. *Učitel a žák v současné škole*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 415 s. ISBN 978-80-210-4752-5
13. GRECMANOVÁ, R. *Klima školy*. Olomouc: Hanex, 2008. 209 s. ISBN 978-80-7409-010-3
14. HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. 174 s. ISBN 978-80-7367-327-7
15. HÁJEK, B., a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. 239 s. ISBN 978-80-7367-473-1
16. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3

17. HRADEČNÁ, M., a kol. *Vybrané problémy sociální pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1995. 89 s. ISBN 80-7184-015-7
18. HRONCOVÁ, J., a kol. *Sociální pedagogika a sociální práce*. Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o. 293 s. ISBN 80-8055-427-7
19. JEDLIČKA, R., a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0
20. JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže: aktuální problémy výchovy*. 169 s. ISBN 80-7184-555-8
21. KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996. 63 s. ISBN 80-7067-669-8
22. KLEIN, V., ROSINSKÝ, R. *Sociální pedagogika pre pomáhajúce profesie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2010. 168 s. ISBN 978-80-8094-835-1
23. KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
24. KRYKORKOVÁ, H., VÁŇOVÁ, R., a kol. *Učitel v současné škole*. Praha: Karolinum, 2010. 315 s. ISBN 978-80-7308-301-4
25. KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2003. 152 s. ISBN 80-7178-945-3
26. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5
27. MATĚJČEK, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: SPN, 1991. 335 s. ISBN 80-04-24526-9
28. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2
29. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0
30. MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011. 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8
31. MERTIN, V., KREJČOVÁ, L., a kol. *Problémy s chováním ve škole – jak na ně: individuální výchovný plán*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 198 s. ISBN 978-80-7478-026-4
32. MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada 2006.332 s. ISBN 80-247-1362-4

33. MIOVSKÝ, M., a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Togga, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7
34. NAVAROVÁ, A. *Příčiny záškoláctví u žáků při povinné školní docházce*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého, pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2013. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/0eb38p/00172969-517567367.pdf>>
35. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. 495 s. ISBN 80-7178-170-3
36. PRŮCHA, J., a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-722-8
37. REBROVÁ, I. *Příčiny záškoláctví na druhém stupni základní školy*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, filozofická fakulta, 2013. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/34399/ff-m/DP-_finalni_verze_s_tabulkami_korigovana_s_dotaznikom_a_literaturou.pdf>
38. ŠPÁNIK, M. *Sociálna determinácia výchovy v rodine a v škole*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 1994. 86 s. ISBN 80-966994-3-1
39. ŠVEC, Š., a kol. *Metodologie věd o výchově*. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8
40. TELLINGEROVÁ, D. *Kvalitativní analýza záškoláctví na sekundárním stupni základních škol*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, pedagogická fakulta, katedra pedagogiky, 2010. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/265639/pedf_m/DP.pdf>
41. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0
42. VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2001. 304 s. ISBN 80-246-0181-8
43. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3
44. VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. 430 s. ISBN 80-246-1074-4
45. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 2004. 170 s. ISBN 80-7184-488-8
46. WROCZYNSKI, R. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: SPN, 1968. 312 s.

Online zdroje:

1. Český statistický úřad. Charakteristika kraje [online]. Aktualizováno 2014-01-09 [cit. 2014-04-08] Dostupné z: <http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje>

2. Krajský úřad Ústeckého kraje. Analýza výskytu rizikového chování v Ústeckém kraji [online]. 2013-08-27 [cit. 2014-03-22]. Dostupné z: <http://www.kr-ustecky.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=450018&id=1676845&n=analyza%2Dprojevu%2Drizikoveho%2Dchovani%2Dv%2Dusteckem%2Dkraji%2Dke%2Dkrajskemu%2Dakcnimu%2Dplanu%2Dprevence&query=anal%C3%BDza&p1=204451>
3. MŠMT. Využití právních opatření při řešení problémového chování žáků na školách [online]. 2014-02-26 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/file/33233>>
4. Šance dětem. Nováková, M. *Moje dítě chodí za školu, co s tím?*, 2012 [online]. Aktualizováno 2013-11-03 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-ditete/zaskolactvi.shtml>>
5. Šance dětem. Petrišcová, A. *Záškoláctví*. 2012 [online]. Aktualizováno 2013-11-03 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-ditete/zaskolactvi.shtml>>

Zákony, vyhlášky, pokyny

1. ČESKO. Zákon č. 359/199 ze dne 09. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a.s., 2014, [cit. 2012-02-23]
2. ČESKO. Zákon č. 561/2004 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a. s., 2014, [cit. 2014-02-15]
3. ČESKO. Zákon č. 89/2012 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a. s., 2014, [cit. 2014-04-15]
4. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009-2012. MŠMT, 2009. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a. s., 2014, [cit. 2014-03-03]
5. Metodický pokyn MŠMT ze dne 11. března 2002 k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví.

6. Metodický pokyn MŠMT ze dne 16. října 2007 k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů na školách a školských zařízeních. In: ASPI [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a. s., 2014, [cit. 2014-04-20]

Seznam tabulek a schémat

Tabulka č. 1: Analýza výskytu rizikového chování v Ústeckém kraji	54
Schéma č. 1: Základní postup při řešení záškoláctví	106
Schéma č. 2: Postup řešení záškoláctví v případě nespolupráce rodičů s odb. kontrolou	107

Seznam příloh

- I. Návrh na projednání záškoláctví dle § 31 zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích

Příloha č. 1

Magistrát města Ústí nad Labem
odbor kontroly – oddělení přestupků
Velká Hradební 8
401 00 Ústí nad Labem

Návrh

na projednání záškoláctví dle ust. § 31 zákona č. 200/1990 Sb. o přestupcích ve znění
pozdějších předpisů – přestupky na úseku školství a výchovy mládeže.

Ředitelství školy, Ústí n.L.....třída.....

rok povinné školní docházky.....(*uved'te, kolikátý rok chodí žák do školy*)

předkládá Magistrátu města Ústí nad Labem, odboru kontroly návrh na projednání přestupku
dle § 31 citovaného zákona, kterého se dopouští rodiče žáka:

Příjmení a jméno žáka:

narozeného:

bytem:

Příjmení a jméno otce:

datum narození otce:

bytem:

Příjmení a jméno matky:

datum narození matky:

bytem:

Žák má od počátku školního roku zameškáno celkem:hodin (*počet hodin zameškaných od 1. 9.*), z toho neomluvené hodiny ve vykázaném období.hodin (*součet hodin vykázaných na listu č. 4 - vykázané neomluvené hodiny tohoto návrhu*).

Ze strany školy byla provedena opatření k zajištění nápravy:

1. upozornění rodičů doporučeným dopisem ze dne:
2. proveden pohovor s rodiči dne

 - a) s matkou:.....
 - b) s otcem:

3. Magistrátu města Ústí nad Labem – již odesláno hlášení dne (*datum posledního hlášení o záškoláctví žáka*):

s nahlášeným počtem neomluvených hodin (*počet neomluvených hodin z posledního hlášení*):

4. předložení kopií doporučených dopisů zaslaných školou rodičům a zápisů z výchovných komisí.

Přílohy: Záznam o dítěti

Rozpis neomluvených hodin

.....
třídní učitel – jméno a podpis

.....
razítko

.....
ředitel(ka) školy

Záznam o dítěti

Jméno a příjmení žáka, datum narození:

Rodinné prostředí (s kým žije v domácnosti, rodiče rozvedení...):

Prospěch žáka, domácí příprava do školy a jeho vybavení učebními pomůckami:

Zájmová činnost žáka:

Chování žáka ve škole (agresivita, vzdorovitost, pasivita, chování v kolektivu...):

Spolupráce s rodinou:

.....
Jméno a podpis- tř.učitel(ka)

razítko

.....
podpis- ředitel(ka) školy

Vyčíslení neomluvených hodin

Jméno žáka:

Škola, třída:

Měsíc:

Měsíc:

Datum	neomluvené hodiny
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	
Součet:	

Datum	neomluvené hodiny
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	
15	
16	
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	
Součet:	

V Ústí nad Labem, dne

Třídní učitel/ka:

Razítko:

Podpis ředitele/ky: